

ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Тацакович Уляна Тарасівна

УДК 81'25:811.111

ДИСЕРТАЦІЯ
ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ХХ – ХХІ СТ.)

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ У. Т. Тацакович

Науковий керівник — Ікалюк Леся Михайлівна, кандидат філологічних
наук, доцент

Івано-Франківськ – 2020

АНОТАЦІЯ

Тацакович У. Т. Лінгвокогнітивні засади відтворення інтертекстуальності в перекладі українською мовою (на матеріалі англomовної художньої прози ХХ–ХХІ ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2020.

Дисертаційна праця зосереджує увагу на лінгвокогнітивних аспектах аналізу явища інтертекстуальності та її відтворення в перекладі з англійської мови українською.

У роботі вперше запропоновано визначення інтертекстуальності як когнітивної категорії у світлі фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка; здійснено розмежування понять «цитата», «алюзія», «ремінісценція» за ступенем відповідності між текстуальним й інтертекстуальним фреймами; вироблено методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць, де критерієм оцінки якості перекладу є ступінь когнітивної еквівалентності; визначено лінгвокогнітивні тактики та прийоми перекладу інтертекстуальних одиниць.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугували праці з теорії міжтекстових зв'язків (М. Бахтін, Ю. Крістева, У. Еко, А. Попович, Н. П'єґро, Н. Фатєєва, О. Б. Ярема), когнітивної лінгвістики (Р. Ленекер, Дж. Лакофф, Л. Талмі, М. Джонсон, Р. Гібс, Ч. Філлмор, В. Вуд, Е. Крофт), когнітивної поетики (З. Ковечеш, З. Бен-Порат, Т. Карпенко-Секоум), когнітивного перекладознавства (А. Нойберт, Г. Шрів, П. Кусмаул, П. Зікінґер, А. Рохо-Лопез, Б. Левандовська-Томашик, Т. А. Янссен-Фесенко, О. В. Дзера, В. Г. Ніконова), теорії динамічної пам'яті (Р. Шенк), теорії перцептивних символічних систем (Л. Барсалу), симуляційної семантики (Б. Берген, Р. Зваан).

Проведене дослідження відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською у світлі когнітивного перекладознавства із застосуванням теоретико-методологічних засад лінгвокогнітивних і когнітивно-психологічних концепцій дозволило зробити низку висновків. Лінгвокогнітивний підхід, що акцентує на когнітивному аспекті інтертекстуальних зв'язків і надає інструменти для дослідження текстової об'єктивації ментальних структур і процесів, що лежать в їхній основі, дозволяє поєднати широку й вузьку концепції інтертекстуальності. Широка концепція передбачає розгляд інтертекстуальності як когнітивної категорії, а вузьке бачення — у вивченні її через дослідження її текстових репрезентантів.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження інтертекстуальності та її відтворення в перекладі» розглянуто наявні теорії інтертекстуальності та підходи до перекладу інтертекстуальних одиниць, обґрунтовано лінгвокогнітивне визначення цитати, алюзії та ремінісценції в контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка.

У світлі представленої концепції, в основі згадування й індивідуальної інтерпретації міжтекстових зв'язків лежить взаємодія між когнітивними структурами, що містять інформацію про одноразові й повторювані ситуації з індивідуального досвіду людини. Згадування попередньої інформації відбувається через знаходження аналогічних індексів у вже наявній у пам'яті когнітивній структурі, яка «постачає» ресурси для інтерпретації нової інформації (перехресне мапування). Когнітивну структуру, що зберігає у свідомості людини епізод з певного тексту, запропоновано називати текстуальним фреймом, а ту, що активується під час читання тексту з інтертекстуальним вкрапленням — інтертекстуальним фреймом. Інтертекстуальність реалізується як перехресне аналогічне мапування між інтертекстуальним і текстуальним фреймами й вербалізується у формі інтертекстуальних одиниць.

У контексті розширеної концепції інтертекстуальності міжфреймове мапування, зважаючи на характер зв'язку, може реалізуватися у різноманітті

форм. Градацію від максимального до мінімального ступеня відповідності між фреймами найточніше репрезентує триада «цитата – алюзія – ремінісценція». Цитата, алюзія та ремінісценція є мовними висловами, що активують повне (цитата), часткове (алюзія) та вільне (найбільш імпліцитне) часткове мапування між текстуальним й інтертекстуальним фреймами на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності.

У другому розділі «Методологічні засади лінгвокогнітивного аналізу відтворення інтертекстуальності в перекладі» окреслено методологічні засади дослідження перекладу інтертекстуальних одиниць, викладено методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу.

Процес перекладу полягає у трансфері фреймової інформації й ментальної образності між концептуальними системами. Успішність результату перекладу залежить від ступеня концептуального зсуву між концептуальними системами мови оригіналу й перекладу, рівня професійної й міжкультурної компетентностей перекладача, обсягу когнітивних ресурсів перекладача, характеру відмінностей між індивідуальними когнітивними стилями автора і перекладача, декодування прагматичного потенціалу вихідного тексту. Критерієм оцінки перекладу є ступінь когнітивної еквівалентності, що може бути високим (повноцінне відтворення фреймового мапування та ментальної образності), середнім (безперешкодна активація вихідної структури, незважаючи на зміни ментальної образності), низьким (модифікація ментальної образності, що призводить до втрати необхідних для інтерпретації компонентів мапування тексту-джерела).

У третьому розділі «Лінгвокогнітивні особливості відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською» проілюстровано застосування методики лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць і ступеневої концепції когнітивної еквівалентності на прикладі текстів англomовної художньої прози ХХ – поч. ХХІ ст. та їхніх українських перекладів. Виокремлено й описано

лінгвокогнітивні тактики та прийоми відтворення інтертекстуальних одиниць в перекладі з англійської мови українською.

З'ясовано, що найчастіше застосовуваними лінгвокогнітивними тактиками перекладу інтертекстуальних одиниць з англійської мови українською є *повне відтворення вихідного фреймового мапування зі збереженням мовної форми інтертекстуальної одиниці* (66%) й тактика *повного відтворення фреймового мапування, незважаючи на модифікацію мовної форми інтертекстуальної одиниці* (24%). Обидві тактики корелюють із стратегією форенізації.

Тактика *повного відтворення вихідного фреймового мапування зі збереженням мовної форми інтертекстуальної одиниці* забезпечує досягнення високого ступеня когнітивної еквівалентності та передбачає застосування таких прийомів: 1) використання наявного перекладу інтертекстуальної одиниці (з вказівкою на джерело чи без), якщо він зберігає ментальну образність оригіналу й не впливає на інтерпретацію; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без), що не модифікує ментальний образ інтертекстуальної одиниці та відтворює усі компоненти фреймового мапування ВТ. У результаті дослідження виявлено, що високий ступінь когнітивної еквівалентності є найбільш характерним для перекладу алюзій на відомих осіб, літературні твори і персонажі, історичні події тощо у зв'язку з переважно лаконічною формою їхньої текстової репрезентації (одне слово, словосполучення).

Тактика *повного відтворення вихідного фреймового мапування із модифікацією мовної форми інтертекстуальної одиниці* забезпечує досягнення середнього ступеня когнітивної еквівалентності та передбачає застосування таких прийомів: 1) використання наявного перекладу інтертекстуальної одиниці (з вказівкою на джерело чи без), що вносить модифікації до вихідного ментального образу, які не впливають на інтерпретацію фрагмента з інтертекстуальною одиницею; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без) за умови, якщо зміни ментального образу інтертекстуальної одиниці не впливають на інтерпретацію вихідного фрагмента; 3) доповнення ментальної

образності й слотової структури вихідного мапування через уведення додаткових елементів змісту. Середній ступінь когнітивної еквівалентності є найбільш характерним для перекладу цитат і ремінісценцій з огляду на їхню переважно багатокomпонентну форму текстової репрезентації, що зумовлює зміни мовної форми й, відповідно, ментального образу.

Лінгвокогнітивна тактика *часткової активації вихідної структури через модифікацію форми інтертекстуальної одиниці* (4%), результатом якої є неповноцінне відтворення фреймового мапування тексту-джерела, співвідноситься зі стратегією форенізації (якщо інтертекстуальна одиниця в перекладі є відомою для представників вихідної культури) або доместикації (якщо інтертекстуальна одиниця в перекладі є специфічною для цільової культури). Для перекладу з використанням цієї тактики характерний низький ступінь когнітивної еквівалентності. Прийомами, застосовними в межах цієї тактики, є такі: 1) використання наявного перекладу або авторський переклад інтертекстуальної одиниці (що була раніше перекладена), що не відтворює усіх компонентів фреймового мапування вихідного тексту й змінює інтерпретацію; 2) авторський переклад інтертекстуальної одиниці (з вказівкою на джерело), яка не перекладена українською та містить модифікації ментального образу, що впливають на інтерпретацію; 3) заміна іншою інтертекстуальною одиницею (відомою для представників вихідної культури), що має спільні компоненти з вихідною; 4) заміна іншою інтертекстуальною одиницею (специфічною для представників цільової культури), що має спільні компоненти з вихідною.

Відсутність когнітивної еквівалентності (6%) є результатом опущення інтертекстуальної одиниці; авторського перекладу інтертекстуальної одиниці (яка вже була перекладена), що містить суттєві зміни ментальної образності, призводячи до нейтралізації інтертекстуальності; заміни іншою інтертекстуальною одиницею, що не має з вихідною спільних компонентів, потрібних для інтерпретації.

Дисертаційна праця відкриває перспективу для подальших досліджень, що полягає у лінгвокогнітивному й когнітивно-перекладознавчому вивченні

інших засобів реалізації категорії інтертекстуальності; залученні інших мов для здійснення зіставного перекладацького аналізу; аналізу перекладу інтертекстуальних одиниць в окремих типах дискурсу.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекстуальний фрейм, текстуальний фрейм, аналогічне мапування, ментальний образ, когнітивна еквівалентність.

ABSTRACT

Tatsakovych, U. T. Intertextuality in Ukrainian translation: a cognitive linguistics perspective (a study of the English fiction of the 20th – 21st c.). – Dissertation manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree, field of study 03 Humanities, specialty 035 Philology. – State Higher Educational Institution “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, State Higher Educational Institution “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation focuses on the analysis of the phenomenon of intertextuality and its English-Ukrainian translation from a cognitive linguistics perspective.

The novelty of the dissertation lies in the analysis of intertextual units in the context of frame semantics and the theory of dynamic memory by R. Schank. Its novel contributions are as follows: the definition of intertextuality as a cognitive category from the perspective of frame semantics and the theory of dynamic memory is proposed; the concepts “quotation”, “allusion”, “echo” are defined based on the degree of correspondence between intertextual and textual frames; the procedure for a linguo-cognitive translation analysis of intertextual units is developed; linguo-cognitive translation techniques applied to the translation of intertextual units are defined and described.

The study employs the theoretical and methodological underpinnings of the theory of intertextuality (M. Bakhtin, Y. Kristeva, U. Eco, A. Popovich, N. Pyege-Gros, N. Fateieva, O. Yarema), cognitive linguistics (R. Langacker, G. Lakoff, L. Talmy, M. Johnson, R. Gibbs, Ch. Fillmore, W. Wood, E. Croft, A. Verhagen), cognitive poetics (Z. Kövecses, Z. Ben-Porat, T. Karpenko-Seccombe), cognitive translatology (A. Neubert, G. Shreve, P. Kussmaul, P. Sickinger, A. Rojo López, B. Lewandowska-Tomaszczyk, T. Yansen-Fesenko, O. Dzera, V. Nikonova), the theory of dynamic memory (R. Schank), the theory of perceptual symbol systems (L. Barsalou), simulation semantics (B. Bergen, R. Zwaan).

The presented study of the translation of intertextual units from English into Ukrainian in light of cognitive translatology allowed to draw a number of conclusions. A linguo-cognitive approach, which emphasizes the cognitive basis of intertextual connections and provides tools for analyzing the textual representation of mental structures and processes that underlie them, combines broad and narrow definitions of intertextuality. Intertextuality is broadly defined as a cognitive category that can be studied through intertextual units (a narrow view).

The first chapter “The Concept of Intertextuality and its Translation: Theoretical Basics” presents the existing theories of intertextuality and approaches to its translation, posits a linguo-cognitive definition of a quotation, an allusion and an echo in the context of frame semantics and the theory of dynamic memory.

In light of the presented framework, the basis for understanding and individual interpretation of intertextual relations is the interaction between cognitive structures that contain information about one-time and recurring situations from individual human experience. The remembering of previous information occurs by means of finding similar indexes in the already existing cognitive structure which “supplies” resources to interpret new information (cross-mapping). It is proposed to call a cognitive structure that stores an episode from a certain text in a person's mind *a textual frame*, and the one that is activated while reading a text with an intertextual element — *an intertextual frame*. *Intertextuality* is defined as a cross-mapping between intertextual and textual frames and is realized in the form of *intertextual units*.

In light of the broad definition of intertextuality, a frame mapping, depending on the nature of the connection, can be objectified in a variety of forms. The gradation from the maximum to the minimum degree of correspondence between frames is most accurately represented by the triad “quotation – allusion – echo”. A quotation, an allusion and an echo are linguistic expressions that activate a full (a quotation), partial (an allusion) and free (an echo) partial mapping between intertextual and textual frames based on structural and/or thematic/conceptual similarity.

The second chapter “The Translation of Intertextual Units: A Linguo-Cognitive Methodology” outlines the methodological principles behind the translation of intertextual units, proposes a procedure for linguo-cognitive translation analysis.

The translation process involves the transfer of frame information and mental imagery between conceptual systems. The success of translation depends on the degree of a conceptual shift between the conceptual systems of the source and target languages, the level of the translator’s professional and intercultural competence, the extent of the translator’s cognitive resources, the nature of differences between individual cognitive styles of the author and translator. The criterion for evaluating translation is the degree of cognitive equivalence that can be high (determined by the preservation of the frame mapping and mental imagery of the source text), medium (activation of the original frame mapping despite modifications to the target mental imagery), low (incomplete frame activation, major modifications to mental imagery and interpretation).

The third chapter “The Translation of Intertextual Units from English into Ukrainian: A Linguo-Cognitive Aspect” illustrates the application of the procedure for linguo-cognitive translation analysis as well as the cognitive equivalence model to the translation of intertextual units from the English literary works of the 20th – 21st c. and their Ukrainian translations; outlines and illustrates the linguo-cognitive techniques for translating intertextuality from English into Ukrainian.

It is concluded that the most commonly used linguo-cognitive techniques for translating intertextual units from English into Ukrainian are *complete activation of the original frame mapping by preserving the linguistic form of the intertextual unit* (66%) and *complete activation of the frame mapping despite modifications to the linguistic form of the intertextual unit* (24%). Both techniques correlate with the strategy of foreignization.

The technique of *complete activation of the original frame mapping by preserving the linguistic form of the intertextual unit* ensures the attainment of a high degree of cognitive equivalence and involves the use of the following operations: 1) the use of the existing translation of the intertextual unit (with or without reference to

the source) if it preserves the source mental imagery and does not affect the original interpretation; 2) the author's translation that does not modify the mental image of the intertextual unit and reproduces all the components of the source frame mapping. The study found that a high degree of cognitive equivalence is most characteristic of the translation of allusions to celebrities, literary works and characters, historical events, etc. due to the predominantly laconic form of their textual representation (one word, a word combination).

The technique of *complete activation of the frame mapping despite modifications to the linguistic form of the intertextual unit* ensures the achievement of a medium degree of cognitive equivalence and involves the use of the following operations: 1) the use of the existing translation of the intertextual unit (with or without reference to the source) which introduces modifications to the original mental image that do not affect the source interpretation; 2) the author's translation (with or without reference to the source), provided that changes to the mental image of the intertextual unit do not affect the source interpretation; 3) addition to the mental imagery and the slot structure of the frame mapping. A medium degree of cognitive equivalence is most characteristic of the translation of quotations and echoes due to their predominantly multicomponent form of textual representation that entails changes to the mental imagery.

The technique of *partial activation of the original frame mapping due to the modification of the linguistic form of the intertextual unit* (4%), which results in incomplete reproduction of the source frame mapping, correlates with the strategy of foreignization (if the intertextual unit in translation is known to the original culture) or domestication (if the intertextual unit in translation is specific to the target culture). The use of this technique results in a low degree of cognitive equivalence. The translation operations applicable within this technique are as follows: 1) the use of the existing translation of the intertextual unit or the author's translation of the intertextual unit (previously translated) that does not reproduce all the components of the original frame mapping that affects the source interpretation; 2) the author's translation of the intertextual unit (with reference to the source) that was not

translated into Ukrainian and contains modifications to the mental image that affect the source interpretation; 3) replacement with a different intertextual unit (known to the original culture) which has common elements with the original intertextual unit; 4) replacement with a different intertextual unit (specific to the target culture) which has common elements with the original intertextual unit.

Cognitive non-equivalence (6%) is the result of the omission of the intertextual unit; the author's translation of the intertextual unit (previously translated) that contains significant changes to the mental imagery leading to the neutralization of intertextuality; replacement with a different intertextual unit that does not share common components required for the preservation of the original interpretation.

The prospects for further research are: a study of other forms of intertextuality from the perspective of cognitive linguistics and cognitive translatology; use of other languages for comparative translation analysis; analysis of the translation of intertextual units in specific types of discourses.

Key words: intertextuality, intertextual frame, textual frame, analogous mapping, mental image, cognitive equivalence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 35. С. 94—97.
2. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність як аналогове мапування між фреймами. *«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації»*. 2018. Том 29 (68). № 4. С. 88—93.
3. Тацакович У.Т. Інтертекстуальність у перекладі : Загальний огляд та обґрунтування інтегрованого підходу. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Т. 2. С. 51—57.
4. Tatsakovych, U. Frame Semantics and Translation of Intertextuality. *Studies about Languages*. Kaunas, 2019. No. 35. pp. 104—120. (SCOPUS)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у площині фреймової семантики. *«Сучасна філологія : теорія і практика»* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14-15 грудня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 91—94.
2. Тацакович У. Т. Фреймовий підхід до перекладу алюзії. *«Переклад і мова : компаративні студії»* : матеріали I Міжн. конф. (м. Київ, 27-28 березня 2019 р.). Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. С. 149—150.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ.....	26
1.1. Основні концепції інтертекстуальності	26
1.2. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі.....	35
1.2.1. Інтертекстуальність у площині теорій концептуальної інтеграції та концептуальної метафори.....	35
1.2.2. Інтертекстуальність у контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка.....	40
1.3. Фреймовий підхід до визначення інтертекстуальних одиниць.....	50
1.4. Інтертекстуальність як перекладознавча проблема.....	57
1.5. Лінгвокогнітивні аспекти перекладу.....	67
1.5.1. Фреймова семантика і переклад.....	78
1.5.2. Ступенева концепція когнітивної еквівалентності.....	86
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ.....	93
2.1. Методи та принципи дослідження інтертекстуальності у світлі когнітивного перекладознавства.....	93
2.2. Методика лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць..	101
РОЗДІЛ III. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ.....	111
3.1. Когнітивна еквівалентність під час перекладу інтертекстуальних одиниць з англійської мови українською.....	111

3.1.1.Високий ступінь когнітивної еквівалентності перекладу інтертекстуальних одиниць.....	111
3.1.2.Середній ступінь когнітивної еквівалентності перекладу інтертекстуальних одиниць.....	126
3.1.3.Неповноцінне відтворення інтертекстуальності в перекладі та її нейтралізація.....	139
3.2. Лінгвокогнітивні тактики відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською.....	160
3.2.1.Повна активація вихідної структури + ідентична мовна форма.....	160
3.2.2.Повна активація вихідної структури + модифікована мовна форма.....	175
3.2.3.Часткова активація вихідної структури + модифікована мовна форма.....	185
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	206
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	228
ДОДАТКИ.....	234

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІО	інтертекстуальна одиниця
ІФ	інтертекстуальний фрейм
ТФ	текстуальний фрейм
ВТ	вихідний текст
ЦТ	цільовий текст
ВМ	вихідна мова
ЦМ	цільова мова

ВСТУП

Когнітивне перекладознавство — нова галузь досліджень на перетині перекладознавства, когнітивної лінгвістики, когнітивної психології та психолінгвістики почала інтенсивно розвиватися на початку ХХІ ст. (П. Кусмаул [179], П. Зікінгер [232], А. Рохо Лопез [219], С. Галверсон [156], Р. Муньйоз Мартін [207], Г. Боас [110], К. Мартін де Леон [201], А. Гатцідакі [157], А. Фереїра, Дж. Швітер [144], Е. Табаковська [241], Б. Левандовська-Томашик [196], В. Хайруллін [87], Т. А. Янссен-Фесенко [94], В. Г. Ніконова [212], О. В. Дзера [135], В. В. Демецька [130], О. В. Ребрій, Г. В. Ташченко [64], Н. І. Голубенко [20] та ін.). Основним її постулатом є уявлення про когнітивну природу перекладу як процесу трансферу між двома концептуальними системами. Завдяки міждисциплінарному підходу центральна роль відводиться дослідженню когнітивних процесів під час перекладу з метою пошуку відповідей на контroversійні запитання класичної перекладознавчої парадигми (зв'язок між значенням і формою, поняття еквівалентності, питання одиниці перекладу тощо).

Упродовж двох останніх десятиліть предметом численних перекладацьких розвідок є міжтекстові зв'язки, більшою мірою інтертекстуальність (Л. Венуті [248], П. Буш [117], Т. Коллет [122], М. Біше [109], М. Кулелі [178], Дж. Ліу [197], Г. В. Денисова [27], Н. А. Фатєєва [83], Т. Є. Некряч, А. Б. Кам'янець [35], О. М. Копильна [43], Л. В. Грек [21], В. Б. Приходько [60], М. Р. Ткачівська, О. В. Тихоновська [79], Л. В. Андрейко [2] та ін.). Запропоновані прийоми перекладу, однак, базуються на збереженні чи трансформації мовної форми інтертекстуальних одиниць, не враховуючи когнітивної складової. Віднедавна інтертекстуальність також почали досліджувати з позицій когнітивної транслятології (Ш. ван Геерден [159], Л. Жиджик [133], А. Рохо Лопез [219], С. Росбар [221], О. В. Дзера [24], Г. В. Ташченко [77], Л. А. Богуславська [12], Н. В. Кондратенко [42], Л. Б. Бойко [13] та ін.). Теоретико-методологічний інструментарій когнітивної лінгвістики

й когнітивної психології слугує дієвим знаряддям аналізу когнітивної основи інтертекстуальних одиниць: ментальної образності; ментальних процесів, задіяних в інтерпретації інтертекстуальних зв'язків і перекладі інтертекстуальних одиниць; ментальних структур, що активуються в процесі роботи з текстом, що містить інтертекстуальні вкраплення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю перегляду поняття інтертекстуальності з позицій лінгвокогнітології та детальнішого вивчення її як проблеми когнітивного перекладознавства. Зважаючи на поглиблення наукового інтересу до когнітивно-перекладознавчих досліджень та поступове становлення когнітивної транслятології як самостійної галузі знань, актуальною видається розбудова лінгвокогнітивного підходу до дослідження відтворення інтертекстуальності в перекладі. Дисертаційна праця також сприяє доповненню теоретичної бази когнітивної поетики, оскільки торкається проблеми лінгвокогнітивної компоненти інтерпретації інтертекстуальних зв'язків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень кафедри англійської філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах науково-дослідної теми «Концептуальна та мовна картини світу» (номер державної реєстрації 0113U001963).

Мета дисертаційної праці полягає в дослідженні відтворення інтертекстуальності в українських перекладах англomовної художньої прози ХХ – поч. ХХІ ст. із застосуванням інструментарію когнітивного перекладознавства.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- здійснити аналітико-критичний огляд досліджень теорії інтертекстуальності й обґрунтувати поняття інтертекстуальності в контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка;
- дефінувати цитату, алюзію та ремінісценцію в межах цієї концепції;

- висвітлити особливості лінгвокогнітивного підходу до дослідження перекладу й застосування лінгвокогнітивного інструментарію до аналізу ментальної образності в перекладі;
- представити ступеневу концепцію когнітивної еквівалентності як критерію оцінки якості перекладу інтертекстуальних одиниць;
- розробити методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць;
- застосувати методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу й ступеневої концепції когнітивної еквівалентності для розкриття специфіки перекладу інтертекстуальних одиниць;
- виокремити лінгвокогнітивні тактики та прийоми відтворення інтертекстуальних одиниць у перекладі з англійської мови українською.

Об’єктом дослідження виступають інтертекстуальні одиниці в англомовних художніх текстах та їхні наявні відповідники українською мовою.

Предметом дослідження є лінгвокогнітивні особливості відтворення інтертекстуальних одиниць в перекладі з англійської мови українською.

Матеріалом дослідження слугували тексти англомовної художньої прози ХХ – поч. ХХІ ст. (30 романів) та відповідна кількість їхніх українських перекладів загальним обсягом 16 тис. друкованих сторінок. Методом суцільної вибірки із цих текстів було виокремлено 1010 фрагментів з інтертекстуальними одиницями англійською мовою та 1004 їхні українські відповідники.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугують праці з теорії міжтекстових зв’язків (М. Бахтін [7; 8], Ю. Крістева [176; 177], У. Еко [29; 31], А. Попович [59], Н. П’єге-Гро [63], Н. Фатєєва [83], О. Б. Ярема [95]), когнітивної лінгвістики (Р. Ленекер [184; 185; 186; 187; 188; 189; 190; 191; 192], Дж. Лакофф [180; 181; 182; 183], Л. Талмі [242; 243], Ч. Філлмор [145; 146; 147; 148], В. Вуд, Е. Крофт [127], А. Фергахен [249]), когнітивної поетики (З. Ковечеш [172; 173; 174], Т. Карпенко-Секоум [170]), когнітивного перекладознавства (А. Нойберт, Г. Шрів [208], П. Кусмаул [179], П. Зікінгер [232], А. Рохо Лопез [219], Б. Левандовська-Томашик [196], Т. А. Янссен-

Фесенко [94], О. В. Дзера [26], В. Г. Ніконова [212]), теорії динамічної пам'яті (Р. Шенк [224; 225; 226; 227]), теорії перцептивних символних систем (Л. Барсалу [99]), симуляційної семантики (Б. Берген [106], Р. Зваан [259]).

Мета роботи й специфіка об'єкта її аналізу зумовили потребу в комплексному використанні загальнонаукових і внутрішньо- та міждисциплінарних спеціальнонаукових **методів** дослідження. Використання загальнонаукових *методів індукції та дедукції, аналізу й синтезу, спостереження, опису й систематизації* дало змогу критично осмислити наявні теорії інтертекстуальності й концепції перекладу інтертекстуальних одиниць, сформулювати лінгвокогнітивні визначення поняття інтертекстуальності й тріади «цитата – алюзія – ремінісценція» в контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті, виокремити лінгвокогнітивні тактики та прийоми відтворення інтертекстуальних одиниць у перекладі. Щодо спеціальнонаукових методів, *метод інтроспекції* застосовано з метою концентрації уваги на свідомості в процесі дослідження когнітивних структур й операцій, що лежать в основі інтертекстуальних зв'язків, з метою аналізу конструалів сцен і ментальної образності оригіналу та їх відтворення в перекладі. *Метод когнітивного моделювання*, зокрема *лінгвокогнітивну операцію фреймового манування*, використано для репрезентацій структурних моделей інтертекстуальних і текстуальних фреймів та встановлення повних і часткових подібностей між ними у вихідному й цільовому текстах. *Метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* використано для інтерпретації інтертекстуальних одиниць з урахуванням їх мікро- й макроконтекстів, а також позамовного контексту. *Герменевтичний метод* застосовуємо для тлумачення текстових фрагментів з інтертекстуальними вкрапленнями. За допомогою *зіставного перекладацького аналізу* було здійснено порівняння оригіналу й перекладу за критерієм когнітивної еквівалентності. Для збору й обробки емпіричного матеріалу було використано *методи суцільної вибірки та кількісного аналізу*.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає у здійсненні аналізу відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською у

світлі когнітивного перекладознавства із залученням теоретико-методологічної бази фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка. У роботі вперше:

- запропоновано визначення інтертекстуальності як когнітивної категорії у контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка;
- здійснено розмежування понять «цитата», «алюзія», «ремінісценція» за ступенем відповідності між текстуальним й інтертекстуальним фреймами;
- вироблено методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць, де критерієм оцінки якості перекладу є ступінь когнітивної еквівалентності;
- визначено лінгвокогнітивні тактики та прийоми перекладу інтертекстуальних одиниць.

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення, практичні результати й висновки отримані й висвітлені автором особисто. Статей, написаних у співавторстві, немає.

Наукову новизну отриманих результатів узагальнено у таких **положеннях, що виносяться на захист:**

1) У світлі взаємодії фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка інтертекстуальність як когнітивна категорія реалізується у вигляді перехресного аналогічного мапування між інтертекстуальним і текстуальним фреймами. Інтертекстуальною одиницею є лексична, синтаксична чи текстова одиниця, що слугує засобом реалізації цієї категорії.

2) Текстуальним фреймом є когнітивна структура, що зберігає у свідомості людини епізод з певного тексту, а інтертекстуальним фреймом — та, що активується під час читання тексту з інтертекстуальною одиницею. Згадування попередньої інформації відбувається через знаходження аналогічних слотів у вже наявному в пам'яті текстуальному фреймі, що «постачає» ресурси для інтерпретації нової інформації, поданої в інтертекстуальному фреймі.

3) Цитата є мовним висловом, що активує повне аналогічне мапування між інтертекстуальним і текстуальним фреймами на основі структурної та ідейно-

тематичної подібності. Мовним висловом, що активує часткове мапування між фреймами на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності, є алюзія. Алюзія профілює один чи кілька компонентів ситуації, на яку подано покликання. Мінімальний ступінь наближеності між фреймами ілюструє ремінісценція — мовний вислів, що активує вільне (найбільш імпліцитне) часткове мапування між фреймами на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності.

4) Процес перекладу інтертекстуальних одиниць полягає в перенесенні фреймового мапування та ментальної образності між концептуальними системами. Критерієм оцінки перекладу є ступінь когнітивної еквівалентності. Переклад характеризується високим ступенем когнітивної еквівалентності, якщо він сприяє повноцінному відтворенню фреймового мапування й ментальної образності інтертекстуальної одиниці в оригіналі; середнім ступенем еквівалентності, якщо модифікації ментальної образності інтертекстуальної одиниці в перекладі не призводять до втрати необхідних для інтерпретації компонентів фреймового мапування в оригіналі; низьким ступенем, якщо модифікація або заміна вихідної фреймової інформації у перекладі призводить до втрати образно-асоціативних компонентів та імплікованих смислів оригіналу, що впливає на інтерпретацію фрагмента з інтертекстуальним вкрапленням.

5) Переклад інтертекстуальних одиниць здійснюється за допомогою застосування таких лінгвокогнітивних тактик: а) повної активації вихідної структури зі збереженням мовної форми інтертекстуальної одиниці; б) повної активації вихідної структури із модифікацією мовної форми інтертекстуальної одиниці; в) часткової активації вихідної структури із модифікацією форми інтертекстуальної одиниці.

Тактики повної активації вихідної структури зі збереженням/модифікацією мовної форми інтертекстуальної одиниці використовують у світлі стратегії форенізації. Прийоми, застосовні в межах цих тактик, спрямовані на збереження необхідних для інтерпретації компонентів

мапування та ментальної образності. Для перекладу із застосуванням цих тактик і прийомів характерний високий та середній ступені когнітивної еквівалентності. Тактика часткової активації вихідної структури корелює зі стратегією форенізації тоді, коли переклад зберігає вихідну інтертекстуальну одиницю (але змінюючи ментальний образ, модифікує інтерпретацію) або замінює її іншою (відомою для представників вихідної культури), що має спільні компоненти з вихідною; а зі стратегією доместикації — коли вводить специфічну для цільової культури інтертекстуальну одиницю, що має спільні елементи з вихідною. Переклад із застосуванням цієї тактики характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

Теоретичне значення дисертаційної роботи зумовлене запровадженням теоретично й методологічно обґрунтованого лінгвокогнітивного підходу до визначення й перекладу інтертекстуальних одиниць. Отримані результати сприяють глибшому розумінню когнітивних процесів, задіяних в інтерпретації інтертекстуальних зв'язків і відтворенні інтертекстуальності в перекладі, її текстової об'єктивації. Проведене дослідження є внеском до теоретико-методологічної бази когнітивного перекладознавства (методика лінгвокогнітивного перекладацького аналізу, лінгвокогнітивні тактики та прийоми перекладу) й когнітивної поетики (лінгвокогнітивна концепція інтертекстуальності).

Практичне значення дослідження. Результати дисертаційної праці можуть бути використані в лекційних курсах з теорії і практики перекладу; спецкурсах з актуальних проблем художнього перекладу, практики перекладу, когнітивного перекладознавства (розділи «Методологічні засади лінгвокогнітивного аналізу відтворення інтертекстуальності в перекладі», «Лінгвокогнітивні особливості відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською», підрозділи «Інтертекстуальність як перекладознавча проблема», «Лінгвокогнітивні аспекти перекладу»), когнітивної поетики (підрозділи «Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі», «Фреймовий підхід до визначення інтертекстуальних одиниць»); для

написання наукових робіт. Дослідження також має практичну цінність для перекладачів, що працюють у галузі художнього перекладу.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дисертаційної роботи апробовано на таких міжнародних наукових конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна філологія: теорія і практика», м. Вінниця, 14-15 грудня 2018 р.; I Міжнародній конференції «Переклад і мова: компаративні студії», Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 27-28 березня 2019 р. та на щорічних звітних конференціях викладачів та аспірантів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Публікації. Основні положення дисертаційної праці висвітлені в шести публікаціях: 3 статтях, опублікованих у фахових виданнях України, 1 статті — у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Scopus, 2 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура й обсяг роботи. Робота складається з анотацій двома мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (344 позиції; з них 259 – спеціальної літератури, 6 – лексикографічні джерела, 79 – джерела ілюстративного матеріалу), додатків. Загальний обсяг роботи становить 234 сторінки, обсяг основного тексту – 189 сторінок.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність; визначено об'єкт і предмет, мету й завдання дослідження; висвітлено теоретико-методологічну базу, методи, теоретичне й практичне значення; окреслено наукову новизну; сформульовано положення, винесені на захист; наведено інформацію про апробацію.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження інтертекстуальності та її відтворення в перекладі» розглянуто наявні теорії інтертекстуальності й підходи до перекладу інтертекстуальних одиниць, обґрунтовано лінгвокогнітивні визначення цитати, алюзії та ремінісценції в контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка, розглянуто лінгвокогнітивні аспекти перекладу.

У другому розділі «Методологічні засади лінгвокогнітивного аналізу відтворення інтертекстуальності в перекладі» окреслено методологічні засади дослідження перекладу інтертекстуальних одиниць, викладено методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу, окреслено лінгвокогнітивні інструменти аналізу відтворення ментальної образності в перекладі.

У третьому розділі «Лінгвокогнітивні особливості відтворення інтертекстуальності з англійської мови українською» проілюстровано застосування методики лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць і ступеневої концепції когнітивної еквівалентності на прикладі текстів англomовної художньої прози XX – поч. XXI ст. та їхніх українських перекладів. Виокремлено й описано лінгвокогнітивні тактики та прийоми перекладу інтертекстуальних одиниць, здійснено кількісний обрахунок частотності їх застосування.

У висновках узагальнено результати дисертаційної роботи, окреслено перспективи подальших досліджень.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

1.1. Основні концепції інтертекстуальності

У контексті тих впливів, які спричинилися до зародження теорії інтертекстуальності, часто згадують доробок Ф. де Соссюра, зокрема його ідею про довільність, лінійність і значеннєвість мовних знаків, що, утворюючи впорядковані відношення з іншими знаками, утворюють систему мови [222, с. 15, 71-78]. Розуміння мови як системи зв'язків між довільними знаками, комбінації яких породжують різномаїття значень, наштовхує на думку про те, що все нове є реконструкцією того, що вже існує. З іншого боку, уявлення про мову як абстрактну знакову систему (*langue*), що може виражатися в безкінечній множині потенційних висловлювань (*parole*), не враховує процесу постійного становлення мови, її соціальну зумовленість, здатність відображати й трансформувати суспільні відносини й культуру [98, с. 18].

Соссюрівське бачення мови як стійкої системи трансформується у працях М. Бахтіна про діалогізм, поліфонію та гетероглосію, які стали поштовхом до виникнення та розробки теорії інтертекстуальності. Його міркування про діалогізм як перетин доцентрових (нормативних, індивідуалізованих) і відцентрових (різномірних, соціальних) сил, що породжує внутрішньо діалогічне слово [7, с. 85-87]; гетероглосію як різноголосся мови; поліфонічний роман, у якому переплітається безліч «самостійних і незлитих голосів і свідомостей» [8, с. 12] постулює розуміння мови як живої, постійно оновлюваної, багатоголосної, що виникає з діалогу соціально зумовленої реальності і його ж породжує.

Критика соссюрівської лінгвістики відображена в працях постструктуралістів, зокрема Ю. Крістевої, яка, беручи за основу напрацювання М. Бахтіна, формулює теорію «різноголосся» тексту, називаючи її інтертекстуальністю (термін вперше прозвучав в одному з її есеїв 1960-х

pp.).Текстом вона називає інтертекстуальний простір, у якому уривки інших текстів «пересікаються та нейтралізують один одного» [176, с. 36]. Оскільки текст містить у собі і є частиною загального соціокультурного текстуального простору [там само], йому не властива ізолюваність і стає значення; він постійно «підключений» до соціальних і культурних процесів. Текст ніколи не є монологічним, оскільки діалог завжди відбувається на горизонтальній (суб'єкт – адресат) і вертикальній (текст – контекст) осях [177, с. 36-37]. Звідси — ідея динамічного тексту, який завжди перебуває в процесі творення. Значення утворюються кожного разу заново, оскільки діалоги на горизонтальній та вертикальній осях будуть щоразу іншими.

Оскільки у світлі цього підходу текстові надана певна самотійність, він «оживає» та активно функціонує, автор помітно втрачає свою роль як творця тексту. Як пише Ю. Крістева, автор (суб'єкт мовлення – *the subject of enunciation*) редукується у текстовому просторі до коду, безособового буття, опосередкованого персонажем твору — суб'єктом висловлювання (*the subject of utterance*) [177, с. 45]. Персонаж, окрім репрезентації редукованого автора, є водночас його об'єктом — адресатом, що перетворює його на «подвійну», діалогічну сутність, а текст — на діалог двох дискурсів [там само 45-46]. Це наштовхує на висновок, що автор перестає існувати, тільки-но його думки матеріалізуються на папері. Суб'єкт нарації, як і адресат, вплітаються в текстуальну канву, творячи щоразу новий діалог.

Концепцію «смерті автора» розвивають у своїх працях Р. Барт і М. Фуко. Оскільки, за Р. Бартом, текст є мультимісним простором, у якому відбувається зіткнення та змішування вже написаного й сказаного [100, с. 47; 102, с. 146], функція автора полягає у відборі й організації знаків, створенні знакового поля тексту. Автор втрачає свій авторитет, перетворюючись на «скриптора», що формує «тканину із знаків» [102, с. 147]. З огляду на це, текст не може мати єдино правильного, сталого значення, закладеного автором; так само значно применшується роль літературних критиків, діяльність котрих урівнюється з читачами. Як пише Р. Барт, текст треба постійно «розплутувати»

в ході читання, його не можна просто «розгадати» [там само]. Як пише М. Фуко, функція автора полягає в «характеристиці існування, циркуляції та діяльності певних дискурсів у межах суспільства» [149, с. 24]. У світлі ідей Р. Барта й М. Фуко, автор залишає за собою організаційну й композиційну роль, визначаючи форму, компілюючи знаки, забезпечуючи функціонування тексту в суспільстві.

Розуміння тексту як «онлайн»-діалогу / полілогу різних видів дискурсу, що існує відокремлено від автора, досконало вписується в постмодерністську парадигму, методологічною основою якої виступає постструктуралізм з концепціями деконструкції, архісліду й нелінеарності тексту Ж. Дерріди [131], дискретності історії М. Фуко [86], ризоми й хаосмосу Ж. Делеза й Ф. Гваттарі [129]. Виростаючи з критики структуралізму, що постулював бачення усіх явищ буття як систем, що складаються із взаємопов'язаних частин, постструктуралізм вбачає сенс у всьому, що виходить за межі впорядкованих структур.

Владний вплив на суспільні відносини, як пише М. Фуко, безпосередньо відображається в системі інституційного контролю й обмеження дискурсу з метою маніпулювання масами [85, с. 51-69]. У межах системно-структурної парадигми владні інституції й ідеології за допомогою усталених дискурсивних практик нав'язують індивідам певний тип мислення та поведінки. Засобом виходу із замкнутого кола структур різного роду (філософських, політичних, соціокультурних, лінгвістичних, текстових та ін.) є їхній демонтаж, зняття бінарних опозицій та урівняння елементів з метою розуміння того, як працює уся система, що завершується збіркою цих елементів відповідно до іншої конфігурації; цей процес, за Ж. Деррідою, має назву деконструкції [28; 160, с. 357-358]. Розбір і зрівняння нав'язаного центру й периферії дозволяє скинути обмеження, які накладає структура, вийти за її межі. Якщо кожен текст є інгерентно інтертекстуальним, він передбачає інший підхід до аналізу; його слід деконструювати («демонтувати») або «розплутати» (за Р. Бартом), розбираючи текст на частини, руйнуючи бінарні опозиції та складаючи його в

комбінації нових значень. Під час читання та «деконструкції» тексту в читачів виринає безліч як прямих, так і непрямих асоціацій, безпосередньо не пов'язаних із прочитаним. Оскільки кожен текст є невіддільним клаптиком того текстуального поля, яким є культура й світ загалом, він може бути джерелом необмеженої кількості асоціацій для кожного індивіда окремо.

Отже, у постмодерністській парадигмі, текст є таким же динамічним, автономним, багато- й різноголосим, як і деструктуровані й дискретні суспільство, культура, світ і реальність загалом. Завдяки деконструкції текст втрачає смислові нашарування, закладені в нього системою, і дає волю багатоманіттю значень завдяки інтертекстуальній грі з читачами, іронії, фрагментарності оповіді тощо. Інтертекстуальність тут має широке значення текстової поліфонії, відголоски якої можуть виринати як і в межах самого тексту, так і зумовлюватись соціокультурним середовищем й особливостями індивідуальних знань і досвіду.

Семіотичний підхід (Ю. Крістева, Р. Барт, Ю. Лотман, У. Еко та ін.) є одним із практичних способів дослідження інтертекстуальності в межах вище описаної широкої концепції. Визначаючи текст як взаємодію «різномірних семіотичних просторів», що генерує смисли [49, с. 64-65], а інтертекстуальність як «транспозицію» знакових систем в іншу знакову систему [175, с. 111], практичне дослідження тексту полягає в читанні знаків. На відміну від структуралістського трактування знака як фіксованого зв'язку між означником й означуваним, означуване, для постструктуралістів, є нестабільним і змінним залежно від різних факторів. Як пише Ю. Лотман, текст не є «пасивним вмістилищем чи носієм значення, закладеного зовні», а «розумним генератором» значень, що утворюються в результаті переходу між різними рівнями семіотичного осмислення [49, с. 64-71]. Для того, щоб стати повноцінним співрозмовником «розумного» тексту треба, на думку, Р. Барта, вступити з ним в одну знакову діяльність, «пограти в Текст як у гру й пограти з Текстом» [5, с. 380]. Для інтерпретації чи то деконструкції, декомпозиції тексту, він пропонує схему текстуального аналізу, спрямованого не на

відшукування закладеного змісту, а на прослідкування процесу утворення значень. Це здійснюється шляхом поділу тексту на «лексії» («одиниці читання», короткі фрагменти, де найкраще простежується значення) і виявлення кодів (сукупності вже пережитого, почутого, побаченого), до яких відсилає текст [101, с. 13-21].

У підсумку, текстуальний аналіз семіотичного простору тексту передбачає зосередження уваги на кожному значеннєвому сегменті, який вважається відгомом уже побаченого чи почутого, з метою простеження появи значень. Він не може бути вичерпним, оскільки застосовується до тексту, який перебуває у відкритому інтертекстуальному зв'язку з іншими текстами, і залежить від особливостей індивідуального сприйняття. Отже, текст виходить за межі палітурки, стаючи універсальною категорією, яка прочитується через знаки й коди, які постійно перебувають в стані означування. Автори, критики й читачі відіграють рівнозначну роль, вступаючи в гру з Текстом — розумною самостійною сутністю.

Широка концепція інтертекстуальності, представлена постструктуралістами й семіотиками, що розглядає кожен текст як інтертекст у всезагальному глобальному інтертекстуальному просторі, має свої недоліки. По-перше, ідея відкритості й автономності тексту поряд із запереченням будь-якого натяку на системність і сталість значення призводить до нівелювання поняття цілісного тексту, висуваючи на перший план міждетекстові зв'язки. Оскільки «текст» й «інтертекстуальність» набувають універсального значення, окремий текст як такий припиняє існувати, а автор-творець втрачає своє значення, розчиняючись у всеохопному інтертекстуальному вимірі. По-друге, вона утруднює процедуру лінгвістичного аналізу. Якщо значення в тексті мінливі, а постать автора відходить у тінь, то теорії інтерпретації тексту втрачають релевантність, залишаючи місце деконструкції як єдиному можливному практичному методу розбору тексту. Але його, як і зазначає сам Ж. Дерріда, не можна назвати методом, оскільки він не дає чіткого результату, працюючи тільки «тут і зараз». По-третє, зникає розмежування між інтертекстуальним і неінтертекстуальним,

оскільки будь-що сказане чи написане, експліцитно чи імпліцитно є відгомом того, що вже було.

Розмитості значення поняття інтертекстуальності також сприяє дослідження її у світлі рецептивної естетики як продукту діяльності читача. На думку М. Ріффатера, тільки читач має змогу актуалізувати інтертекстуальні значення тексту за допомогою семіотичної інтерпретації. Вона полягає в розкритті семіотичної структурної єдності тексту, що утворюється шляхом трансформації певного аспекту соціально-культурного дискурсу в досліджуваному тексті, який конденсовано відображається в так званій «матриці» [218, с. 19] — ядрі семіотичної системи, власне, ядровому значенню тексту. Пріоритетом інтертекстуального читання є не так відшукування конкретних джерел інтертекстуальних вкраплень, як встановлення відповідностей, схожостей між ним й іншими текстами на основі текстових пресупозицій для впізнавання трансформованих соціальних кодів [98, с. 121-124]. Отже, у світлі концепції М. Ріффатера фокус уваги зміщується з самостійного тексту з онтологічно властивою для нього інтертекстуальністю на реципієнтів тексту, котрі актуалізують потенційні інтертексти й розшифровують значення під час семіотичного читання на основі своїх знань і досвіду.

Проблемним питанням цього підходу є абсолютизація читацької рецепції, що визначає інтертекстуальне наповнення тексту, й акцент на читацьку компетенцію, яка, особливо в концепції М. Ріффатера, сприймається як уніформна стала величина. Окрім того, можна спостерігати повернення до стабільного інваріантного значення тексту (котре відкидають постструктуралісти), яке читачі повинні розкодувати на семіотичному рівні. Незважаючи на те, що окреслений підхід знаходиться на протилежному боці спектру в порівнянні із постструктуралістським, запропоноване визначення інтертекстуальності як читацького інтертекстуального процесування тексту є таким же розширеним і нечітким, як і те, що засноване на постмодерністських принципах.

Проблему конкретики й практичного підходу можна вирішити, звернувшись до вузької концепції інтертекстуальності в межах структуралізму. Якщо її безпосереднє втілення в тексті розглядати як сукупність певних формальних засобів, які вводяться автором в текст свідомо й рідше несвідомо, то аналіз тексту, що полягає у віднаходженні й покроковій оцінці цих засобів за різними критеріями стає більш досяжним, у порівнянні з розширеною моделлю.

Конкретизована дефініція інтертекстуальності присутня в одній з найвідоміших класифікації інтертекстів Ж. Женнета, який звужує її до «буквальної присутності одного тексту в іншому» поряд із паратекстуальністю (зв'язком тексту з його «перітекстом», супровідним текстом в межах основного тексту: заголовком, підзаголовком, передмовою, присвятою, епіграфом, епілогом, післямовою тощо; і його «епітекстом», супровідним текстом за межами основного тексту: кореспонденцією, щоденником тощо), метатекстуальністю (зв'язком між основним текстом і текстом коментувального щодо нього характеру), гіпертекстуальністю (зв'язком між текстом і його претекстом) й архітекстуальністю (зв'язком між текстом і жанром чи типом дискурсу, до якого він належить) [58, с. 69-70; 152, с. 1-5]. Ж. Женнет максимально звужує предмет дослідження інтертекстуальності до тих формальних засобів репрезентації міжтекстового зв'язку, які «буквально присутні» в тексті й виконують у ньому певну функцію. Таке бачення є типово структуралістським, спрямованим на дослідження тексту як закритої системи із сталим значенням і конкретною авторською інтенцією щодо літературних запозичень, а також для фактичного називання та класифікації інтертекстуальних зв'язків.

До вузької моделі інтертекстуальності як літературного прийому примикає більшість як зарубіжних, так і українських науковців, серед них У. Бройх, М. Пфістер [113], І. В. Арнольд [3], Н. А. Фатєєва [83], Н. А. Кузьміна [47], Л. В. Грек [21], Н. В. Кондратенко [42], М. Шаповал [91] та ін. Вужче розуміння інтертекстуальності відображається у визначеннях, схожих до запропонованого Ж. Женнетом, наприклад, як «включення в текст цілих текстів

з іншим суб'єктом мовлення або їхніх фрагментів у вигляді цитат, ремінісценцій та алюзій» [3, с. 351], «вкраплення в текст інших текстів у вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій» [21]. Недоліками вузької концепції інтертекстуальності є тяжіння до формалізму, орієнтація на свідоме авторське включення претекстів заради реалізації певної мети, відображення міжтекстових зв'язків за допомогою конкретних засобів, інваріантність значення.

Збалансувати два полярні підходи пропонують П. Тороп, Н. П'єге-Гро. На думку Н. П'єге-Гро, ні надмірне розширення, ні надмірне звуження поняття інтертекстуальності не дозволять зробити його «дієвим аналітичним інструментом» [63, с. 31]. На думку вченої, саме теорія запозичень чи мандрівних сюжетів, що передбачає виявлення експліцитних форм інтертекстуальності, є основою та першим етапом більш обширного аналізу текстового асимілювання та трансформації різноманітних впливів [там само, с. 27-28]. Тоді як Н. П'єге-Гро пропонує поєднувати обидва підходи заради максимального досягнення ефективності під час дослідження інтертекстуальних зв'язків, П. Тороп розцінює їх як два окремі доцільні параметри текстового аналізу. Перший підхід (розширений) передбачає розгляд інтертекстуальності як семіотичного простору, джерелом породження значень; відповідно до другого (звуженого) підходу, об'єктом аналізу стають текстові фрагменти — інтексти [81, с. 125]. Інтертекстуальність, як ширше поняття, включає в себе як і формальну наявність одного тексту в іншому (інтекстуальність), так й інші аспекти (природу міжтекстового зв'язку, ступінь активності одного тексту в іншому тощо) [там само, с. 125-126]. Об'єднання двох абсолютно різних підходів, на перший погляд, видається недоцільним у зв'язку з несумісністю їхніх методологічних засад. Це, однак, стає можливим, якщо розглядати міжтекстову взаємодію на мовному і когнітивному рівнях.

В. Є. Чернявська пише про існування текстів в одному когнітивному просторі та реалізацію в тексті певних спільних когнітивних і комунікативних стратегій авторів повідомлення, що зрештою детермінує певну спільність

текстових структур [90, с. 106]. Учена розмежовує інтертекстуальність як взаємодію суто текстових елементів й інтердискурсивність — «взаємонакладання різних ментальних [...] структур, операцій, кодових систем, фреймів в процесі породження тексту» [там само, с. 110]. Саме формальні елементи є тим «містком», що пов'язує власне мовну канву тексту з когнітивними структурами, які вона активує. Дослідження співвідношення мовних і ментальних структур, особливо вербалізації пізнавальних і мисленнєвих процесів, що беруть участь в обробці ІО, а також в їхньому перекладі, може поглибити інтерпретацію тексту й перекладацький аналіз.

У підсумку, поняття інтертекстуальності, уведене в науковий обіг Ю. Крістєвою (1980) під впливом праць М. Бахтіна про внутрішньо діалогічне слово, різноголосся мови й поліфонічний роман (1981, 1984), досліджують із застосуванням різних методологічних інструментів. Прихильники системно-структурного підходу примикають до вузької концепції інтертекстуальності, що аналізує міжтекстові зв'язки у світлі теорії впливів і свідомих авторських стратегій на основі конкретних формально виражених ІО. У постструктуралізмі, що спирається на філософію постмодернізму, текст постає поліфонічним і хаотичним, будучи частиною загального деструктурованого соціокультурного текстуального виміру.

Семіотики, залежно від приналежності до практик структуралізму чи постструктуралізму, пропонують розглядати текст через фіксований або змінний зв'язок між означником й означуваним. Постструктуралістським методом аналізу тексту є техніка деструкції, що має на меті зняти системні обмеження і розкласти текст на значущі частини для того, щоб простежити появу значень. У цьому випадку, аналіз тексту щоразу даватиме інші результати, зважаючи на розбіжність індивідуальних асоціацій, багатоманітність і мінливість соціального й культурного середовищ. Автори і критики втрачають свій статус, урівнюючись з читачами. Зміна підходу змінює вектор дослідження, орієнтація на розгадування авторського задуму змінюється текстоцентричністю. Комунікативна парадигма зміщує вектор на адресатів,

реципієнтів тексту, на яких покладається завдання актуалізувати інтертекстуальний потенціал тексту.

Вищезгадані концепції опускають когнітивний аспект дослідження інтертекстуальності, тобто ті когнітивні процеси, які є основою міжтекстових зв'язків. Доповнення аналізу мовної форми когнітивною складовою допоможе поєднати широку (на когнітивному рівні) й вузьку (на рівні тексту) концепції інтертекстуальності.

1.2. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі

На поч. ХХІ ст. поняття інтертекстуальності почали досліджувати з позицій лінгвокогнітології з метою вивчення когнітивної основи зв'язків між текстами, окреслення тих когнітивних процесів і структур, що задіяні в їх розшифруванні та інтерпретації, пояснення процесу утворення значень під час читання твору з інтертекстуальними вкрапленнями. Залучення інструментарію когнітивної науки до визначення інтертекстуальності зумовлене необхідністю розширення самого поняття, що пов'язане з поступовим відходом від традиційних дефініцій семіотиків і постструктуралістів, котрі розуміли її як присутність в тексті інших текстів у формі кодів, які треба «деконструювати», декодувати. За такого підходу робота тих ментальних процесів, що беруть участь в індивідуальному творчому процесі прочитання текстів з ІО, залишаються поза увагою. Постструктуралісти наголошують на активній ролі читача в «деконструкції» міжтекстових зв'язків, однак, не описують на чому ґрунтується цей процес, який, на думку когнітивних лінгвістів, є когнітивно-творчим за своєю природою.

1.2.1. Інтертекстуальність у площині теорій концептуальної інтеграції та концептуальної метафори. Першою лінгвокогнітивною концепцією, яку науковці застосували до пояснення смислотворення в творі-інтертексті, стала концепція концептуального блендингу Ж. Фоконьє та М. Тернера. Вона тісно корелює з постмодерністським розумінням активної ролі читача в самостійному творенні смислів в «онлайн-режимі». Дослідженням

можливостей інтеграції теорії інтертекстуальності й теорії концептуального блендингу займаються М. Берк [115], С. Кавальканте [119], Ш. ван Геерден [159], Е. Семіно [229], Г. Люндгауг [198], М. Шонода [230], С. Джерен-Гловацька [136], Дж. Стівенс, С. Гіертс [239], С. Булло [114], М. Бус [112], Ю. Ковалюк [171] та ін.

Теорія концептуальної інтеграції є найповніше розробленою когнітивною концепцією інтертекстуальності, що спрямована на вивчення динамічних аспектів утворення значення через особливі когнітивні структури — ментальні простори [124; 125]. Ж. Фоконьє визначає ментальні простори як концептуальні структури, які утворюються в процесі того, як ми говоримо й думаємо з метою локального розуміння та дії [139, с. 1]. Ментальні простори є взаємопов'язаними, можуть зазнавати різних модифікацій, а також інтегруватись у нові структури — бленди [140, с. 149-150]. Бленди є тимчасовими змішаними ментальними структурами, утвореними внаслідок поєднання окремих частин двох інших ментальних просторів. Динамічна природа ментальних просторів, їхня тимчасовість та локальна функціональність, здатність до миттєвих модифікацій, елаборацій, змішувань й утворення нових структур дозволяють пояснити, за яким принципом читач проводить аналогії між художніми образами, темами, мотивами, героями різних текстів і конструює нові смисли. Окрім того, бленд є носієм нових значень та інференцій, що дає змогу пояснити нові читацькі прочитання старого матеріалу.

Як вважає Ш. ван Геерден, концептуальний блендинг лежить в основі інтерпретації інтертекстуальних елементів. На її думку, інтертекстуальність (як і концептуальна метафора в теорії когнітивістів Дж. Лакоффа та М. Джонсона) є ментальним процесом, що оперує на рівні когнітивних структур: «Ми мислимо інтертекстуально так само, як і метафорично» [159, с. 17]. Інтертекстуальність, отже, розглядається як категорія мислення, що реалізується на письмі у формі інтертекстуальних одиниць так само, як концептуальна метафора актуалізується у мовленні у формі метафоричних

виразів. Це твердження проливає нове світло на розуміння інтертекстуальності та є доволі вагомим для подальших досліджень міжтекстових зв'язків.

Людина не сприймає жоден факт, явище чи подію ізольовано, а розуміє її тільки за допомогою того, про що вона уже знає. Впізнати й інтерпретувати інтертекстуальний елемент у творі, у контексті блендингової теорії, означає здійснити аналогічне мапування між елементами двох ментальних просторів (для двох текстів) і взаємно накласти їх у новоутвореному бленді [159, с. 34-35]. Останнім етапом є завершення й елаборація бленду: накладання на нову структуру аналогічних структур, взятих із індивідуального досвіду, та їх модифікація за допомогою уяви [142, с. 43-44]. Цим пояснюється множинність індивідуальних прочитань постмодерністського твору з інтертекстуальними вкрапленнями.

Отже, інтертекстуальність у площині теорії концептуальної інтеграції розуміється як комплексний, динамічний ментальний процес аналогічного мапування ментальних просторів у бленді та його елаборації для творення нових смислів. Фокусом уваги є когнітивна творчість читача у процесі знайомства з текстом, що задіює індивідуальні ментальні структури й передбачає миттєве утворення значень. Данський науковець Г. Люндгауг, інтегруючи обидві теорії, пропонує використовувати термін «інтертекстуальний блендинг» на позначення ментальних інтерпретативних процесів, задіяних в поєднанні чи утворенні зв'язків між ментальними просторами, які активуються під час візуального чи слухового сприйняття текстів [198, с. 48]. Інтертекстуальність розуміється ним як реколекція, побудова та комбінація пам'яті про уривки текстів, що утворює ментальні простори, які поєднуються в інтеграційні мережі та зливаються в бленди в процесі інтерпретації [там само]. Інтертекстуальний блендинг, таким чином, можна вважати підвидом концептуального блендингу, що конкретно стосується дослідження бінарних і множинних інтеграційних мереж текстових ментальних просторів та, відповідно, прочитання та інтерпретації інтертекстів. Ментальні простори, що евокуються під час читання художнього тексту, називаються

фіктивними (за П. Стоквеллом) [240, с. 96]. Читач здійснює мапування між фіктивними, а також між фіктивними та реальними (що стосуються об'єктивної реальності) ментальними просторами, щоб слідкувати за ходом оповіді.

Міжтекстуальні зв'язки також розглядаються в контексті лінгвоконцептології [14] та теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Наприклад, Ю. М. Великорода досліджує роль прецедентних феноменів як вихідних доменів у концептуальній метафорі й когнітивний ефект, що виникає в результаті мапування вихідного домену на цільовий [247]. Прецедентні феномени сприяють генерації комплексної образності, а також, завдяки мапуванню, є джерелом різноманітних смислів [там само, с. 43]. Накладання когнітивних структур, активованих ЦТ і ВТ, отже, уможливорює процес інтерпретації. Ізраїльська вчена З. Бен-Порат зауважує, що це мапування є не одностороннім, а перехресним: тобто не тільки структура вихідного домену накладається на цільовий, але й навпаки [105, с. 114]. Такої самої думки дотримується З. Ковечеш: мапування з вихідного домену на цільовий може ініціюватися цільовим доменом, який обирає фрагменти вихідного домену відповідно до певної мети [172, с. 90]. Тобто когнітивна структура ЦТ «відбирає» необхідні їй елементи вихідної структури, що надає необхідні ресурси для інтерпретації. Загалом, теорія концептуальної метафори, відображаючи діалогічну природу між двома текстами, має місце в дослідженні інтертекстуальних зв'язків. Вона, однак, є надто простою в структурному плані для того, щоб пояснити комплексні інтертекстуальні зв'язки, а також появу нових значень та інференцій; ці проблеми краще вирішує блендингова теорія.

О. В. Ребрій та Г. В. Ташченко розглядають ІО, а саме прецедентні імена (ПІ), у когнітивно-культурологічному аспекті. Ключові образно-асоціативні ознаки прецедентних імен конденсуються в когнітивній структурі, що актуалізується у свідомості певного колективу під час вживання відповідного ПІ. Культурно-історичне тло, багаж фонових знань та досвіду, картина світу, специфічна для кожної нації, — визначають смислове наповнення ПІ [64, с. 274-275]. Наголошується тут як індивідуальна (когнітивні структури, що

супроводжують відповідні ПІ, будуть різними в кожній окремій людині залежно від її інтелектуального рівня, ціннісних уявлень і досвіду соціальних відносин), так і національно-культурна складова (когнітивні структури ПІ є спільними для представників певної культурної спільноти). Розуміння ІО як ментальних й окремий наголос на культурі й індивідуальному досвіді як головних факторів, що детермінують смислове наповнення ПІ, вписуються в парадигму когнітивної лінгвістики, однак, не примикають до жодної із розроблених концепцій. Напрацювання О. В. Ребрія та Г. В. Ташенко корелюють як і з теорією концептуальної метафори, так і з теорією концептуальної інтеграції (оскільки об'єктом аналізу всіх трьох концепцій є ментальні структури), однак, їм бракує конкретики стосовно того, які саме когнітивні структури мають на увазі.

Усі вищенаведені лінгвокогнітивні концепції інтертекстуальності об'єднані такими спільними ідеями: 1) в основі встановлення та інтерпретації інтертекстуальних зв'язків лежать ментальні процеси; 2) ІО в тексті актуалізують у свідомості читача когнітивні структури, які певним чином «нагадують» йому про інший текст, який описує схожу ситуацію, особу чи явище; тобто читачі мають справу з двома ментальними структурами, що стосуються того тексту, який вони читають, та того, що вони вже прочитали; 3) між активованими когнітивними структурами встановлюються певні аналогічно-асоціативні зв'язки, що призводять до модифікації чи елаборації обох структур; 4) мапування між когнітивними структурами, що активуються ЦТ і ВТ, забезпечує інтерпретацію та є двостороннім; 4) смислове наповнення цих когнітивних структур детермінується соціокультурними й індивідуально-психологічними чинниками.

Концепція концептуальної інтеграції, що з-поміж інших вищенаведених концепцій видається найбільш ефективною для аналізу інтертекстуальності, має ряд невирішених питань: 1) локальність і тимчасовість новоутворених ментальних просторів не дозволяють пояснити, яким чином відбувається запам'ятовування нової та елаборації вже відомої інформації; 2) розмитим

залишається поняття структури ментального простору й кількості інформації, яка репрезентується в різних концептуальних інтеграційних мережах; 3) у зв'язку з нечітким уявленням про обсяг інформації, що міститься у ментальному просторі, проблемним питанням є розмежування, класифікація та визначення ІО в контексті теорії концептуальної інтеграції.

Для розв'язання проблемного питання природи когнітивних структур, що беруть участь у встановленні інтертекстуальних відношень, звернемося до наукових напрацювань у галузі фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка.

1.2.2. Інтертекстуальність у контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка. Вперше поняття «фрейм» увів на поч. 70-х рр. XX ст. американський дослідник у галузі штучного інтелекту М. Мінський, розглядаючи його як упорядковану інформаційну структуру, що репрезентує певну стереотипну ситуацію дійсності [204, с. 1]. До кожного фрейма прив'язані різні види інформації: про те, як використовувати фрейм, чого очікувати далі, що робити, якщо сподівання не виправдались та ін. М. Мінський розглядає фрейм як мережу вузлів та зв'язків між ними. Вузли та зв'язки «вищого рівня» є фіксованими і репрезентують те, що для певної ситуації є сталим і незмінним. На нижчому рівні мережі розташовані «термінали» — «слоти», які заповнюються специфічною інформацією та уточнюють умови, за яких виконуються завдання ситуації (*assignments*), тобто типізовані етапи ситуації [там само, 2]. Пов'язані між собою фрейми складають систему фреймів, що описує сцену з різних точок зору й може зазнавати трансформацій (у вигляді заміни слотів, додавання нової поглибленої інформації про ситуацію). Науковець пропонує досліджувати людське мислення через більші, складніші структури — «порції» інформації, своєрідні «мікросвіти», що репрезентують певну конкретну подію людського життя.

Американський лінгвіст Ч. Філлмор переніс поняття «фрейм» у площину лінгвістики, спочатку застосовавши його до досліджень в межах синтаксису (аналіз дистрибуційних властивостей окремих дієслів, їх взаємозаміни в межах

«синтаксичних фреймів»), а згодом — семантики (опис семантичної валентності дієслів та семантичних ролей їх актантів) [146, с. 113-115]. Його теорія (*case grammar*) передбачала аналіз семантики речення через дослідження комбінації «глибинних семантичних ролей» (агенса, об'єктива, бенефактива тощо), які диктуються значенням головного дієслова та формують його рольовий фрейм. Ч. Філлмор здійснив спробу розширити розуміння дієслівної семантики, подаючи опис дієслова як схематичної рольової ситуації.

Невдовзі, детальніше опрацювавши свою теорію, вчений пропонує іншу дефініцію фрейма — як домен лексики, елементи якого репрезентують певну когнітивну «сцену», схематизовану ситуацію дійсності. Наприклад, дієслова на позначення осуду — *to blame, to accuse, to criticize* та ін. — актуалізують узагальнену ситуацію дійсності, елементами якої є людина, яка осуджує (*the Judge*), людина, чию поведінку осуджують (*the Defendant*), та ситуація, яка формує контекст для цього осуду (*the Situation*) [141, с. 116]. Для того, щоб подати семантичний опис дієслів, треба уявити своєрідну типізовану ситуацію осуду чи обвинувачення, тобто людину, яка осуджує чи обвинувачує; людину, на яку лягає цей осуд чи звинувачення, й відповідну контекстну ситуацію [121, с. 171]. Отже, цей семантичний опис дієслів передбачав не застосування окремо визначених сталих найменувань семантичних ролей для всіх дієслів, а схематизацію людської поведінки у певних конкретних випадках, застосовуючи відповідні поняття для кожного окремого дієслова, спираючись на загальний соціальний досвід людини.

У пізніших працях Ч. Філлмор ототожнює фрейм з когнітивними структурами, що актуалізуються під час використання лексичної одиниці, яка профілює певний аспект чи компонент цього фрейма [146, с. 317]. Зрозуміти лексичну одиницю можна тільки в контексті тієї фонові інформації, яку надає відповідний фрейм. Перевага такого підходу до семантики полягає в енциклопедичному розумінні поняття значення як такого, що евокується в концептуальній системі під час вживання відповідного вислову, і

безпосередньо залежить від індивідуального соціокультурного, фізіологічного досвіду та знань кожної людини.

Узагальнюючи, можна виокремити два підходи до трактування поняття «фрейма»: аналіз його як різновиду концепта (О. П. Бабушкін [4], З. Д. Попова, Й. А. Стернін [57]) чи умовного «організатора» концептів (М. Мінський [204], Ч. Філлмор [145; 146], Т. А. ван Дейк [22], В. І. Карасик [37], В. Н. Телія [78], В. В. Красних [45], Г. Г. Слишкін [68], С. А. Жаботинська [33]). Зважаючи на обраний об'єкт аналізу, примикаємо до другого підходу, що акцентує на організувальній функції фрейма, тобто на його здатності до упорядковування когнітивного простору (структур пам'яті) й моделювання мисленнєвих процесів. Містячи шаблонну інформацію (сталій набір ознак) про ситуації та об'єкти, фрейм умовно «накладається» на конкретні ситуації дійсності, певним чином їх структуруючи [52, с. 4].

Однак, як зауважує О. О. Коляденко, усталений набір слотів фрейма не обов'язково передбачає стереотипність їхнього наповнення [40, с. 141]. Окрім фіксованих слотів, що відповідають за певну шаблонність перебігу подій, фрейми схематизують різнотипні ситуації, а отже, можуть заповнюватися новою інформацією про ситуації, модифікуватися відповідно до досвіду, поєднуватися з іншими фреймами на основі зв'язку між слотами. Також слід підкреслити те, що фрейм має когнітивну природу, а тому варто наголосити на індивідуальній зумовленості його наповнення. Зокрема, О. І. Морозова акцентує на гносеологічній його функції, що полягає у відображенні способу сприйняття об'єкта чи ситуації суб'єктом [52, с. 270]. Беручи до уваги вищенаведені характеристики, пропонуємо робоче визначення *фрейма* як ментального конструкта, що слугує засобом упорядкування, структурування та дескрипції концептуалізованої інформації.

Фрейм, з огляду на його специфічну функціональність, є ефективним механізмом репрезентації й моделювання концептуального контенту, активованого текстом. За допомогою аналізу когнітивних наративних фреймів, вчені досліджують дискурс наратора, персонажів, жанр й історико-культурну

канву тексту, моделюють можливі читачькі інтерпретації тощо [128, с. 349]. Як зауважує Я. В. Бистров, фрейми слугують «основою для ментальних репрезентацій, які дозволяють наратору концептуалізувати всі аспекти повсякденного життя, включаючи ті ситуації, у яких він не брав безпосередньої участі» [9, с. 76]. З огляду на продуктивний потенціал застосування фреймової семантики до дослідження тексту, фреймове моделювання видається дієвим інструментом для дослідження інтертекстуальних зв'язків.

Інтертекстуальність як взаємодію фреймів аналізують в поодиноких працях. Здебільшого термін «фрейм» штучно запозичують для вивчення інтертекстуальних зв'язків у контексті блендингової теорії: М. Панаджотіду вживає словосполучення «інтертекстуальний фрейм» на позначення структури, утвореної з двох ментальних просторів, один з яких містить інформацію про текст, який читають, а інший — інтертекстуальне знання читача, що стосується певної лексичної чи стилістичної одиниці в цьому тексті [214, с. 77-78]. К. Сурвіну-Інвуд під «інтертекстуальними фреймами» розуміє когнітивні репрезентації «інтертекстуальних знань»: знань і досвіду прочитання інших текстів (жанрових особливостей, класичних тем і сюжетів, наративних схем) [237, с. 3], не пояснюючи, однак, яким чином відбувається актуалізація цього фрейму в тексті, як фрейми взаємодіють тощо. На нашу думку, ґрунтовне пояснення процесу активації фреймів, що містять інформацію про вже прочитані тексти, їхню роль в інтерпретації ІО, а також особливості запам'ятовування й зберігання інформації про тексти можливе тільки за умови залучення теоретико-методологічної бази когнітивної психології.

Британська вчена Т. Карпенко-Секоум досліджує зв'язки між текстами у світлі теорії динамічної пам'яті американського когнітивного психолога Р. Шенка. Установлення та розуміння міжтекстових зв'язків вона пояснює через утворення аналогій між когнітивними структурами — сценами й скриптами [170, с. 6-10]. Оскільки теорія динамічної пам'яті є детально розробленою концепцією когнітивної психології, за її допомогою можна дати

відповіді на ті запитання, які не може розв'язати теорія концептуальної інтеграції.

Р. Шенк розробляє ієрархію когнітивних структур пам'яті, в якій найменші системні елементи — скрипти й історії — складають наповнення сцен, що поєднуються пакетами організації пам'яті (*Memory Organization Packets (MOPs) – пер. авт.*) і точками тематичної організації (*Thematic Organization Points (TOPs) – пер. авт.*) на найвищих ланках ієрархії [224; 225]. Базовою структурою пам'яті є сцена, що є умовним фізичним, соціальним чи персональним «тлом», на якому відбуваються події [224, с. 95-96]. Одна сцена може приєднувати до себе багато подій; якщо подія є повторюваною і має сталий набір елементів, вона стає скриптом [там само]. Історії ж відрізняються від скриптів новизною і неповторюваністю [225, с. 89; 226, с. 12]. Отже, нова й повторювана інформація про ситуації зберігається в людській пам'яті у формі історій та скриптів, що групуються навколо сцен, які поєднуються зв'язками на основі спільних пакетів організації пам'яті й, на найвищому рівні, спільними точками організації пам'яті. Виокремлення структурних елементів пам'яті на різних рівнях ієрархії дозволяє застосувати системний підхід для дослідження когнітивних процесів та їх ефективнішої експлікації.

Точки тематичної організації та пакети організації пам'яті слугують для організації сцен. Саме завдяки їм одна сцена може викликати в пам'яті згадку про іншу сцену, що має схожі елементи, навіть якщо ці дві сцени репрезентують різні події [203, с. 712]. Обидві структури об'єднують сцени, що мають певну мету й схожі умови її досягнення; різниця між ними полягає в ступені конкретності цієї інформації. Зокрема, основу зв'язків між сценами на рівні точок тематичної організації становить абстрактна, узагальнена інформація, що не належить до специфічного контексту (наприклад, досягнення спільних цілей за умов зовнішньої опозиції тощо) [224, с. 113-115]. На рівні пакетів організації пам'яті зв'язок між сценами встановлюється між тематично схожими сценами (наприклад, замовлення їжі в ресторані й замовлення товарів з каталогу) на основі більш специфічної інформації про мету й умови

(наприклад, отримати щось шляхом формального прохання про доставку) [96, с. 220; 169, с. 663]. Отже, одна подія може викликати в пам'яті згадку про подію іншого інформаційного плану, що має схожу тематичну асоціацію та спільну мету.

Установлення зв'язку між різнорідними ситуаціями прямо пов'язане з утворенням аналогій між текстами для розуміння та інтерпретації інтертекстуальних вкраплень. Тобто в контексті теорії динамічної пам'яті інтертекстуальні зв'язки можна пояснити як «згадування» вже закріпленої в пам'яті інформації (що міститься в сценах, скриптах й історіях) на основі аналогії з новою інформацією. Процес згадування відбувається швидше завдяки їх поєднанню одним пакетом організації пам'яті чи однією точкою тематичної організації.

Теорія динамічної пам'яті розглядає «точки тематичної організації» (*TOPs* – “*Thematic Organization Points*”) як структури пам'яті вищої ієрархії, що слугують тематичними організаторами структур нижчого рівня — історій (одноразових подій), скриптів (повторюваних подій), сцен (подієвих контекстів). За Р. Шенком, людина розуміє кожну нову подію у контексті тих подій, які з нею вже трапилися чи про які вона чула / читала тощо [227, с. 1-28]. Зв'язок між новими й «старими» подіями встановлюється за допомогою аналогічних індексів, що позначають діячів, цілі, дії, умови, локації тощо; так відбувається процес згадування [там само, с. 84-114]. Такий підхід експлікує когнітивні процеси, що є основою міжтекстових зв'язків: згадування попередньої інформації відбувається через віднаходження аналогічних індексів у тих когнітивних структурах, які вже існують у пам'яті, й тлумачення в їхньому контексті інформації, репрезентованої в когнітивних структурах, що утворилися під час читання текстового уривку з інтертекстуальним вкрапленням. Звідси випливає, що мапування між ними є двостороннім: згадування відбувається завдяки мапуванню новоутвореної структури на вже наявну, а інтерпретація — через зворотнє мапування наявної структури на нову.

У світлі теорії динамічної пам'яті можливим стає детальне пояснення процесу індивідуального розуміння та інтерпретації інтертекстуальних вкраплень. Як зазначає Р. Шенк, людина сприймає світ і себе в ньому й взаємодіє з іншими за допомогою «історій» — пам'яті про певні ситуації (реальні чи вигадані), що відрізняються від скриптів нешаблонністю та не повторюваністю [224, с. 89-90]. Знання — це індивідуальний обсяг історій, пам'ять — це створення, зберігання та згадування історій, а розуміння — «накладання чужих історій на свої», тобто процесування чужих історій в контексті своїх [там само, 90-91]. Окрім того, звернення до зафіксованих в пам'яті епізодів дає змогу не тільки розуміти нову інформацію, але й формувати певні передбачення про неї [226, с. 267]. У зв'язку з різним набором індивідуальних історій в пам'яті, концептуалізація нової інформації є унікальною для кожної окремої людини. Звідси, власне, випливає неможливість існування абсолютно нової інформації: все колись вже було сказано, а ми тільки переказуємо або по-новому розповідаємо старі історії. Пояснення процесу запам'ятовування та згадування як зберігання та «віднаходження» історій дає уявлення про динамічність людської пам'яті: нові події зберігаються у вигляді окремих динамічних блоків інформації — «конденсованих» епізодів, що піддаються постійному редагуванню й обробці. На основі цих тверджень формується уявлення про інгерентну інтертекстуальність людської когніції та статус інтертекстуальності як когнітивної категорії. Як одиниця мислення інтертекстуальність актуалізується в усній та письмовій комунікації (таке розуміння інтертекстуальності прямо корелює із теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа).

Теорія динамічної пам'яті також дозволяє пояснити процес запам'ятовування та елаборації нової інформації. Коли подія трапляється вперше, вона зберігається в пам'яті як окрема історія; якщо вона повторюється і стає певною мірою шаблонною, утворюється скрипт, що поповнюється новими елементами після кожного нового повторення події [224, с. 24]. Ідентичні елементи складають основу скрипту, а відмінні — ті, що трапилися у зв'язку із

порушенням очікуваного ходу подій – приєднуються до частини скрипту й індексуються як помилка [там само]. Якщо схожа помилка трапляється в іншій ситуації, то у пам'яті виринає скрипт з аналогічним епізодом і допомагає формувати нові очікування на основі минулих [225, с. 75-76]. Тобто згадування є основою для запам'ятовування, а адаптація старих скриптів до нової інформації пояснює елаборацію старого матеріалу й появу нових значень. У підсумку, залучення теорії динамічної пам'яті до пояснення інтертекстуальності дозволяє дати відповіді на ті запитання, які не в змозі вирішити теорія концептуальної метафори (утворення інференцій) та чіткіше пояснює утворення інтертекстуальних зв'язків на відміну теорії концептуальної інтеграції.

Індекс визначає місце нового блоку інформації в структурі скриптів й історій та робить можливим процес розуміння [224, с. 92]. Кожен елемент скрипта індексується за значенням: особа, ціль, дії, метод/інструмент дії, місце, наслідки дії, результати дії тощо. Шляхом встановлення зв'язків між індексами відбувається процес згадування, оскільки саме вони слугують вказівками на певний епізод у пам'яті [там само, с. 77]. Сприйняття та інтерпретація ІО передбачає знаходження індексу, що вказує на схожий елемент скрипту, й відповідну активацію всього епізоду, який уже міститься в пам'яті, завдяки якому відбувається процесування нової інформації. Наповнення скрипту (кількість і значення індексів, під якими зберігаються епізоди) залежить від того, наскільки людина пам'ятає певну подію та скільки разів вона повторилась. Різне наповнення й індексування епізодів пояснюють індивідуальність кожного нового прочитання й інтерпретації. Отже, скрипти, історії та сцени є структурно організованими динамічними структурами, що активно модифікуються, адаптуються до нових подій та збагачуються новою інформацією.

Підводячи підсумки, узагальнимо переваги теорії динамічної пам'яті: 1) вона подає чітке уявлення про пам'ять як ієрархічну, системно організовану, динамічну структуру, що зазнає постійного оновлення, модифікації та

елаборації; 2) детально обґрунтовує процеси запам'ятовування, сприйняття, розуміння, згадування, пояснення, вивчення та передбачення; 3) експлікує процес обробки нової інформації на основі «старих історій», тобто вже зафіксованої в пам'яті інформації; 4) пояснює встановлення асоціативного зв'язку між різнорідними епізодами; 5) аналізує когнітивні процеси як активні творення нових смислів на основі вже наявних у безперервному режимі.

Оскільки теорія динамічної пам'яті є детально розробленою теорією в царині когнітивної психології, вона ґрунтовно пояснює процеси запам'ятовування та згадування, що можна екстраполювати в площину когнітивної лінгвістики для аналізу інтертекстуальних зв'язків. Єдиною проблемою в межах такої міждисциплінарної інтеграції є змішування та розрізненість термінології. Уведення термінів когнітивної психології (скрипт, історія, сцена, пакет організації пам'яті, точка тематичної організації тощо) вносить плутанину в понятійний апарат когнітивної лінгвістики; окрім того, нагромадження понять і нюанси їх розрізнення не видаються потрібними для аналізу тексту.

Обґрунтованість інтеграції фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті полягає в тому, що: 1) фрейм співвідноситься з поняттями «скрипта» й «історії», оскільки є структурою пам'яті, що організовує й схематизує концептуальну інформацію про ситуації; 2) функціональність слотів фрейма корелює з функціональністю індексів скрипта / історії; 3) фрейми є динамічними структурами, оскільки можуть поповнюватися новою інформацією; 4) фрейми можуть поєднуватися в мережі на основі зв'язків між слотами; 5) фрейм є ланкою зв'язку когнітивного й вербального; 6) наповнення фрейма є індивідуально зумовленим.

Зважаючи на схожу функціональність вищеописаних структур пам'яті, вважаємо доцільним використовувати термін «фрейм» для окреслення категорії інтертекстуальності. Беручи за основу напрацювання в царині обох теорій, необхідним є розрізнення фреймів, які активуються у свідомості читачів, що віднаходять у тексті інтертекстуальний елемент, і фреймів, що відсилають

читача до епізодів вже прочитаних чи почутих раніше текстів. Перехресне аналогічне мапування між спільними слотами цих фреймів забезпечує встановлення інтертекстуального зв'язку: згадування вже відомої та інтерпретації в її контексті нової інформації. Фрейми, які активує ІО в тексті, пропонуємо називати *інтертекстуальними (ІФ)*, а ті, що зберігають у свідомості читача інформацію про епізод з певного тексту — *текстуальними (ТФ)*. *Інтертекстуальність* визначаємо як перехресне аналогічне мапування між інтертекстуальними й текстуальними фреймами, а *інтертекстуальну одиницю (ІО)* — як лексичну, синтаксичну чи текстову одиницю, що є засобом реалізації цього мапування. Класифікацію ІО, застосовану у нашому дослідженні, висвітлено у підрозділі 1.3.

Для ілюстрації ІФ і ТФ розглянемо текстовий фрагмент з «Колекціонера» Дж. Фаулза: “*He enjoys being hopelessly in love with me. I expect **Dante** was the same*” (Fowles, C). В уривку Міранда висловлює думку про те, що безнадійне кохання Клега до неї приносить йому насолоду, а тому чимось схоже на таємні почуття Данте до Беатріче. Інтертекстуальний потенціал фрейма, активованого ІО “*Dante*” у межах свого безпосереднього контексту, реалізується за умови його мапування з ТФ, що містить інформацію про Данте й Беатріче. Наповнення ТФ залежить від обсягу знань читачів про італійського поета та його кохання. Установлення зв'язку між цими фреймами забезпечує згадування та інтерпретацію. Базове фреймове мапування зображене на схемі 1.1.

Схема 1.1.

Clegg and Dante: frame mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Dante	↔	[actor]: Clegg ↔ [actor] Dante	[action object]: Miranda ↔ Beatrice
[action]: to be in love	↔	[action]: enjoy being in love	
[action object]: Beatrice		[action object]: Miranda	
[manner of action 1]: hopelessly	↔	[manner of action]: hopelessly	
[manner of action 2]: secretly			

Згадування відбувається завдяки накладанню спільних слотів ІФ і ТФ (“actor”, “action”, “manner of action”), а інтерпретація — завдяки елаборації ІФ в контексті ТФ, результатом якої є додавання до нього нового слота (“Miranda ↔ Beatrice”). Порівняння Міранди з Беатріче виникає за умови та в результаті мапування фреймів, інтерпретації нової інформації в контексті вже наявної.

Застосування положень теорії динамічної пам’яті й фреймової семантики до аналізу інтертекстуальних зв’язків дозволяє: 1) розширити розуміння інтертекстуальності як когнітивної категорії та визначати її як аналогічне мапування між фреймами, що вербалізується у формі ІО; 2) детально пояснити процеси запам’ятовування, згадування, елаборації, індивідуального розуміння, інтерпретації та прогнозування нової інформації; 3) аналізувати структуру ІФ та ТФ й утворення аналогічного зв’язку між ними; 4) прослідкувати появу нових значень в результаті мапування слотів ІФ та ТФ; 6) акцентувати на важливості індивідуальних знань і досвіду для розуміння та інтерпретації тексту з ІО.

1.3. Фреймовий підхід до визначення інтертекстуальних одиниць

Існує різноманіття підходів до виокремлення та типології ІО на основі різних критеріїв і відповідно до бачення самої природи інтертекстуальності. Узагальненість чи деталізованість, розширення чи звуження класифікації визначають масштаб та обсяг дослідження, уточнюють або розмивають межі понять.

Розширена типологія ІО примикає до аналізу метакомунікативної діяльності (створення похідних текстів). Метакомунікація, як третя важлива ланка у процесі літературної комунікації, використовується в ролі родового поняття для усіх форм реалізації міжтекстових зв’язків: від цитати, парафрази, ремінісценції, травестії, пародії тощо до критичної рецензії та різних видів перекладу [59, с. 150-154]. Класифікації метатекстів базуються на критеріях способу зв’язку й рівнів тексту [там само]; ступеня збереженості / модифікації обсягу прототексту [78, с. 37]; форми, змісту, функції [18]; зміну авторської інтенції [50, с. 82-87]; співприсутності двох чи більше текстів, дериваційних

відношеннях між текстами [63, с. 83-104] та ін. Розширені класифікації ІО більшою мірою корелюють із постструктуралістською концепцією інтертекстуальності як різноголосся тексту, що підключений до інших текстів в межах одного текстуального простору.

Вузьке розуміння інтертекстуальності як присутності одного тексту в іншому (Ж. Женнет) [152, с. 1-5] є основою для класифікацій, запропонованих Л. П. Прохоровою [62], А. А. Проскуріною [61], Н. В. Кондратенко [42], Л. П. Статкевич [70], Л. В. Грек [21], Н. О. Сунько [71], О. Б. Яремою [95] та ін. Окрім цитати, алюзії та ремінісценції до ІО також відносять вкраплення іншого стилю, парафразу, міфему та міфологему [70], інтертекстуальну номінацію [42, с. 171-205]. Максимально звужує класифікацію Л. В. Грек, розглядаючи цитату як родове поняття, що включає в себе власне цитату, алюзію та ремінісценцію [21]. Надмірне звуження класифікації, на нашу думку, не є вмотивованим, оскільки присутність тексту в іншому тексті є складнішим явищем і має різні форми вираження.

Лінгвокогнітивне розуміння інтертекстуальності як взаємодії між ментальними структурами людської когніції зумовлює розширене бачення класифікації ІО, оскільки міжфреймовий зв'язок може актуалізуватися у всьому багатоманітті форм, включаючи як і цитацію, так і реферування чи рецензування.

Т. Карпенко-Секоум пропонує ілюструвати взаємодію між когнітивними структурами у формі «жорсткої» та «пластичної» моделей (*hard and soft models*) й «вільної асоціації» (*loose association*). «Жорстка» модель (*hard model*) відображає «кістяк» структури вихідної сцени (учасників, їхні дії тощо) [170, с. 10-13]. «Пластична» модель (*soft model*) характеризується меншою кількістю структурних подібностей зі сценою первинного тексту, маючи тільки певну кількість спільних індексів і поєднуючись на загальнотематичному рівні однією точкою тематичної організації (аналогія встановлюється скоріше на тематично-ідейному рівні, а не на структурному) [там само, с. 13-16]. У вільній асоціації

(*loose association*) зв'язок ІО з текстом-оригіналом є поверхневим; їх пов'язує узагальненою темою тільки точка/и тематичної організації [там само, с. 16-20]. Враховуючи те, що в основі цієї диференціації лежить ступінь структурної чи тематичної відповідності між ментальними структурами, цю класифікацію можна спроектувати на класичну типологію засобів категорії інтертекстуальності. Відповідно до цієї концепції, «жорстка» модель може актуалізуватися в тексті як цитата, плагіат, переклад; «пластична» модель як алюзія, пародія, травестія, пастиш; «вільна асоціація» як ремінісценція чи інші імпліцитні форми. Цей список можна доповнювати залежно від ступеня репрезентації одного тексту в іншому, його експліцитності / імпліцитності.

Спробуємо дефінувати цитату, алюзію та ремінісценцію відповідно до концепції Т. Карпенко-Секоум із використанням положень теорії динамічної пам'яті й термінології фреймової семантики.

Поняття «жорсткої моделі» зв'язку позначає цілковиту структурну відповідність між сценами тексту й прототексту, що поєднуються одним пакетом організації пам'яті навіть за умови функціонування в різних контекстах. На нашу думку, «жорстка модель» найбільшою мірою примикає до класичного розуміння цитати, що дослівно відтворює структуру тексту-джерела. Існує широке й вузьке її трактування: у широкому розумінні цитатність наділяють статусом родового поняття для інших засобів вияву інтертекстуальності (Н. А. Кузьміна [47, с. 99]; Л. В. Грек [21, с. 158]; К. А. Козицька [39, с. 30]; І. В. Фоменко [84]); у вузькому — цитату визначають як «дослівний уривок з іншого твору, що наводиться [...] з дотриманням усіх особливостей чужого висловлення та з посиланням на джерело» [264, с. 722].

Дискусійним питанням є факт атрибутованості й маркованості цитат як її обов'язкових характеристик. Покликання на авторство фіксує Х. В. Петрина, визначаючи цитату як «повне відтворення елементів тексту оригіналу зі збереженням їхньої предикації, з фіксацією автора та назви твору» [56, с. 183]. Однак не всі науковці дотримуються єдиної думки щодо обов'язкової атрибутованості й графічної маркованості цитати, стверджуючи, що вона може

бути прихованою, імплікованою та інтегрованою в текст без вказівки на авторство й будь-яких текстових маркерів [72, с. 173]. Каменем спотикання є те, що прихована інтеграція в текст змінює функціональність цитати, наближаючи її до алюзії. О. О. Лавриненко, наприклад, класифікує неатрибутовану цитату як алюзію, називаючи її цитатною (з трансформацією і без) [48, с. 6, 14]. Х. В. Петрина пропонує іменувати таку цитату алюзивною [56, с. 178]. Серед інших найменувань прихованої цитати зустрічається також «аплікація» [53, с. 54-57], «центон» [264, с. 721]. Підкреслюється також усвідомлене введення цитати автором [63, с. 52].

Слід також розглянути такий критерій типології цитат як формат відтворення лексико-синтаксичної структури тексту-джерела. На противагу цитаті з незмінною структурою, розрізняють трансформовану цитату [67, с. 176-192; 38, с. 188-189], квазіцитату (свідомо змінену) [63, с.39-40], парафраз [53]. Також існує протилежна точка зору, де формальна тотожність є невід’ємним ідентифікатором цитати; наприклад, О. Б. Ярема пропонує визначати цитату як «точне відтворення тексту-оригіналу, виразу чи словосполучення, що з’являється в тексті в супроводі парних розділових знаків — лапок, без зміни формального й змістового плану вираження» [95, с. 23-24]. На нашу думку, лексико-семантична чи синтаксична видозміна цитати вносить у текст елемент інтертекстуальної гри, що применшує експліцитність діалогічності й наближає її до алюзії. Це стосується і неоприямленої цитати без вказівки на джерело й графічних маркерів. Як зазначає Г. М. Сюта, у цьому випадку номінативна й оцінна функції цитати відтісняють її діалогізаційну функцію на другий план [72, с. 175].

Якщо проаналізувати різницю між різними типами цитат у контексті активації фреймового мапування та ментальної образності, то різниця буде значною. Маркована й нетрансформована цитата сприяє миттєвій активації ІФ, що є ідентичним до ТФ за структурним й ідейно-тематичним наповненням, ментальним образом. Немаркована цитата не забезпечує миттєвої активації фреймового мапування, яке, якщо цитата є видозміненою, не буде повним.

Немаркована ІО повністю інтегрується в текст, що спричиняє зміни в активованому ІФ й відповідному ментальному образі. Тому, на нашу думку, доцільним буде зараховувати атрибутовані, марковані й немодифіковані ІО до цитат, а неатрибутовані, немарковані й видозмінені — до алюзій. Якщо цитата дослівно відтворює лексичне наповнення та синтаксичну структуру джерела, то активований нею ТФ буде ідентичним до ІФ в плані структури (учасники сцени, дії, риси діячів тощо) й ментального образу. Тому *цитату*, у світлі лінгвокогнітивного підходу, визначаємо як мовний вислів, що активує повне аналогічне мапування між ІФ і ТФ на основі структурної та ідейно-тематичної подібності. Для активації повного фреймового мапування ІО повинна бути нетрансформованою, маркованою атрибутованою.

Концепція інтертекстуального зв'язку “*soft modelling*”, запропонована Т. Карпенко-Секоум, полягає в частковому аналогічному мапуванні між індексами скриптів та сцен, активованих ВТ і ЦТ, на ідейно-тематичному рівні (через «точки тематичної організації») [170, с. 14-16]. Вони також збігаються на структурному рівні, але меншою мірою, ніж у «жорсткій моделі». Співвіднесення цієї лінгвокогнітивної дефініції із усталеними в класичній парадигмі визначеннями алюзії дозволяє знайти певні точки дотику між ними. Алюзія традиційно характеризується як стилістична фігура чи художньо-стилістичний прийом, що містить натяк, неявне посилення на певне літературне джерело, явище культури, історичний факт тощо, яке реципієнти мають розкодувати, опираючись на свою ерудицію та компетенцію (Р. Леппігальме [195, с. 6], І. В. Арнольд [3, с. 89], Ю. І. Ковалів [263, с. 57-58], М. В. Воробйова [16, с. 5], А. П. Загнітко [262, с. 38], О. О. Селіванова [67, с. 516], А. Б. Кам'янець, Т. Є. Некряч [35, с. 26]). Окрім імпліцитності, стрижневою характеристикою алюзії є часткове відтворення прототексту, яке у наявних визначеннях відображено як, наприклад, «запозичення певних елементів тексту-джерела» [83, с. 128], «часткове цитування» [65], «часткове заповнення структури вихідного фрейма» [42, с. 190-191]. Ще одним ідентифікатором алюзії є її більша узагальненість порівняно з цитатою: алюзія є покликанням не

так на конкретний текстовий уривок, як на певну ситуацію прототексту [68, с. 41] або ж позатекстову реальність. У наукових визначеннях алюзії також знаходимо такі її маркери, як структурна або семантична трансформація, інтенціональність, двоплановість [56, с. 36, 43-44; 95, с. 24; 71, с. 41].

Алюзія працює на основі спільного мотиву, проблеми, ідеї, теми між подією, описаною в тексті, та іншою подією, згаданою у цьому контексті. Ця подібність не є абсолютною, обидві події не мають повної структурної подібності, а тільки кілька спільних рис (у формальному й змістовому планах), за якими читачі можуть виявити й упізнати покликання. З огляду на це, *алюзію*, у контексті фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті, можна визначити як мовний вислів, що активує часткове аналогічне мапування між ІФ і ТФ на основі структурної та ідейно-тематичної подібності. Алюзія виступає активатором усієї вихідної ситуації, на яку вводиться покликання, профілюючи тільки один чи кілька її компонентів (неповне мапування). На передній план виходить тільки певна частина ТФ завдяки зв'язку між слотами, відповідно уможливлуючи активацію всієї відомої інформації про ситуацію (обсяг якої залежить від індивідуальних знань і досвіду).

Модель «вільної асоціації» — *“loose association”* — базується на вільному, дуже слабкому зв'язку між когнітивними структурами. Подібно до «пластичної моделі» алюзивного характеру, цей зв'язок, на думку Т. Карпенко-Секоум, є загальнотематичним і будується на основі спільної точки організації пам'яті [170, с. 16-20]. Класичні визначення ремінісценції як «відгомону одного літературного твору в іншому» [264, с. 576] є, на нашу думку, найбільш підходящими для проведення паралелі з моделлю «вільної асоціації».

Для того, щоб вибудувати лінгвокогнітивну дефініцію ремінісценції, слід зрозуміти передумову активації фрейма-джерела, тобто, що є основою мапування: формальна та/чи ідейно-тематична подібність. Наявні визначення ремінісценції наголошують як на її структурно-композиційній, так і на ідейно-тематичній чи образно-сюжетній схожості з прототекстом. Ідейно-тематична та/або образно-сюжетна подібність між інтертекстом і текстом-джерелом

проявляється у «відлунні мотивів, образів» [264, с. 370], елементах, що нагадують про героїв, факти, події [67, с. 516]. Виявом запозичення формальних параметрів є «відтворення відомої фразової, [...] ритмічно-синтаксичної структури іншого твору» [3, с.357]; «подібність композиції, стилістики, фразеології» [264, с. 576]. Немає одностайної думки щодо свідомої чи несвідомої інтеграції ремінісценції в текст; наприклад, О. Б. Ярема наголошує на мимовільному, ненавмисному й невловимому [95, с. 23], а Л. В. Грек на свідомому і несвідомому запозиченні елементів іншого тексту [21].

Зарубіжні вчені на позначення ремінісценції застосовують термін “*echo*” (з англ. «відлуння», «відгомін»), розміщуючи його на шкалі інтертекстуальної референції після цитати й алюзії відповідно [167, с. 52]. Шкала відображає рух від «експліцитної до підсвідомої референції» [158, с. 23], де ремінісценція характеризується найменш очевидним зв'язком із прототекстом. На думку Дж. Голландера, референційна природа ремінісценції є ненавмисною, несвідомою [163, с. 64]. Ремінісценцію також трактують як покликання, яке не відіграє безпосередньої ролі в інтерпретації тексту, що містить інтертекстуальний елемент [236, с. 16]. Отже, особливістю ремінісценції, на відміну від алюзії та цитати, є необов'язкова її участь у розкритті змісту тексту, більший ступінь її прихованості, ймовірна неінтенційність її використання.

У підсумку, **ремінісценцію** визначаємо як мовний вислів, що активує вільне (найбільш імпліцитне) часткове мапування між ІФ і ТФ на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності. Мапування може будуватися на основі кількох спільних структурних слотів (герої, локації, дії, риси героїв тощо), специфіки конструалу (що актуалізується в синтаксичній побудові речень). У контексті теорії динамічної пам'яті можна говорити про те, що міжфреймове мапування встановлюється через під'єднаність до спільного пакета організації пам'яті або точки тематичної організації.

Неусталеність підходів до розуміння інтертекстуальності, яку розглядають у вузькому й широкому ключах і різноманітність критеріїв виокремлення ІО (характер міжтекстового зв'язку, форма, зміст, функція, об'єм, авторська інтенція, структура, рівень тексту, оцінка, код тощо) зумовлюють існування великої кількості класифікацій. Для класичної парадигми це різноманіття є очікуваним і потрібним, оскільки різні підходи дають змогу дослідити різні аспекти проблеми, застосувати різні методи дослідження, розробити теорію перекладу, беручи за основу багатоманітність прояву інтертекстуальності.

До лінгвокогнітивного бачення інтертекстуальності як когнітивної категорії примикає розширена типологія ІО, що включає усі форми оприявлення міжтекстових зв'язків, які, залежно від ступеня та характеру наближеності до ВТ, активують «жорстку», «пластичну» моделі й модель «вільної асоціації» мапування між ІФ і ТФ. Для нашого дослідження обираємо тріаду «цитата – алюзія – ремінісценція», оскільки вона найточніше репрезентує градацію від максимального до мінімального ступеня наближеності між фреймами. «Жорсткій» моделі відповідає цитата, що активує повне аналогічне мапування між ІФ і ТФ. «Пластична» модель і «вільна асоціація» корелюють з алюзією та ремінісценцією, що активують часткове й вільне (найбільш імпліцитне) мапування між ІФ і ТФ. Говорячи про поняття прецедентності, у нашій роботі примикаємо до західної лінгвістичної традиції, де прецедентні феномени аналізують через поняття інтертекстуальності й розглядають як алюзії [29; 98].

1.4. Інтертекстуальність як перекладознавча проблема

Незважаючи на те, що інтертекстуальність є однією з найактуальніших проблем літературознавства, вона залишається на периферії досліджень у галузі перекладознавства. Переклад інтертекстуальності вивчається здебільшого у світлі культурологічних чи семіотичних стратегій або ж згадується у контексті перекладу стилістичних засобів, а прийоми перекладу виокремлюються на

основі лінгвістичного підходу. У зв'язку з розвитком когнітивного перекладознавства на поч. ХХІ ст. з'являється щораз більше праць, де переклад інтертекстуальності досліджується з позицій когнітивної лінгвістики. Розгляд лінгвокогнітивних стратегій та прийомів перекладу ІО у взаємодії з іншими підходами необхідний для розширення горизонтів перекладацьких досліджень і стимулювання нових наукових пошуків.

Розгляд перекладу текстів з ІО в площині різних лінгвістичних і літературознавчих дисциплін здійснювався або як частина дисертаційного дослідження (Л. В. Грек [21], О. М. Копильна [43], Л. А. Богуславська [12], О. В. Дзера [26], Н. А. Солуянова [69]) чи монографії (П. Х. Тороп [81], Г. В. Денисова [27], А. Б. Кам'янець, Т.Є. Некряч [35]), або був предметом наукових статей з перекладознавства (В. Б. Приходько [60], Л. В. Мельник [51], І. З. Білоус, Л. М. Ікалюк [11]).

Характеризуючи стратегії перекладу інтертекстуальності, вчені зазвичай примикають до однієї з двох загальних культурологічних перекладацьких стратегій: доместикації (одомашнення) і форенізації (очуження) (Л. Венуті [248], Г. Вермеєр [250], С. Баснет [103; 104], А. Лефевр [194], А. Попович [59], І. Е. Клюканов [38], М. Л. Гаспаров [17] та ін.).

Про дві «максими» перекладу, одна з яких дозволяє цільовій культурі «привласнити» іноземного автора, а інша змушує адаптуватись до особливостей іншої культури, вперше заговорив Й.-В. Гете [193, с. 39], а потім Ф. Шлеєрмахер [там само, с. 74]. Л. Венуті означив цю дихотомію термінами: доместикацією він назвав «етноцентричну редукцію» іншомовного тексту до культурних цінностей ЦМ, а форенізацію — «етнодевіантний тиск» на ці цінності з метою фіксування мовної та культурної «іншості» тексту-джерела [248, с. 20]. Прихильність до однієї з двох стратегій визначається тим, що вважається домінантним: природність тексту перекладу для культури-реципієнта чи збереження «чужого» слова для ознайомлення цільової аудиторії з іншою культурою.

Одомашнення передбачає спрямування вектора перекладацької діяльності на адаптацію тексту-джерела до потреб цільової культури з метою скорочення культурної дистанції, створення «читабельного» тексту, відтворення комплексу схожих асоціацій тощо. До одомашнення національно-ї культурно-специфічних ІО закликає У. Еко, рекомендуючи замінювати їх на покликання, властиві реципієнтній культурі, що міститимуть схожі емотивно-асоціативні компоненти [31, с. 261-265]. Якщо знань перекладача недостатньо, щоб вловити покликання та адаптувати його, то воно або втратиться, або стане об'єктом творчого пошуку «зразкового» читача.

Р. Леппігальме також не радить зловживати стратегією форенізації (якщо ІО не є транскультурною), оскільки це може призвести до втрати культурно-специфічних конотацій [195, с. 96-97]. На думку дослідниці, передача лінгвістичної форми ІО й ігнорування конотативних і прагматичних значень призводить до культурних перепон (*cultural bumps*) — ситуацій, коли читачі ЦТ не розуміють інтертекстуальних покликань тексту джерела [там само, с. 4, 197]. Навіть додаткове пояснення «чужого слова» в оригіналі, як стверджує Г. Денисова, руйнує «діалектичну гру оригіналу» [27, с. 224]. На думку О. В. Дзери, стратегія одомашнення є результатом остенсивно-інференційної комунікації, що має на меті дотримання принципу релевантності в комунікації; форенізація ж цьому принципу не відповідає [24, с. 63-64]. Стратегію доместикації можна мотивувати бажанням створити текст перекладу, який читатиметься та сприйматиметься з такою ж легкістю, як і тексти, що належать до реципієнтного культурного простору. Однак тенденція до її переважання створює ризик ідентифікації перекладу як нового тексту й нівелювання іншокультурної специфіки й атмосфери оригіналу.

Переконаний прихильник форенізації Л. Венуті критикував стратегію доместикації та, говорячи передовсім про англо-американський ринок, вбачав у ній мотиви меркантилізації перекладу, культурної маргінальності, що робить перекладачів «невидимими» й ставить їх у несприятливе становище [248, с. 16-17]. Побіжно розглядаючи інтертекстуальність в контексті перекладу

поетичних творів, П. Ньюмарк також віддає перевагу форенізації, називаючи заміну іноземного елемента національним еквівалентом «поступкою» читачам, які самі повинні докласти зусиль для розуміння чужої культури [209, с. 164]. Стратегія форенізації, безсумнівно, має свої переваги, що полягають у збереженні самотності оригіналу, знайомстві читачів з особливостями іншої культури, «видимості» перекладача й твору-джерела.

Надмірне використання однієї із стратегій, однак, не є запорукою бажаного результату. Одомашнення може занадто спростити текст, а очуження — занадто ускладнити його, збіднивши його асоціативне поле. Словацький теоретик перекладу А. Попович найкращим перекладацьким рішенням вважає балансування між двома полюсами одомашнення та очуження, а саме віднаходження «золотої середини», яку він називає «креолізацією» [59, с. 130-131]. Вирівнювання впливів обох культур і підбір перекладацьких тактик у кожному окремому контексті видається найбільш адекватною стратегією, що дає перекладачеві можливість варіювати й приймати найефективніші рішення стосовно одиничних прикладів, а не назагал. Такої думки дотримуються Т. Є. Некряч та А. Б. Кам'янець, зазначаючи, що форенізація тексту є доречною, допоки вона зберігає його когерентність і стиль [35, с. 13]. Прихильницею компромісної стратегії є Л. В. Грек, яка, досліджуючи інтертекстуальність у світлі постмодерністської естетики, вбачає доцільність у збереженні міжкультурної «сміслової напруги», що створить у ЦТ такі ж умови для постмодерністської гри зі значеннями й асоціаціями, які в тексті-джерелі [21]. Дієвість компромісного підходу накладає велику відповідальність на перекладачів, котрі повинні щоразу зважувати всі «за» і «проти», щоб передати інтертекстуальні натяки оригіналу, не применшуючи їх і не додаючи їм вартості.

Торкаючись теми перекладацької компетентності, двомовність, двокультурність і повнота енциклопедичних знань є основними вимогами для ефективного перекладу інтертекстуальності. Проте навіть досвідчені перекладачі стикаються з труднощами адекватної інтерпретації та передачі

емотивно-асоціативних елементів оригіналу. У світлі постмодерністських концепцій відкритого, нелінійного, поліфонічного тексту, ці проблеми набувають особливої важливості. Якщо текст має здатність генерувати нові значення та, відповідно, щоразу нові інтерпретації, то кожен переклад можна вважати проявом однієї з множини потенційних інтерпретацій, що збіднює уявлення про перекладацьку діяльність як таку. Постає питання, що є орієнтиром під час перекладу, що треба зберегти, а що можна відкинути? В одній із своїх лекцій «Інтерпретація та переінтерпретація: світ, історія, тексти», У. Еко загалом погоджується з безкінечністю інтерпретативного процесу й неможливістю відшукати остаточне, найкраще значення [137, с. 151]. Однак є критерії, за якими можна ідентифікувати невдалі інтерпретації, наприклад, якщо текстовий елемент вказує на невизначену кількість несхожих речей; надане йому значення не вписується в загальний контекст; його можна пояснити більш економними засобами, аніж пропонує конкретна інтерпретація [там само, с. 166]. У. Еко також закликає шукати інтенцію тексту, власне, його «семіотичну стратегію», яку можна визначити на основі текстової когерентності й стильових особливостей і яка продукує «зразкового» читача на противагу «зразковому» автору [там само, с. 180-182]. Така позиція стає на заваді абсолютизації безкінечності й рівноправності інтерпретацій, нівелюванню принципів логіки, урівнюванню читачів незалежно від їхнього інтелектуального рівня. Опираючись на таке бачення процесу інтерпретації, перекладачі повинні ставити перед собою завдання розшифрувати інтенцію тексту й зберегти її у тексті перекладу, орієнтуючись на зразкового читача.

Якщо ідеальний читач існує, то як підлаштуватись до його потреб? Тут знову слід згадати У. Еко та його концепцію подвійного прочитання тексту, в контексті якої він описує «зразкового» (семіотичного, естетичного) і наївного (семантичного) читачів. Подвійне прочитання тексту, необхідне для розуміння інтертекстуальної іронії, передбачає читання на двох рівнях: читачі першого рівня не вловлюють всієї повноти інтертекстуальних натяків, у той час як читачі другого рівня (зразкові) приймають інтелектуальний виклик [29]. З цього

впливає, що перекладачі самі повинні стати тими зразковими читачами, для яких перекладають; а перекладаючи інтертекстуальні покликання, подвійно закодувати текст-перекладу, щоб уможливити подвійне прочитання тексту й інтелектуальну гру.

Про проблему інтерпретації та адекватної передачі інтертекстуальних смислів оригіналу пише Р. Леппігальме, рекомендуючи перекладачам пріоритезувати потреби отримувачів інформації та відповідно до них підбирати перекладацьку стратегію [195, с. 197], намагаючись передати соціально стійкі значення (колективні конотації) інтертекстуальних вкраплень, відкриваючи поле суб'єктивних асоціацій для читацької аудиторії [там само, с. 36]. О. В. Дзера переконана у необхідності забезпечення достатньої релевантності перекладу і для «наївних» читачів, читацький досвід яких значно збідниться без приміток і коментарів [26, с. 17]. Ця думка є вмотивованою, зважаючи на те, що кількість «семантичних» читачів значно перевищує кількість «семіотичних». Зважаючи на наведені вищезгадані ідеї, з огляду на неможливість відтворити в перекладі всю множину значень й асоціацій, яку може генерувати текст оригіналу, метою перекладачів в ідеалі стає збереження тих інтертекстуальних нашарувань, які вони можуть відшукати в ролі «зразкових» читачів, з експліцитним відтворенням тих «соціально стійких» значень ІО, що спрямовані на широкий загаль читачької аудиторії.

Для виокремлення власне прийомів перекладу інтертекстуальності, вчені найчастіше застосовують лінгвістичний підхід, акцентуючи на передачі форми ІО. Базуючись на одних принципах, вони варіюють тільки за назвами (С. І. Влахов, С. П. Флорін [15, с. 202, 338-339], Л. С. Бархударов [6, с. 123-124], І. С. Алексеева [1, с. 177-180], А. Д. Швейцер [92, с. 97, 156-157, 196], Г. В. Денисова [27, с. 259-260], М. Р. Ткачівська, О. В. Тихоновська [79, с. 253]; Р. Леппігальме [195], Л. В. Грек [21], О. М. Копильна [43], Т. Є. Некряч, А. Б. Кам'янець [35], М. О. Кравцова [44], В.Б. Приходько [60], Т. А. Казакова [34], Л. В. Андрейко [2]):

- транскрипція / транслітерація з коментарем чи без;

- переклад внутрішньої форми слова;
- підбір еквівалента з цитованого джерела в ЦМ (за умови достатнього рівня впізнаваності);
- підбір функціонального аналога;
- дослівний переклад з коментарем чи без;
- експлікація;
- перифраза;
- компенсація (зовнішнє маркування, внутрішнє маркування (створення стильового контрасту для позначення «чужого» слова), різні види трансформацій тощо);
- узагальнення/уточнення;
- заміна іншою ІО;
- опущення.

Вищенаведені підходи й виокремлені в їх межах прийоми перекладу інтертекстуальності не досліджують когнітивний компонент перекладацького процесу, а саме передачу концептуальних структур, що становлять основу текстуально реалізованих ІО. А. Нойберт і Г. Шрів одними з перших роблять спробу інтегрувати когнітивний аспект у функціональне дослідження перекладу. На їхню думку, використання мови є результатом застосування знань, що зберігається в когнітивних структурах, у спілкуванні [208, с. 37]. Переклад, відповідно, передбачає міжмовну комунікацію між двома культурними спільнотами. З точки зору функціонального підходу, метою перекладача є задоволення інформаційних потреб цільової аудиторії, для якої оригінальний текст не був початково призначений [там само, с. 41-42]; з точки зору лінгвокогнітивного — узгодження двох концептуальних систем через уможливлення активації цільовим текстом елементів когнітивної структури, які найбільш точно відповідатимуть елементам когнітивної структури, активованої вихідним текстом (у дослідників цією структурою є фрейм) [там само, с. 64]. У такий спосіб переклад можна комплексно розглядати як процес переходу між

двома концептуальними системами, зумовлений культурними й комунікативно-прагматичними чинниками.

Лінгвокогнітивний компонент аналізу присутній в перекладознавчих дослідженнях інтертекстуальності таких зарубіжних й українських вчених, як Ш. ван Геерден [159], Л. Жиджик [133], А. Рохо Лопез [219], С. Росбар [221], О. В. Дзера [25], Г. В. Тащенко [76], Л. А. Богуславська [12], Н. В. Кондратенко [42], Л. Б. Бойко [13]. Принципи фреймової семантики до перекладу біблійного інтертексту застосовує українська дослідниця О. В. Дзера. Учена вводить поняття «біблеми» на позначення біблійної інтертекстеми авторського мовлення, що викликає певну біблійну сцену у свідомості адресата, й не набула статусу біблеїзма (прецедентного сталого знака) [26, с. 7-17]. Біблеми запропоновано аналізувати як фрейми, що «мають заповнюватися сценами і ментальними образами зі свідомості читача», які перекладач має реконструювати [24, с. 63]. Стратегії (нейтралізація, адаптація, надмірне акцентування) та прийоми перекладу біблеми (відповідник з національного перекладу Біблії, калька оригіналу, калька перекладу-посередника, ідіоматичний/неідіоматичний переклад з утратою біблійної інтертекстуальності, словниковий варіант) залежить від семіотично-когнітивного статусу біблеми, її внутрішньої текстової функції та функційного типу тексту [26, с. 17-18]. Переваги дослідження полягають у залученні прагмакогнітивних соціокультурних (теорії релевантності, інференційної моделі перекладу, національно-культурних особливостей) та лінгвокогнітивних (фреймової семантики) аспектів.

Схожу стратегію застосовує З. Хімуд, досліджуючи переклад алюзій з арабської на англійську. Застосовуючи сценно-фреймовий підхід до розуміння алюзії (де алюзія розглядається як покликання на сцену, що актуалізується фреймом [мовним виразом]), дослідник побіжно аналізує, наскільки ефективно відповідний фрейм активує вихідну сцену. Запропоновані прийоми перекладу (буквальний переклад, описовий переклад, додаткове пояснення, уведення

нових текстових елементів, що створюють алюзивний ефект, опущення алюзії тощо) [161, с. 564-583], однак, не містять лінгвокогнітивної складової.

А. Рохо Лопез ілюструє застосування теорії фреймів до перекладу культурних елементів з англійської мови на іспанську. Дослідниця не виділяє окремо стратегії перекладу, а розробляє типологію фреймів (візуальних, ситуаційних, текстових, соціальних, географічних, міжособистісних, інституційних), яку потім застосовує до перекладацького аналізу [219, с. 318-345]. Зокрема, поняття «інституційного» фрейма використовується для розгляду перекладу алюзій на окремі аспекти британської культури. Наприклад, аналізуються приклади відтворюваності/невідтворюваності вихідного фрейма у зв'язку з точною/неточною передачею мовного виразу. Наведене дослідження більшою мірою примикає до лінгвокогнітивних, оскільки спрямовує фокус уваги на когнітивний аспект перекладу ІО (актуалізацію фреймів вихідного тексту), відводячи передачі зовнішньої форми алюзії другорядну роль. Дослідниця описує прийоми перекладу, застосовані в поданих нею прикладах, однак, не класифікує їх і не дає їм назв.

Взявши за основу типологію фреймів А. Рохо Лопез, С. Росбар застосовує її для аналізу перекладу пародії з англійської мови французькою. Багато уваги в дослідженні приділено лексичному рівню мови, а саме невдалому підбору еквівалентів у ЦМ, що применшує гумор оригінального тексту. Саму актуалізацію фреймів розглянуто тільки побіжно, не подано аналізу відтворення структурних елементів фреймів. С. Росбар, як і А. Рохо Лопез, не виокремлює лінгвокогнітивних стратегій перекладу; вони згадуються тільки в контексті загального порівняння англійських і французьких варіантів (заміна одного виду фрейма на інший, збереження фрейма, утворення нового фрейма, модифікація фрейма, опущення фрейма тощо) [221, с. 50-90].

Принципи когнітивної лінгвістики до перекладу інтертекстуальності застосовують Л. А. Богуславська, Г. В. Тащенко. Л. Богуславська розглядає відтворення алюзій як елементів мовної гри в творах Л. Керола в контексті теорії концептуальної інтеграції. Елементи лінгвокогнітивного аналізу, а саме

аналізу активації інтеграційної мережі реальних і фантазійних ментальних просторів, уводяться в контексті актуалізації бленду певною лінгвістичною формою. Усі згадані прийоми перекладу алюзій (транскодування, пояснювальний коментар, напівкалька тощо) акцентують тільки на відтворенні мовних знаків, а не концептуального матеріалу [12, с. 112-119]. У дослідженні Г. Ташенко, навпаки, переважає когнітивний аналіз перекладу прецедентних імен: аналізується активація концептуальних структур, ментальних образів, асоціативних комплексів, перехід між концептуальними світами. Виокремлені прийоми перекладу також висвітлюють різні варіанти передачі концептуального матеріалу (прецедентне ім'я (ПІ) об'єктивує аналогічну концептуальну структуру (КС) у вихідній (ВК) та цільовій культурах (ЦК); ПІ об'єктивує різні КС у ВК та ЦК; різні ПІ об'єктивують одну КС у ВК та ЦК; ПІ не об'єктивує ЦК КС, об'єктивовану ним у ВК) [76, с. 37-56]. Дослідження Г. Ташенко найбільш примикає до лінгвокогнітивних, оскільки висновує мету перекладу в максимальній відповідності між концептуальними структурами, активованими у ВТ і ЦТ.

Л. Б. Бойко розглядає процес перекладу ІО як перенесення прототипових асоціацій прецедентів в іншокультурний простір. Оскільки прецедентні феномени зберігаються в когнітивній базі кожної людини у вигляді інваріантів, перекласти ІО означає виокремити найбільш загальні (прототипові), релевантні семантичні й прагматичні асоціації, пов'язані з нею, та відшукати на їхній основі аналог у цільовій культурі. Тобто за основу береться процес адаптації: у тому випадку, якщо еквівалентного образу у цільовій культурі немає, перекладач може замінити його на інший прототипний образ, якщо він містить схожий емоційно-оцінний компонент [13, с. 54-56].

Як підсумок, лінгвокогнітивний аспект перекладу інтертекстуальності висвітлений тільки в окремих працях зарубіжних і вітчизняних авторів. Когнітивна лінгвістика має у своєму арсеналі ретельно розроблені теорії та напрями (лінгвоконцептологія, когнітивна граматика, фреймова семантика, теорія концептуальної інтеграції, теорія концептуальної метафори та ін.), які

надають розгорнутий понятійно-категоріальний апарат для вивчення когнітивних механізмів перекладу інтертекстуальності, зокрема таких аспектів, як концептуалізація, конструал, візуалізація, утворення, структура, модифікація та взаємодія ментальних структур, когнітивні процеси, що уможливають інтертекстуальні зв'язки та переклад їх іншою мовою тощо.

Переклад інтертекстуальності розглядається з позицій культурологічних стратегій одомашнення та очуження, лінгвістичного, семіотичного, функціонального та лінгвокогнітивного підходів. Прийоми перекладу ІО (еквівалентний, аналоговий, описовий, компенсаційний, пояснювальний, трансформаційний тощо) виділяються на основі формального лінгвістичного підходу. Оскільки переклад, як і використання мови загалом, є можливим завдяки комплексу когнітивних і комунікативних дій, зумовлених певним ситуативним і соціокультурним контекстами, найефективнішим для його здійснення та аналізу видається інтегроване застосування інструментарію когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, комунікативної лінгвістики. Залучення здобутків різних дисциплін уможливить системне бачення перекладу інтертекстуальності, а когнітивна лінгвістика розкриє такі його аспекти, як відтворення вихідної концептуалізації та ментальних образів, мапування між ментальними структурами тощо, та дозволить розробити нові лінгвокогнітивні прийоми перекладу.

У світлі лінгвокогнітивного підходу інструментарій фреймової семантики видається ефективним для дослідження когнітивного пласту перекладу. Центральне поняття фрейма, що використовується на позначення когнітивної репрезентації ситуацій, може бути використане як основа для дослідження процесу концептуалізації й передачі ментального образу.

1.5. Лінгвокогнітивні аспекти перекладу

Перші дослідження з лінгвокогнітивної транслятології почали з'являтися в 90-х рр. минулого століття. У них робилися спроби застосувати теоретичний та методологічний інструментарій когнітивної лінгвістики до перекладознавчих

студій, щоб дослідити когнітивні механізми перекладу, ментальні процеси, задіяні у виборі перекладацьких стратегій та прийомів, причини перекладацьких невдач, роль культурного й індивідуально-психологічного факторів тощо. Принципи когнітивної науки до проблем перекладу застосовують З. Ковечеш [173], Е. Табаковска [241], Н. Менделбліт [200], С. Галверсон [156], Дж. Стін [238], К. Шефнер [223], С. Фернандез [108], Е. Монті [205], П. Кусмаул [179], П. Зікінгер [232], А. Рохо-Лопез, І. Ібарече-Антуньяно [220], Б. Левандовська-Томашик [196], Т. А. Янссен-Фесенко [94], О. В. Дзера [24], В. Г. Ніконова [212], І. С. Орлова [55], Н. І. Голубенко [19], О. А. Бурмакова, Н. І. Маругіна [116] та ін.

Найбазовішим принципом когнітивної лінгвістики є уявлення про мову як невід'ємну частину когніції, як продукт когнітивної діяльності людини та її соціальної взаємодії [220, с. 11]. Ментальні процеси, що забезпечують мовну організацію та мовленнєву діяльність, за природою є такими ж, як і ті, що беруть участь у виконанні інших когнітивних функцій [126, с. 2]. Звідси випливає, що ментальна репрезентація мовної інформації є ідентичною до ментальної репрезентації усієї іншої мисленнєвої діяльності, а також те, що всі рівні мовної системи мають концептуальну основу та є нероздільними. Тому підхід до вивчення мови повинен бути міждисциплінарним, із залученням лінгвістичних, психологічних, зокрема нейропсихологічних, та інших наукових досліджень («когнітивне зобов'язання») [138]. Таке уявлення про мову суттєво відрізняє когнітивну лінгвістику від інших лінгвістичних напрямів, зокрема структуралістського бачення її як абстрактної системи знаків. У контексті когнітивного перекладознавства міждисциплінарний підхід до вивчення перекладу дозволяє дослідити цей процес з різних параметрів.

Когнітивна лінгвістика надає перекладознавству повноцінну теоретико-методологічну базу для опису перекладу як когнітивного процесу, поєднуючи індивідуально-психологічний, соціокультурний, комунікативний та інші фактори. Перекладач повинен бути не тільки знавцем обох мов, а міжкультурним і міжконцептуальним посередником, щоб лінгвістично,

когнітивно, культурно й комунікативно правильно адаптувати текст для цільової аудиторії, спираючись на свої знання та досвід [19, с. 91]. Переклад передбачає набагато більший обсяг роботи, аніж перенесення мовного матеріалу, а саме: процесування вихідної когнітивної інформації та створення таких мовних конструкцій в ЦТ, які б активували її найповнішою мірою. Інтеграція мови й когніції дозволяє звернути увагу на ті когнітивні процеси, які зумовлюють вибір перекладачем певних перекладацьких стратегій та прийомів, тобто акцентується процес перекладу, а не тільки кінцевий результат. Орієнтація на процес, різноаспектність, врахування особистості перекладача тощо зумовлюють комплексний аналіз перекладу як когнітивної події, збагачуючи традиційне його розуміння як міжмовного перекодування, спрямованого на збереження форми й змісту тексту-джерела за допомогою різного роду перекладацьких трансформацій.

Визначення перекладу в рамках лінгвокогнітивного підходу передбачає окреслення понять концептуалізації та конструалу. Концептуалізацією є ментальне процесування інформації, опосередковане чуттєво-моторним досвідом і соціальною інтеракцією (теорія втіленого пізнання) [184, с. 4]. Значення є концептуалізацією, що асоціюється з певним мовним виразом [там само]. Оскільки концептуалізація є індивідуальним динамічним процесом, то значення також розуміється, перш за все, як явище, індивідуальне для кожного мовця. Певні елементи значення є центральними, що завжди активуються під час вживання мовного виразу, та периферійні — тільки в певних контекстах (енциклопедична концепція значення) [111, с. 71]. Мовні одиниці не є носіями значень; значення формується на концептуальному рівні на основі мовного контексту й немовного знання [188, с. 154-161]. Таке індивідуалізоване розуміння значення ідентифікує важливість особи перекладача та його когнітивних особливостей, тим самим постулюючи переклад як «живу», а не механічну дію, що відбувається в режимі «онлайн».

Значення залежить від багатьох факторів, які є визначниками того, як відбувається сам процес перекладу. Р. Ленекер до цих факторів відносить

концептуальний субстрат (фонові знання, фізичний, соціальний, мовний контексти), конструал — «побудову сцени» (різноманіття способів ментального відображення певної ситуації) та уяву (що відіграє важливу роль для розуміння метафор, покликання на вигадані чи віртуальні об'єкти) [184, с. 4; 198, с. 3]. Конструал як спосіб ментальної «побудови сцени» обумовлюється різноманіттям культурних моделей, засвоєних людиною з дитинства або вивчених в результаті ознайомлення з іншими культурами [123, с.205-206]. Тобто мовці, залежно від культурної приналежності, застосовують різні ментальні образи (різні способи конструалу), щоб концептуалізувати ж саме явище чи подію. Конструювання й розуміння інших концептуальних систем уможливорюється спільною для всіх людей здатністю до концептуалізації й образного мислення як компонентів загальної когнітивної діяльності. Про це, зокрема, писав Дж. Лакофф: «всі мовці здатні до концептуалізації та мають спільний базовий [фізіологічний] досвід, незважаючи на різницю в концептуальних системах мов» [183, с. 311-312].

Універсальна здатність до когнітивної діяльності, значна роль візуального сприйняття для обробки й продукування інформації, відмінності між концептуальними системами різних мов зумовлюють необхідність дослідження перекладу крізь призму лінгвокогнітивного підходу. Візуалізація та динамічна природа концептуалізації сприяє динамічності процесу перекладу, що задіює активацію інформації, її процесування через когніцію перекладача за допомогою операцій конструалу, перенесення її в іншу концептуальну систему. Вивчаючи роботу когнітивних механізмів, можна пояснити фундаментальні причини перекладацьких рішень і невдач.

Для пояснення невдалого вибору в тому чи іншому випадку під час перекладу застосовуються поняття «когнітивного стилю», «концептуального зсуву», «функціональної фіксованості». Проблеми перекладності традиційно експлікують відмінними особливостями лексичних і граматичних систем обох мов чи неправильним розшифруванням авторських інтенцій. Однак якщо розглядати переклад як перехід від однієї концептуальної системи до іншої, то

відмінності між ними є джерелом основних труднощів для перекладу. Ця комплексна проблема, що поєднує індивідуально-когнітивний, соціокультурний та комунікативний компонент, має назву «концептуального зсуву» — умовного трансферу між концептуальними системами [93; 202, с. 906; 200, с. 486;]. Дж. Лакофф зазначає, що перекладачі можуть подолати її, змодельовавши іншу концептуальну систему на основі загальної схожості фізичного досвіду й когнітивних здатностей [183, с. 311-312]. Це, однак, не є легким завданням, особливо під час перекладу комічного; на думку В. Г. Ніконової, Я. В. Бойко і Ю. О. Савіної, інкогруентність як «порушення усталених логічних, поняттєвих, онтологічних і ціннісних норм», є когнітивною основою створення комічного і, відповідно, причиною значних перекладацьких труднощів [212, с. 93-95]. Отже, вдалий вибір мовних засобів під час перекладу залежить від успішного моделювання іншого способу концептуалізації дійсності, що вимагає, у свою чергу, високого рівня іншомовної соціокультурної компетентності перекладача.

«Концептуальний зсув», на думку Н. Менделбліт, тягне за собою часову проблему, тобто вимагає більше часу для адаптації до, наприклад, іншої концептуальної метафоричної системи, що містить мапування між іншими вихідними й цільовими доменами. Окрім того, виникає проблема «функціональної фіксованості» — фіксації на концептуальній системі рідної мови й тимчасової нездатності «перемкнутись» і підшукати потрібний варіант перекладу [200, с. 487-488]. Ці проблеми експлікують мотивацію під час вибору стратегії та прийому перекладу й час, затрачений на їхню реалізацію: стратегія форенізації (наприклад, збереження культурно мотивованого ментального образу оригіналу в перекладі) потребуватиме менше когнітивних зусиль і часових затрат, аніж стратегія доместикації (адаптації вихідного ментального образу до культурних норм цільової аудиторії). Таке перекладацьке рішення може бути легшим для перекладача й типовішим для читацької аудиторії, однак, може спричинити значний зсув тексту перекладу за шкалою когнітивної еквівалентності.

Культурно-специфічний компонент, однак, може бути знехтуваний за вибором перекладача відповідно до своїх когнітивних механізмів і структур, а також індивідуальних способів їхнього застосування, що З. Ковечеш називає «когнітивним стилем» [174, с. 246-258]. Персональний когнітивний стиль є важливим фактором вибору стратегії перекладу. Відмінності когнітивних стилів ускладнюють можливість передбачити чи пояснити окремі перекладацькі рішення.

Окрім соціокультурних й індивідуальних факторів, утворення значення (концептуалізація) також великою мірою детермінується ситуативним контекстом і мовним кодом, на чому наголошують Б. Левандовська-Томашик [196, с. 2], Р. Ленекер [190, с. 3-5]. Вони накладають обмеження на селекцію операцій конструалу, що використовуються для концептуалізації. Кожен мовленнєвий акт передбачає нову концептуалізацію значення, яка, з одного боку, визначається уже засвоєними способами конструалу, а з іншого боку — відкрита до потенційно нових можливостей побудов сцени завдяки своїй динамічності [196, с. 3]. Керуючись цим твердженням, Б. Левандовська-Томашик розуміє під перекладом «переконцептуалізацію оригінального повідомлення, вираженого засобами ЦМ» [там само]. Зважаючи на низку факторів (параметри конструалу ЦМ, контекст, суб'єктивні преференції), перекладачі змушені «переконцептуалізовувати» концептуалізацію оригіналу відповідно до потреб реципієнтів, тобто створювати її заново за допомогою засобів, запропонованих іншою концептуальною системою.

Лінгвокогнітивна дефініція перекладу, запропонована польською дослідницею, робить акцент на потребах реципієнтів, відповідно до яких перекладачам слід підбирати спосіб перекладу. Як згадувалося в попередньому підрозділі, найкращим рішенням вважаємо балансування між стратегіями доместикації та форенізації (модифікації чи збереження вихідної концептуалізації) в контексті кожного окремого випадку. Перекладач, як концептуальний медіатор, приймає рішення, яка стратегія та прийом перекладу найкраще передаватиме ядрові й периферійні (виявлені перекладачами)

елементи значення вихідного повідомлення для цільової культури. Таке бачення перекладу є індивідуалізованим, оскільки оцінює якість перекладу стосовно кожного окремого випадку й конкретних рішень перекладача відповідно до низки факторів.

Успішність результату перекладу, отже, залежить від вдалого підходу до розв'язання проблем на когнітивному рівні, що реалізується в мінімізації розбіжностей між концептуальними, а відтак і мовними картинами світу учасників комунікації. Компенсація розбіжностей залежить від таких чинників:

1) Ступеня концептуального зсуву між концептуальними системами мови оригіналу й перекладу. Чим більший відсоток асиметрії, тим більше часу буде затрачено на процесування вихідної інформації, і тим важче буде уникнути смислових й образно-асоціативних невідповідностей та прогалин в тексті перекладу.

2) Рівня компетентності перекладача (як учасника міжкультурної комунікації) в іншомовному національному культурному просторі. Тут слід згадати ідею про роль свідомості як «сміслового фільтра»: людина сприймає все те, що співвідноситься з її когнітивними шаблонами, а те, що дисонує з ними, — проходить неусвідомлено [94, с. 67]. Щоб розпізнати, сповна зрозуміти й змодельовати вербалізований в тексті оригіналу концептуальний контент, перекладачі повинні мати не тільки енциклопедичні знання, але й бути добре обізнаними з історією, суспільно-політичним життям, культурою та ментальністю носіїв мови, з якої вони перекладають. Орієнтація в іншокультурному просторі є можливою завдяки наявності спільних психофізіологічних механізмів пізнавальної діяльності.

3) Обсягу когнітивних ресурсів перекладача, необхідних для якісної роботи. Окрім міжкультурної компетентності, професійна перекладацька діяльність, без сумніву, передбачає володіння високим рівнем фахової, мовної, комунікативної та інших видів компетентностей. Професіоналізм досягається поступово, за умов довгої наполегливої практики, і полягає у підвищеній здатності розпізнавати й ефективно розв'язувати проблеми під час перекладу

[231, с. 129; 228, с. 1998]. В. Вілс називає такі обов'язкові характеристики професійного арсеналу перекладача, як перекладацька усвідомленість, креативність, інтуїція та різні види релевантного знання [256, с. 89-97].

4) Декодування перекладачем прагматичного потенціалу вихідного тексту. На думку О. Швейцера, перекладацька еквівалентність з точки зору прагматики досягається за допомогою таких кроків: 1) аналіз функційних параметрів тексту оригіналу; 2) визначення, на цій основі, його комунікативної інтенції; 3) створення в ЦТ комунікативного ефекту, відповідного до цієї інтенції [92, с. 147]. Останнє завдання є відносним, зважаючи, на чинники підтексту й ситуативного контексту. Що стосується позамовного контексту, то сприйняття тексту перекладачем має відповідати інтерпретації тієї об'єктивної реальності, яку подає автор [100, с.69]. Що ж до підтексту, то імплікативність тексту оригіналу й перекладу, на думку Г. В. Чернова, повинна бути сумісною: імплікативні змісти, що впливають з обох текстів, мають пересікатися; а там, де вони не пересікаються, не повинно бути суперечливості [89, с. 2].

5) Характеру відмінностей між індивідуальними когнітивними стилями автора й перекладача. Займаючись перекладацькою діяльністю, перекладачі стикаються з проблемою «підлаштування» під унікальний когнітивний стиль щоразу іншого автора. Від здатності повноцінно осмислити й переконцептуалізувати своєрідну «ментальну реальність», створену автором, залежить ступінь тотожності ментальної образності, закладеної в тексті перекладу, та тієї, що активується у свідомості реципієнта інформації. Складність забезпечення високого рівня подібності полягає в існуванні індивідуального ментального досвіду, основу якого складають ментальні структури, що «вибудовуються, накопичуються і видозмінюються в ході взаємодії суб'єкта з предметним світом, світом інших людей і світом людської культури в цілому» [88, с. 95]. Саме в цих структурах (фреймах, концептах та ін.) закладені психологічні установки й знання людини про соціальні й національно-культурні норми, цінності, стереотипи, образи тощо. Завдяки індивідуалізованому процесу концептуалізації ці комплекси структури на

момент активації надають ресурси для утворення ментальних репрезентацій — суб'єктивних «мисленнєвих образів тієї чи іншої конкретної події, що можуть змінюватися залежно від зміни ситуації та інтелектуальних зусиль суб'єкта» [там само, с. 98]. Індивідуальний ментальний досвід детермінує спосіб побудови й контент ментального образу, а отже перед перекладачем постає завдання зрозуміти унікальну авторську концептуалізацію та віднайти в мові перекладу такі мовні засоби, які б забезпечили вираження максимально тотожного змісту чи максимально компенсували розбіжності.

Окреслення лінгвокогнітивних аспектів перекладу знаходить своє логічне продовження в розробці когнітивної моделі перекладу, необхідної для випрацювання методики перекладу й перекладацького аналізу. Важливим атрибутом когнітивної моделі є акцентування проміжного етапу — етапу прийняття рішень, що відбувається перед етапом синтезу, власне реалізації задуму перекладача. Саме на цьому етапі можна знайти пояснення вибору перекладачем тієї чи іншої перекладацької стратегії чи прийому. Незважаючи на те, що функціонування людської свідомості є досі загадкою для науковців, застосування методів експериментальної психології, психолінгвістики й когнітивної психології дозволили розгадати певні секрети роботи мозку перекладача. Аналіз процесу перекладу з погляду когнітивної лінгвістики й психолінгвістики здійснювали В. Вілс [256], П. Кусмаул [179], П. Зікінгер [232], А. Ферейра, Дж. Швітер [144], С. Засекін [257], В. Демецька [130] та ін.

Детальний опис когнітивної моделі перекладу подає П. Зікінгер, беручи за основу наукові результати у сфері симуляційної семантики. Першим етапом є актуалізація перекладачем значення, вербалізованого в тексті перекладу, у формі ментальної симуляції, що виконує роль *tertium comparationis*. Автоматичною (несвідомою) реакцією на утворення ментальної симуляції є активація тих елементів ментального лексикону, які потенційно могли б бути підходящими для її опису (другий етап). Ця автоматична генерація переривається свідомим втручанням перекладача в процес, що передбачає додаткові часозатратні мисленнєві операції (прийняття рішення щодо вибору стратегії та

прийому). Процес прийняття рішення, на думку науковця, полягає в утворенні похідної ментальної симуляції — проєкції майбутнього когнітивного ефекту перекладу на реципієнтів — яка порівнюється з попередньою за критерієм когнітивної еквівалентності. Четвертим етапом є власне об'єктивація ментальної симуляції попередньо обраними мовними засобами [232, с. 222-226]. Вартісними ідеями цієї моделі є бачення когнітивної еквівалентності як оцінного критерією, що впливає на фінальне рішення перекладача щодо вибору мовних засобів під час когнітивного процесу порівняння двох ментальних симуляцій, а також сам факт ментального передбачення концептуалізації майбутніх читачів тексту. Ідею про ментальну «мапу» — ментальний образ ЦТ, на яку опирається перекладач під час прийняття рішення, також розробляли Дж. Голмс [164], Г. Гьоніг [166].

Дещо схожу чотириетапну модель пропонує П. Кусмаул: 1) приготування (аналіз тексту); 2) кристалізація (генерація і відкидання перших невдалих ідей, пошук оптимальних рішень); 3) ілюмінація (робота над проблематичними елементами); 4) оцінка [179]. Представлення цієї моделі в ранніх працях науковця має узагальнений характер; з пізніших його напрацювань зрозуміло, що ключовим когнітивним процесом під час перекладу є візуалізація та робота зі сценами, активованими фреймами. Якщо тут фрейм виступає текстовим елементом, що активує сцену, то Г. Г. Єнчева пропонує таку модель, де фрейм вважається ментальною структурою. У її інтерпретації перший етап передбачає розуміння та осмислене сприйняття вихідного тексту; після чого, на основі порівняння утворених фреймів тексту оригіналу й співвідносних фреймів ЦМ, здійснюється вибір стратегії перекладу; завершальним етапом є вербалізація тексту засобами мови перекладу [32, с. 45-50]. Усі три представлені моделі перекладу є динамічними за природою, оскільки характеризуються орієнтацією на сам процес перекладу та його когнітивні механізми, а також на перекладачів та їхні мисленнєві процеси. Вважаємо, що модель, яка задіює концепцію ментальних симуляцій, є найбільш чітко прописаною, оскільки пропонує гнучку детальну схему для пояснення процесу перекладу за допомогою понять

«візуалізації», «ментальної симуляції», «когнітивного ефекту», «когнітивної еквівалентності», «ментального прогнозування».

У підсумку, *переклад* у нашому дослідженні розглядаємо як процес перенесення фреймового мапування та згенерованої на його основі ментальної образності з однієї концептуальної системи в іншу за допомогою мовних засобів. Він задіює такі *етапи*: 1) автоматичну активацію фреймового мапування й ментального образу; 2) генерацію відповідних елементів ментального лексикону; 3) опрацювання інформації та прийняття рішення щодо прийому перекладу; 4) проєкцію майбутнього когнітивного ефекту на реципієнтів й оцінку цільової ментальної симуляції за критерієм когнітивної еквівалентності; 5) об'єктивацію ментальної симуляції мовними засобами.

Коротко розглянувши базові лінгвокогнітивні аспекти перекладу, робимо висновок про очевидні переваги когнітивного перекладознавства над традиційним. Традиційна теорія, прескриптивна за своєю природою, передбачає існування певних механічних прийомів еквівалентного перекладу, вбачає в особі перекладача «перекодовувача» мовних елементів. У площині лінгвокогнітивного підходу до перекладу роль перекладача набуває більшої важливості: береться до уваги специфіка його когніції, знань і досвіду як представника певного соціокультурного середовища. Процес перекладу індивідуалізується та розглядається як результат когнітивної діяльності перекладача, спрямовану на процесування, обробку й переробку вихідної концептуальної інформації для її успішної рецепції цільовою аудиторією. Фокус уваги тут зміщується на когнітивні аспекти перебігу процесу перекладу, під час якого відбувається інтеракція між концептуальними структурами відправника (автора, мовця) та отримувача (читача, слухача) інформації через когніцію медіатора (перекладача).

З огляду на це, варто розглянути точки перетину перекладознавства й фреймової семантики та переваги цієї взаємодії для дослідження перекладу ІО з точки зору лінгвокогнітивного підходу.

1.5.1. Фреймова семантика і переклад. Поняття «фрейма» у різних його трактуваннях (як комбінації семантичних ролей кожного окремого дієслова, «системи мовного вибору», організованих когнітивних структур, що формують наше знання про світ тощо) активно застосовується багатьма науковцями як ефективний інструмент для експлікації процесу перекладу.

М. Ванерем і М. Снел-Горнбі описують переклад як процес побудови індивідуальних сцен («візуальних образів») на основі фреймів вихідного тексту (мовних висловів) і віднаходження підхожих фреймів у ЦТ для їхньої репрезентації [246, с. 184-202]. Цю ідею розробляли Г.Вермеєр і Г. Вітте, котрі додатково наголошували на специфічних особливостях сцен і фреймів залежно від контексту, індивідуального знання та досвіду [252]; а потім П. Кусмаул, що розглядав переклад як візуалізацію сцени на основі вихідного фрейма та її актуалізацію в цільовому фреймі, який профілює певну частину сцени (тла) [179, с. 382]. У такій інтерпретації фрейм вживається на позначення мовного виразу, що активує візуальний образ певної ситуації, яку треба відтворити в перекладі за допомогою цільового фрейма. У працях інших дослідників суть цього твердження загалом залишається незмінною; змінюються терміни на позначення мовних і ментальних структур.

Наприклад, А. Нойберт і Г. Шрів запозичили дефініцію «фрейма» як когнітивної структури й визначали завдання перекладача в «перевідтворенні» реалізованого в тексті «знання», представленого фреймами вихідної мови, у ЦМ [208, с. 61]. Ці міркування пізніше розширила А. Рохо Лопез, описуючи переклад як «проекцію» фреймів вихідного тексту за допомогою інструментарію ЦМ, за умови, що цільова концептуальна інформація максимально відповідає вихідній [219, с. 315]. Отже, незважаючи на неуніфікованість термінології у площині «фреймова семантика – транслятологія», всі запропоновані моделі перекладу наголошують на творчій діяльності перекладачів і на їхній ролі як творчих медіаторів між двома концептуальними системами, які, обробляючи фреймову інформацію вихідної мови за допомогою свого когнітивного апарату, переносять її в ЦМ. Під час

перекладацького аналізу, зокрема, увага зміщується з результату на процес, що дає змогу взяти до уваги знання, досвід, етнічну й культурну приналежність, індивідуальні психологічні особливості перекладачів, що впливають на прийняття рішень в процесі перекладу. Принципи фреймової семантики до дослідження перекладу також застосовують такі науковці, як Л. Талмі [243], Д. Слобін [233], В. Хайрулін [87], А. Бертольд, Р. Чішман [107], Г. Боас [110], О. В. Дзера [26], О. Чуло, Т. Торент [132] та ін.

Інтеграцію фреймової семантики в перекладацьку парадигму можна обґрунтувати результатами досліджень з когнітивної психології. Фреймовий підхід до перекладу узгоджується з певними аспектами теорії конективізму й теорією динамічної пам'яті Р. Шенка. Обидві теорії пояснюють утворення значення як локальний динамічний процес, що лежить в основі нашої здатності розуміти, інтерпретувати, продукувати й передбачати інформацію. Хоча структури репрезентації знання в цих теоріях різні (моделі обробки інформації в теорії конективізму [202] і скрипти, сцени, історії в теорії динамічної пам'яті [225]), їх розглядають як взаємопов'язані одиниці, організовані в динамічну систему. Значення утворюється в результаті паралельної активації зв'язків між інформаційними одиницями (конективізм) чи між індексами скриптів й історій (теорія динамічної пам'яті). Ідею про динамічну природу творення значення, запропоновану цими двома підходами, можна застосувати до пояснення творчого процесу перекладу в режимі «онлайн», так само як і поняття фреймів (М. Мінський [204]); сцен, скриптів, історій (Р. Шенк [224; 225]); симуляторів, симуляцій та фреймів (Л. Барсалу [99]); ментальних моделей (Ф. Джонсон-Лерд [168]) — для ілюстрації ментальних візуальних репрезентацій реальних і гіпотетичних ситуацій.

Ментальні образи є дуже важливими для перекладача, особливо якщо їх розглядати як динамічні й змінні структури, оскільки візуалізація полегшує сприйняття, осмислення, інтерпретацію та інтерлінгвальну передачу інформації. Як зазначає Ю. Гольц-Мантарі, перекладач ментально конструює

«світи» автора й цільової аудиторії [165, с. 67]. Ментальна побудова вихідної сцени допомагає досягнути найкращої з можливих її репрезентацій в ЦМ.

Ідея ментальної образності розроблялася в контексті теорій перцептивних символічних систем (Л. Барсалу [99]) і симуляційної семантики (Р. Зваан [259]; Б. Берген [106]). Вихідне положення обох теорій полягає в тому, що люди здійснюють обробку інформації за допомогою комплексних ментальних симуляцій, що базуються на їхньому фізичному й інтроспективному досвіді. Ментальні симуляції не є незмінними й дискретними, а динамічними й неперервними мультимодальними репрезентаціями явищ, об'єктів і подій [106, с. 154; 99, с. 584-585]. Когнітивні процеси полягають у генерації симуляцій, що активуються під впливом зовнішнього стимулу, наприклад, тексту. Незважаючи на певні неузгодженості стосовно природи (модальної чи амодальної [99, с. 578-582]) і структури симуляцій, когнітивні психологи й когнітивні лінгвісти загалом погоджуються стосовно існування внутрішніх ментальних репрезентацій фізичних й інтроспективних явищ та їхньої важливості для концептуалізації дійсності [141; 153; 168; 180; 188; 224; 243]. Важливість симуляційної семантики і фреймової семантики для розуміння мови й когніції полягає, як зазначає Дж. Фелдман, у тому, що «мова головно оперує на рівні фреймових параметрів, а розуміння задіює уявні симуляції, активовані цими фреймами» [143, с. 147]. Оскільки фрейми мають відкриту структуру й дозволяють репрезентувати статичні й динамічні явища через ментальну симуляцію, вони є ефективними для опису й пояснення розумової діяльності перекладачів у процесі роботи.

Дослідженням проблеми ментальної образності займалися такі науковці, як Р. Ленекер [187; 188; 189], Л. Талмі [242; 243], В. Крофт, Е. Вуд [127], А. Фергахен [249], Е. Табаковська [241], С. А. Жаботинська [258], Я. В. Бистров [10; 118], Н. О. Гач [151], Т. В. Устинова [82], Ш. Трот [216]. Можна відзначити, що виокремлені ними виміри візуалізації відображають базові аспекти зорового сприйняття людини: фокусування, чіткість, перспективу тощо. Відновлюючи в пам'яті реальнучи уявляючи вигадану подію, людина

немовби заново її візуально сприймає, але вже «ментальним» зором. У цьому плані когнітивна лінгвістика опирається на гештальтпсихологію для опису тих ментальних неподільних редукованих патернів, що відображають форми образів чи об'єктів, які фіксуються мозком в процесі сприймання.

Основними гештальтами, що структурують когнітивний простір є: профіль і база (*profile / base*), сканування (*scanning*), перспектива (*perspective*), розподіл уваги (*distribution of attention*), силова динаміка (*force dynamics*) [97, с. 17], а також запропоновані Дж. Лакоффом і М. Джонсоном такі образисхеми, як «контейнер» (*the container schema*), «частина – ціле» (*part – whole*), «джерело – шлях – мета» (*source – path – goal*), «зв'язок» (*link*), «центр – периферія» (*center – periphery*), «вгору – вниз» (*up – down*), «перед – зад» (*front – back*), «лінійний порядок» (*linear order*) та ін. [183, с. 271-281], що становлять основу для концептуальних метафор.

Нижче подаємо опис тих загальних вимірів образності, які ми застосовуємо у нашій роботі для порівняння вихідної та цільової концептуалізацій сцен (на основі праць Л. Талмі [242; 243], Р. Ленекера [187; 188; 189; 190], Дж. Лакоффа [180; 181; 182], В. Крофта, Е. Вуд [127], А. Фергахен [249], Е. Табаковскої [241], З. Ковечеша [174]).

Під час «споглядання» сцени, увага концептуалізатора не може бути рівномірно розподілена на всі об'єкти сцени. Це приводить нас до таких вимірів образності, як: **конфігурація «профіль/база», «фігура/тло» і «траєктор/орієнтир»**. Конфігурація «профіль/база» позначає певну сутність і контекст, в якому вона ідентифікується та характеризується. Профіль виходить на передній план на тлі бази. Тільки в комбінації профіль і база повноцінно актуалізують семантику мовної одиниці [188, с. 183-184]. Схожими до понять профілю і бази Р. Ленекера є поняття «фігура» і «тло», запропоновані Л. Талмі. Фігура визначається як «рухома або концептуально рухома сутність, чий шлях, локація чи орієнтація є змінною величиною», а тло — як «референтна сутність, що займає нерухому позицію [...], відповідно до якої характеризується шлях, локація чи орієнтація фігури» [243, с. 312]. Іншими характеристиками фігури є

менший розмір (порівняно з тлом), простіша геометрична форма, важливіше значення, більший ступінь новизни, більша виділеність, більша залежність порівняно з тлом, що є більшим за розміром, геометрично складнішим, знайомішим, другоплановим, менш значущим і більш незалежним [там само, с. 315-316]. Обидві моделі просторової конфігурації не є ідентичними; відмінність між ними описує Р. Ленекер: фігура є суб'єктом предикації, у той час як профілем виступає зв'язок між фігурою і тлом [185, с. 187]. С. Воллес подає список лінгвістичних категорій, які, як правило, виходять на передній план, тобто виконують роль «фігури», з-поміж них доконаний вид й активний стан дієслів, перехідність дієслів, дійсних способів, дієслова на позначення дії, теперішній час, злічувані, конкретні, означені іменники, власні назви, назви істот, перша і друга особи однини і множини, головне речення у складнопідрядних реченнях тощо на противагу іншим членам опозиції [253, с. 212]. Часто учасниками сцени є більш, ніж одна особа, об'єкт чи явище. Для розрізнення їхніх ролей Р. Ленекер уводить поняття «траєктора» й «орієнтира» на позначення учасника сцени, на якому зосереджений основний (траєктор) і другорядний фокус уваги (орієнтир) [184, с. 66].

Конфігурації «профіль/база», «фігура/тло» й «траєктор/орієнтир» є основними формами організації сприймання та базовими характеристиками конструювання сцени, оскільки зорова увага людини, як правило, зосереджена на рухомих об'єктах, живих істотах, реальних, означених, дискретних сутностях, теперішні діях, активних станах тощо, в той час як інші елементи сцени (статичні, більш загальні, знайоміші) є необхідними компонентами сприйняття фігури.

Одними з базових операцій конструалу є **абстрагування (схематизація)** та **специфікація**, що позначають ступінь «чіткості» концептуалізованого зображення. Більш конкретизована реалізація прототипу сприяє деталізації конструйованої ситуації [249, с. 51], що інколи тягне за собою появу нових значень.

Процес концептуалізації передбачає динамічне структурування елементів сцени й певну спрямованість її споглядання: **сумарне чи послідовне сканування** (*summary/sequential scanning*). Під час послідовного сканування концептуалізатор ментально простежує ситуацію, яка розгортається в часі, тобто елементи сцени конструюються послідовно в тому порядку, в якому вони з'являються [185, с. 111]. Під час сумарного сканування поступовість розгортання поєднується із сумуванням й одночасною активацією усіх компонентів сцени [там само]. Різниця між двома видами сканувань полягає в кількості об'єктів, охоплених за один раз: один стан руху за один раз (послідовне) чи всі стани разом (сумарне сканування). Категорія сканування концептуально репрезентує час як постійну чи завершену подію (сумарне сканування) або як дію в процесі (послідовне сканування).

Ще одним аспектом перспективи є участь концептуалізаторів у конструйованій сцені. **Суб'єктивність чи об'єктивність конструалу сцени** залежить від позиції суб'єкта й об'єкта концептуалізації. Суб'єктом концептуалізації є споглядач сцени — концептуалізатор, а сутність, яку концептуалізують, є об'єктом концептуалізації. Для суб'єктивного конструалу характерна роль концептуалізатора тільки як спостерігача сцени, що не бере безпосередньої участі в ситуації [191, с. 451-452]. Якщо концептуалізатор водночас стає діячем, тобто об'єктом споглядання, тоді конструал сцени є об'єктивним [там само]. Профільована сутність конструюється з найвищим ступенем об'єктивності, якщо вона є абсолютним фокусом уваги спостерігача в його безпосередньому полі зору, в той час як за умов максимальної суб'єктивності концептуалізатор є імпліцитним локусом свідомості (споглядає сцену, але експліцитно не згадується) [192, с. 297]. Від концептуального поля зору спостерігача (власне, тла, що містить всю інформацію про конкретну мовленнєву подію), його точки спостереження, суб'єктивної чи об'єктивної форми конструалу залежить значення особових, просторових і темпоральних дейктичних одиниць [187, с. 1-29].

Невід'ємним інструментом аналізу ментальної образності є лінгвокогнітивна **теорія концептуальної метафори**. Безперервний процес конструалу — генерування візуалізацій — відбувається не тільки для процесування інформації про матеріальні речі. Нематеріальне розуміється через матеріальне, фізичне. Мапування між доменами на позначення областей матеріального й абстрактного досвіду, що реалізується у формі візуалізацій, на думку Дж. Лакоффа, є метафоричними. Окрім неконвенційних «одноразових» образних метафор, що утворюються через накладання одного образу на інший [182], Дж. Лакофф пропонує досліджувати конвенційні метафори, якими ми неусвідомлено користуємося кожного дня. Сюди належать структурні, орієнтаційні (просторові) й онтологічні концептуальні метафори.

Орієнтаційні метафори моделюються на основі просторових гештальтів «вверх — вниз», «над — під», «спереду — ззаду», «центр — периферія», «всередину — назовні», «глибокий — мілкий», «близько — далеко» тощо і формуються через проєкцію на фізичний і культурний досвід: ЩАСТЯ — ВГОРУ, СМУТОК — ВНИЗ, ЗДОРОВ'Я І ЖИТТЯ — ВГОРУ, ХВОРОБА І СМЕРТЬ — ВНИЗ, БІЛЬШЕ — ВГОРУ, МЕНШЕ — ВНИЗ, ДОБРО — ВГОРУ, ЗЛО — ВНИЗ, МАЙБУТНІ ПОДІЇ — ВПЕРЕД, МИНУЛІ ПОДІЇ — НАЗАД та ін.[182; 185].

В онтологічній метафорі абстрактні поняття проєктуються на конкретні речі й розуміються як матеріальні об'єкти, сутності чи речовини з метою покликання на них, категоризації та кількісного обрахунку. Дискретність чи граничність об'єкта полегшує його розуміння, звідси такі онтологічні концептуальні метафори, як ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА Є КОНТЕЙНЕРОМ, ВІЗУАЛЬНЕ ПОЛЕ Є КОНТЕЙНЕРОМ, ПОДІЇ І ДІЇ Є КОНТЕЙНЕРАМИ, ДІЛЯНІСТЬ Є РЕЧОВИНОЮ, СТАНИ Є КОНТЕЙНЕРАМИ, ІДЕЇ Є СУТНОСТЯМИ, СЛОВА Є КОНТЕЙНЕРАМИ, РОЗУМ Є КОНТЕЙНЕРОМ, РОЗУМ Є МЕХАНІЗМОМ, ЖИТТЄВА СИЛА Є РЕЧОВИНОЮ та ін. До онтологічних метафор також належить і персоніфікація: ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ Є ЛЮДИНОЮ, АБСТРАКТНЕ ПОНЯТТЯ Є ЛЮДИНОЮ [183; 185].

Суть **структурних концептуальних метафор** полягає в структуруванні одного виду досвіду чи діяльності (абстрактного) в контексті іншого виду досвіду чи діяльності (конкретного). Структурні метафори є більш комплексними, оскільки з них можна вивести простіші онтологічні чи орієнтаційні метафори. Вони реалізуються у вигляді мапувань між концептуальними доменами: складники вихідного домену (конкретного) мапуються на відповідні елементи цільового домену (абстрактного) [183]. Вихідною формулою структурної метафори є **ЦІЛЬОВИЙ ДОМЕН Є ВИХІДНИМ ДОМЕНОМ**. Прикладами структурних метафор є найбільш обговорювані Дж. Лакоффом **КОХАННЯ Є ПОДОРОЖЖЮ**, **ЖИТТЯ Є АЗАРТНОЮ ГРОЮ**, **СУПЕРЕЧКА Є ВІЙНОЮ**, **ТЕОРІЇ Є БУДІВЛЯМИ**, **ІДЕЇ Є РОСЛИНАМИ**, **ЧАС Є ЦІННИМ ТОВАРОМ**, **РОЗУМ Є МЕХАНІЗМОМ** та ін. [183; 184; 185].

Підґрунтям для створення **неконвенційних авторських метафор** є процедури **розширення** (*extension*), **специфікації** (*elaboration*), **редукції** (*questioning*) та **комбінування** (*combining*) конвенційних метафор [174]. У результаті розширення конвенційна метафора ускладнюється введенням нового елемента в структуру вихідного домена. Процедура специфікації полягає в авторській обробці (деталізації) наявного елемента(ів) вихідного домена конвенційної метафори. Комбінування як продуктивний спосіб творення нових образних метафор передбачає поєднання декількох конвенційних концептуальних метафор з метою генерації нового образу. Результатом редукції є заміна метафоричного способу концептуалізації цільового домена іншим метафоричним образом [172].

Вищенаведені виміри образності проілюстровано в підрозділі 2.2.

У підсумку, є підстави вважати фреймову семантику ефективним знаряддям для дослідження перекладацької проблематики. Спираючись на висновки когнітивних психологів (дослідників конективізму, теорії динамічної пам'яті, симуляційної семантики, теорії перцептивних символічних систем), обробка й утворення інформації здійснюється через генерацію ментальних

симуляцій (візуалізацій) на основі зв'язків між фреймами. Динамічні візуалізації, що генеруються з фреймової інформації, є одними з важливих аспектів як і самого процесу перекладу, так і його аналізу.

Вважаємо доцільним інтегрувати аналіз аспекту візуалізації у наше дослідження, оскільки інтерпретація та переклад ІО відбуваються на основі ментальних симуляцій, а отже, їхня трансформація в перекладі (що в тексті відображається через зміну мовної форми) може впливати на повноту відтворення ТФ в оригіналі. Окрім того, ІО можуть активувати неконвенційні авторські метафори, від збереження чи видозміни яких у перекладі залежить інтерпретація ІО цільовою аудиторією. Відтворення ментальної образності ВТ у ЦТ визначає ступінь когнітивної еквівалентності перекладу щодо оригіналу, концепцію якої розглянемо у наступному підрозділі.

1.5.2. Ступенева концепція когнітивної еквівалентності.

Лінгвокогнітивний підхід до перекладацького аналізу потребує оновленого розуміння еквівалентності перекладу. Еквівалентність як доволі контroversійний предмет дослідження має різні визначення залежно від підходу. Акцентуватися може, наприклад, форма і зміст оригінального повідомлення (формальна еквівалентність [211, с. 165]), орієнтація на реакцію реципієнтів перекладу, яка повинна бути такою ж, як і в читачів оригіналу, що передбачає досягнення природності перекладу (динамічна еквівалентність [там само, с. 166-167]), адекватне відтворення функції вихідного тексту [213], узгодженість зі «скопосом» (комунікативної ціллю) цільових тексту, реципієнтів, контексту [251] та ін. Останнє визначення, відповідно до теорії «скопосу», характеризує «адекватність» тексту перекладу (досягнення релевантної для реципієнтної культури комунікативної функції) на відміну від «еквівалентності», свідчаючи про залежність вибору стратегії перекладу від цілей комунікації [217]. Якщо в межах функціонального підходу важливість еквівалентності применшується, збалансовуючись поняттям адекватності, то в окремих працях вона характеризується як розмите, неточно визначене поняття, що позначає утопічну симетрію між мовами [234, с. 22]. У підсумку, можна

виокремити текстово- й реципієнто-орієнтовану моделі еквівалентності, які детермінують її важливість і досяжність.

Проблему пошуку норми перекладу намагаються розв'язати за допомогою компромісного підходу, спрямованого на виокремлення типів еквівалентних відношень на основі ступеня смислової наближеності між оригіналом і перекладом. В. Комісаров, наприклад, виділяє п'ять типів еквівалентних відношень між текстами, ступінь смислової наближеності яких варіює від найменшої до найбільшої відповідно до таких критеріїв: 1) паралелізм лексичного складу й синтаксичної структури (або ж зв'язаність текстів відношеннями семантичної чи синтаксичної трансформацій); 3) збереження цілей комунікації [41, с. 51-100]. В. Г. Ніконова ці відношення взаємної співвіднесеності між елементами ВТ і ЦТ називає корелятивними, виокремлюючи п'ять типів міжмовних мовленнєвих корелятив (відповідників у ЦТ): кореляти-еквіваленти, кореляти-аналоги, кореляти-варіанти, смислові кореляти, нульові кореляти [54, с. 22-26]. Оскільки такий градаційний підхід до визначення еквівалентності об'єктивно відображає різноступеневість відношень тотожності й відмінності між мовними системами, він видається дієвим і для аналізу співвіднесеності між концептуальними системами в контексті когнітивної лінгвістики.

Беручи до уваги відмінності між концептуальними системами й мовними засобами, тексти оригіналу й перекладу не можуть бути абсолютно еквівалентними. Як зазначає П. Зікінгер, ступінь еквівалентності перекладу можна адекватно оцінити, тільки розглядаючи когнітивні процеси, які ведуть до конкретних перекладацьких рішень [232, с. 217-218]. Саме вони, на його думку, повинні бути першочерговим об'єктом перекладознавчих досліджень. Дослідник пропонує вимірювати когнітивну еквівалентність, визначаючи ступінь схожості між ментальними симуляціями ВМ і ЦМ: «когнітивна еквівалентність є результатом когнітивного процесу, що задіює два тексти та їхні рецепції, ментально симульовані в процесі перекладу» [там само, с. 226].

Ця дефініція вписується в парадигму когнітивної транслятології, пропонуючи індивідуалізовану модель когнітивної еквівалентності.

Б. Левандовська-Томашик, відповідно до свого бачення перекладу як переконцептуалізації, пропонує розширену дефініцію еквівалентності. На її думку, межі допустимих змін не можуть бути точно визначені у зв'язку з динамізмом і відмінністю концептуалізацій перекладачів і реципієнтів [196, с. 39]. Індивідуальна творчість під час перекладу, однак, повинна бути вмотивованою. Схожість між концептуалізаціями, як пропонує П. Зікінгер, не завжди буде обґрунтованою в концептуальному, культурному чи комунікативному планах. На цьому, зокрема, наголошує А. М. Рохо Лопез, котра вбачає в еквівалентності «високий ступінь відповідності між семантичною, прагматичною та стилістичною інформацією, поданою у фреймах» [219, с. 313]. Аналізуючи те, які обмеження ситуативний контекст, мовний код, культурне тло накладають на конструал сцени, дослідниця порівнює фрейми, активовані текстами оригіналу й перекладу. Саме такий інтегрований підхід до визначення еквівалентності видається найбільш ефективним. Окрім того, можна помітити, що, вивчаючи когнітивну еквівалентність, вчені схильні умовно її розглядати на порядковій шкалі. У такий спосіб, мова йде про ступінь відповідності між концептуалізаціями, що нейтралізує утопію абсолютної еквівалентності й дихотомію «еквівалентність – нееквівалентність».

Про градацію еквівалентності говорив Ю. Найда, вважаючи, що повною еквівалентності не існує, і що тексти репрезентують різні її ступені. Він виділяв максимальну (недосяжну) й мінімальну еквівалентність (найнижчу можливу межу, коли читачі перекладу можуть уявити, як читачі оригіналу сприймають текст) [210, с. 124]. Е. Табаковська пояснює цю ступеневість за допомогою поняття досвіду, що розглядається у вигляді континууму, на одному кінці якого знаходиться універсальний (здебільшого фізіологічний) досвід, а на іншому — індивідуальний; культурно-специфічний досвід займає місце між ними [241, с. 128]. Чим більше певний концепт наближається до універсального досвіду,

тим більш конвенційним він буде для потреб візуалізації та, власне, сприятиме досягненню вищого ступеня еквівалентності. Унікальні індивідуальні концептуалізації, відповідно, найважче проєктувати в іншу концептуальну систему, що частіше призводитиме до найнижчого ступеня еквівалентності. Однак як пише Е. Табаковська, завдяки універсальній когнітивній здатності, люди можуть розуміти інші концептуалізації, тому успіх перекладу залежить від індивідуальної творчості навіть у найскладніших випадках [там само, с. 128-130].

Взявши до уваги вищезгадані ідеї, *еквівалентність* в нашому дослідженні розглядатимемо як ступінь відповідності фреймової інформації та ментальної образності оригіналу й перекладу. На нашу думку, про високий (максимально досяжний) ступінь когнітивної еквівалентності варто говорити у тому випадку, коли активовані ІО фреймове мапування та ментальна образність є достатньо конвенційними для того, щоб їх можна було відтворити засобами цільової мови без модифікацій вихідної концептуалізації та інтерпретації фрагмента з ІО. Зважаючи на це, низький ступінь когнітивної еквівалентності передбачатиме такі модифікації вихідної концептуалізації засобами цільової мови, що призводить до втрати окремих, необхідних для інтерпретації, компонентів фреймового мапування. Також слід взяти до уваги те, що відтворення окремих вихідних концептуалізацій об'єктивно потребує модифікацій у зв'язку з відмінностями між мовою оригіналу й перекладу. У випадку, коли трансформація ментальної образності не впливає на інтерпретацію, вважаємо доцільним говорити про середній ступінь когнітивної еквівалентності. Детальніший огляд та ілюстрацію ступенів когнітивної еквівалентності подано в розділі III.

Широке бачення інтертекстуальності як невід'ємної характеристики будь-якого тексту, що передбачає його постійну динамічну підключеність до інших текстів та соціального й культурного контекстів, є когерентним з

постмодерністською моделлю відкритого, автономного, постійно оновлюваного, нелінійного, нецілісного, всеохопного текстуального простору (Ж. Делез, Ф. Гваттарі, М. Фуко, Ж. Дерріда та ін.). Розширена модель також підкріплена рецептивно-єрієнтованим підходом, що вбачає в інтертекстуальності потенційну можливість тексту до смислотворення в полілозі з іншими текстами, яку читачі повинні активувати завдяки своїм знанням, вловлюючи текстові натяки.

На противагу цьому підходу, існує структуралістське бачення тексту як закритої системи взаємопов'язаних елементів, інтертекстуальні контакти в межах якої розглядаються як фактична присутність інших текстів у досліджуваному тексті, мотивована авторською інтенцією. Дослідження ІО в тексті як закритій структурі передбачає застосування методів, спрямованих на розшифрування закодованого значення й ідеї, закладеної автором. Натомість постструктуралісти, опираючись на нестабільність значення й динамічну природу тексту, заміняють класичні методи дослідження прийомами «деконструкції» (Ж. Дерріда) і текстуального аналізу за принципом «гри в Текст і з Текстом» (Р. Барт), спрямованими на декомпозицію тексту для простеження формування значень, які виринають як відголоски того, що вже відбулося.

За допомогою лінгвокогнітивного підходу, що розглядає когнітивний аспект інтертекстуальності й текстову об'єктивацію роботи відповідних ментальних структур і процесів, можна поєднати широку й вузьку концепції інтертекстуальності. Широке бачення реалізується у представленні інтертекстуальності як властивості когнітивної системи, а вузька — у вивченні її особливостей через дослідження її текстових репрезентантів.

Для дослідження інтертекстуальності й перекладу ІО ефективним видається понятійно-термінологічний та методологічний апарат фреймової семантики із залученням наукових здобутків у царині когнітивної психології (симуляційної семантики, теорії динамічної пам'яті). Результатом застосування цього підходу є такі твердження: 1) на когнітивному рівні інтертекстуальність

реалізується як мапування між ІФ і ТФ й актуалізується у тексті у формі ІО; 2) сприйняття ІО відбувається через активацію перехресного аналогічного мапування між слотами ІФ і ТФ, що забезпечує згадування та інтерпретацію; 3) унікальність інтерпретації зумовлена індивідуальним наповненням фреймів, їхньою динамічністю і здатністю до модифікації; 4) поява нових значень пояснюється адаптацією фреймового контенту до нової інформації.

Одним із ключових аспектів перекладу ІО є візуалізація — генерація ментальних симуляцій на основі зв'язку між фреймами. Унікальність концептуалізації зумовлена індивідуальними, соціокультурними факторами, ситуативним контекстом і мовним кодом. Успішне відтворення інтертекстуальності в перекладі передбачає перенесення фреймового мапування й ментальної образності з однієї концептуальної системи в іншу. Ефективна компенсація розбіжностей на когнітивному рівні залежить від зовнішніх (розбіжностей між концептуальними системами) і внутрішніх чинників (обсягу когнітивних ресурсів перекладача, рівня професійної та іншокультурної компетентності, специфіки когнітивного стилю).

Оцінним критерієм перекладацького аналізу є ступінь когнітивної еквівалентності — ступінь відповідності фреймової інформації оригіналу й перекладу в когнітивному, культурному й комунікативному планах. Концепція когнітивної еквівалентності є ступеневою: високий, середній чи низький її ступінь детермінується повноцінним, достатнім (з модифікаціями ментальної образності, що не впливають на інтерпретацію фрагмента) чи мінімальним (неповноцінним) відтворенням вихідного концептуалізованого контенту.

Для дослідження перекладу ІО не менш важливим аспектом є їхня мовна форма, що слугує об'єктиватором когнітивних процесів. У дисертаційній праці за основу взято класифікацію, що базується на ступені «міцності» зв'язку між когнітивними структурами пам'яті (Т. Карпенко-Секоум). Для репрезентації жорсткої, пластичної моделей та вільної асоціації як типів такого зв'язку вибираємо цитату, алюзію та ремінісценцію з огляду на найбільш точну відповідність найвищому, середньому й низькому ступеню схожості між

фреймами. Повне аналогічне мапування об'єктивується у формі цитати, часткове — у формі алюзії, а вільне, на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності — у формі ремінісценції.

Основні положення розділу представлено у публікаціях [73; 74; 75].

РОЗДІЛ II

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ

У цьому розділі розглянуто методологічні засади дослідження відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською, зокрема застосування провідних принципів антропоцентризму й міждисциплінарності когнітивного перекладознавства до комплексного аналізу особливостей перекладу ІО. Запропоновано методику перекладацького аналізу ІО в лінгвокогнітивному вимірі на матеріалі англomовної художньої прози ХХ-ХХІ ст. та її українських перекладів.

2.1. Методи та принципи дослідження інтертекстуальності у світлі когнітивного перекладознавства

Методологічними принципами когнітивно-перекладознавчого дослідження інтертекстуальності є міждисциплінарність і антропоцентризм.

Поліпарадигмальний статус когнітивної транслятології визначається інтеграцією та перетином у межах дисципліни різних галузей наукового знання, а саме: перекладознавства, лінгвістики, когнітивної науки, психології, нейронауки, літературознавства, культурології. Потреба міждисциплінарного підходу зумовлена постулатом «когнітивного зобов'язання» — твердженням про те, що ментальні процеси, що забезпечують мовну організацію та мовленнєву діяльність, за природою є такими ж, як і ті, що беруть участь у виконанні інших когнітивних функцій [126, с. 2], а отже, підхід до дослідження мови та когніції має бути однаковим.

Оскільки переклад передбачає роботу з концептуальними системами двох різних мов, процесування та перенесення когнітивної інформації між ними за допомогою мовних засобів, екстраполяція теоретичних моделей та методологічних інструментів різних наук до перекладознавства забезпечує глибше осмислення сутності й механізмів перекладу. З огляду на це, інтеграція

фреймової семантики (М. Мінський, Ч. Філлмор) й теорії динамічної пам'яті (Р. Шенк) в дисертаційній праці сприяє комплексному дослідженню когнітивних структур (інтертекстуальних й текстуальних фреймів) і процесів (фреймового мапування, концептуалізації), задіяних у встановленні й інтерпретації інтертекстуальних зв'язків і перекладі ІО.

Окрім того, міждисциплінарний підхід уможлиблює дослідження ментальної образності, яка відіграє важливу роль для творення значення, надаючи концептуальну основу для більшості семантичних структур [241, с. 29]. Варіативність ментальної образності спричинена специфікою конструювання сцени (конструалу), що є культурно зумовленою. Перекладачі підсвідомо оперують конвенційними й неконвенційними ментальними образами для сприйняття та процесування вихідної мовної та когнітивної інформації та перенесення її в концептуальну систему ЦМ. Важливість аналізу відтворення конвенційної й неконвенційної ментальної образності ІО в перекладі зумовлена тим, що трансформація ментального образу ІО як носія культурних кодів може призводити до модифікації сприйняття культурного продукту представниками цільової культури й втрати смислів.

Для аналізу й порівняння конструалів сцен і ментальних образів у нашій роботі застосовано такі виміри ментальної образності, як: виразність (фігура й тло, траєктор та орієнтир), специфікація/абстрагування, суб'єктивна/об'єктивна форма споглядання сцени, сумарне й послідовне сканування, концептуальна метафора ([Л. Талмі [242; 243], Р. Ленекер [184; 185; 186; 187], Дж. Лакофф [180; 181; 182], З. Ковечеш [172; 174], В. Крофт, Е. Вуд [127], А. Фергахен [249], Е. Табаковська [241])). Валідність дослідження ментальної образності підкріплена теоріями когнітивної психології: теорією перцептивних символічних систем (Л. Барсалу [99]), симуляційною семантикою (Б. Берген [106], Р. Зваан [259]).

Акцентування ролі суб'єкта концептуалізації для творення значення примикає до антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства: вивчення мовних явищ в діаді «мова – людина» [46, с. 212]. Застосування

лінгвокогнітивного підходу — що досліджує ментальні репрезентації мовних явищ в свідомості людини — до перекладознавства призводить до зміни акцентів, надаючи центральне місце перекладачам, від ментальних зусиль яких залежить якість перекладацького продукту. На цих засадах у дисертаційній праці побудовано модель лінгвокогнітивного перекладацького аналізу ІО на основі когнітивної моделі перекладу П. Зікінгера, що акцентує на когнітивних процесах і структурах, якими оперують перекладачі під час роботи з текстом, що містить ІО. Ця модель передбачає детальний розгляд відтворення фреймового мапування в ЦТ і дослідження аспекту візуалізації (модель розглянуто детальніше у підрозділі 2.2).

Лінгвокогнітивний перекладацький аналіз відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської українською передбачає комплексне застосування загально- та спеціальнонаукових методів дослідження.

На **першому етапі** шляхом застосування загальнонаукових *методів індукції та дедукції, аналізу й синтезу, спостереження, опису й систематизації* розглянуто й узагальнено теоретичні підходи до дослідження інтертекстуальності як об'єкта філософських, літературознавчих, лінгвістичних, перекладознавчих розвідок, а також проблеми класифікації ІО. Переосмислено сучасні перспективи дослідження інтертекстуальності на користь лінгвокогнітивного підходу, випрацювано лінгвокогнітивне визначення інтертекстуальності й класифікацію ІО у світлі фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті.

Для формування дослідницького корпусу було відібрано 30 художніх романів британських, американських і канадських авторів (загальним обсягом близько 12 тис. друкованих сторінок) (Дж. Джойс, В. Вулф, Дж. Геллер, І. Мак'юен, Б. І. Елліс, Дж. Орвелл, Ф. С. Фіцджеральд, Дж. Барнз, Е. Берджес, К. Воннегут, Р. Бредбері, Я. Мартель, М. Етвуд та ін.). Вибір матеріалу дослідження був зумовлений насиченістю творів цього часового проміжку інтертекстуальними вкрапленнями, а також міркуваннями

забезпечення максимально можливої повноти й об'єктивності проведеної наукової розвідки в рамках обраної теми за допомогою залучення робіт різних перекладачів для зіставного аналізу й використання жанрово й тематично різнорідних текстових фрагментів, що внесло варіативність у дослідження фреймового мапування та ментальної образності.

Методом суцільної вибірки на основі цих романів було сформовано корпус з 1010 ІО (цитат, алюзій, ремінісценцій), виокремлених у межах їхнього безпосереднього контексту. Для відбору ІО ми послуговувалися визначеннями цитати, алюзії та ремінісценції, запропонованими у світлі лінгвокогнітивного підходу на основі концепції інтертекстуальних зв'язків Т. Карпенко-Секоум із застосуванням термінології та основних положень фреймової семантики (М. Мінський, Ч. Філлмор) та теорії динамічної пам'яті (Р. Шенк).

Критеріями відбору цитати є дослівне відтворення оригіналу без трансформацій, вказівка на джерело й графічна маркованість: *“The great thing about Crome,” said Mr. Scogan, seizing the opportunity to speak, “is the fact that it’s so unmistakably and aggressively a work of art. It makes no compromise with nature, but affronts it and rebels against it. It has no likeness to **Shelley’s tower, in the ‘Epipsychidion,’** which, if I remember rightly — ‘Seems not now a work of human art, / But as it were titanic, in the heart / Of earth having assumed its form and grown / Out of the mountain, from the living stone, / Lifting itself in caverns light and high’”* (Huxley, C). У романі О. Гакслі Містер Скоган порівнює замський маєток Кром із вежею з поеми П. Б. Шеллі «Епіпсихідіон». Цитата є нетрансформованою, атрибутованою, графічно маркованою, що сприяє повній активації аналогічного мапування між ІФ і ТФ за структурною (дослівне відтворення) та ідейно-тематичною (тема природи і мистецтва) подібністю.

Відбір алюзій та ремінісценцій відбувався на основі фонових знань та з урахуванням таких ознак присутності «чужого слова» в тексті, як: порушення лінійності тексту, його ритмомелодики, зіштовхування смислів [72, с. 93], культурних кодів, ефект колажування тощо. Алюзія та ремінісценція на основі певних спільних рис з джерелом (у плані структури, спільної теми, мотиву, ідеї)

випрофільовують певні компоненти ТФ (часткове мапування), однак, для ремінісценції характерний більший рівень імпліцитності порівняно з алюзією.

Критеріями відбору алюзії є відсутність атрибуції та маркування, часткове відтворення (запозичення певних елементів) джерела, більша узагальненість порівняно з цитатою, можлива структурна або семантична трансформація, інтенціональність. До алюзій відносимо покликання на історичні й суспільні події та явища; тексти художньої, публіцистичної, наукової, науково-популярної, релігійної та ін. літератури; мітологію та фольклор; відомі постаті історії, політики, науки, культури і результати їхньої діяльності; культурно-специфічні реалії [95]. Для ілюстрації використаємо роман Дж. Фаулза «Маг»: “ ‘*You look like **Ophelia**.*’ ‘*Shall I get me **to a nunnery**.*’ ‘*I never felt less like **Hamlet**.*’ ‘*Perhaps you’re the fool **he advised me to marry***” (Fowles, M). Усі виділені ІО в уривку є взаємопов’язаними, активуючи текстуальний фрейм про стосунки Гамлета й Офелії в трагедії В. Шекспіра. ІО профілюють уривок їхньої розмови, який можна зрозуміти тільки в контексті відносин між ними. Неповне структурне мапування між фреймами встановлюється на основі спільних слотів, що містять інформацію про імена героїв й одну з реплік Гамлета до Офелії, у якій він відсилає її до монастиря, щоб вона не «плодила грішників»: “*Get thee **to a nunn’ry**, why woulds’t thou be a breeder of sinners?*” (Shakespeare, H). Згадування Офелії також базується на візуальній схожості акторки Жюлі у романі Дж. Фаулза до Офелії в очах головного героя Ніколаса. Жюлі й Офелія підвладні волі інших осіб (Жюлі — Кончісу, Офелія — Полонію та Лаерту) і зустрічають перешкоди на шляху до кохання (Ніколаса / Гамлета).

Критеріями виокремлення ремінісценцій в дослідженні є подібність ритмічно-синтаксичної структури, композиції, стилістики, фразеології, образів, мотивів між ІО й джерелом покликання, необов’язкова участь в інтерпретації, високий ступінь імпліцитності: “*You can’t help what you feel, Moira said once, but you can help how you behave. Which is all very well. **Context is all; or is it ripeness?***” (Atwood, HT). ІО є ремінісценцією п’єси «Король Лір» В. Шекспіра:

“*Men must endure / Their going hence, even as their coming hither; **Ripeness is all***” (Shakespeare, KL). У п’єсі Шекспіра Едгар вкладає в ці слова ідею про важливість терпіння в житті, а Мойра у романі М. Етвуд говорить про вплив обставин на прийняття рішень. Підґрунтям для активації мапування є схожа синтаксична структура ІО й вихідного фрагмента. Натяком на те, що це ІО, є також риторичне запитання “*or is it ripeness?*”.

На **другому етапі** дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи для з’ясування особливостей перекладу ІО з англійської українською з точки зору лінгвокогнітивного підходу.

Для оцінки відтворення інтертекстуальності в перекладі в роботі було застосовано *метод інтроспекції* — ключовий метод когнітивної лінгвістики (запозичений з арсеналу психологічних методів). Інтроспекція чи самоспостереження передбачає свідоме спрямування уваги на свою свідомість. Дослідити власний хід думок і проаналізувати аспекти конструалу сцени можна тільки зробивши свідомість об’єктом своєї уваги.

Метод інтроспекції, у свою чергу, уможливив застосування *методу когнітивного моделювання*, зокрема *лінгвокогнітивної операції фреймового мапування*. За визначенням В. І. Карасика, модель як «дослідницький конструкт реальності» є «робочим інструментом для вивчення сутності досліджуваного явища в його системних і функційних зв’язках» з іншими явищами [37, с. 6]. У нашій роботі цей метод застосовано для моделювання процесу перекладацького аналізу, конструалу сцени, структури фрейма й мапування між фреймами.

Для цілей нашої роботи ментальним конструктом пам’яті, що слугує для репрезентації, схематизації та упорядкування інформації про ситуації, є фрейм. З огляду на його організувальну функцію (слотову структуру), динамічну природу (здатність до модифікацій), системний зв’язок з іншими фреймами й індивідуальну зумовленість, фрейм корелює з поняттями скрипта й історії в теорії динамічної пам’яті Р. Шенка й слугує дієвим засобом для експлікації згадування вже прочитаних текстів й інтерпретації інтертекстуальних вкраплень. Беручи за основу ідеї Р. Шенка й Т. Карпенко-Секоум про

згадування як активацію зв'язків між індексами «нових» і «старих» історій [170; 227], а також ідею Ш. ван Геерден про двонаправленість мапування [159], під інтертекстуальністю в нашій роботі розуміємо активацію перехресного аналогічного мапування між слотами ІФ і ТФ, де ІФ репрезентує інформацію про інтертекстуальне вкраплення, а ТФ — інформацію про вже наявний в пам'яті текст, на який подано покликання. Фреймові мапування об'єктивуються в тексті у формі ІО, які і становлять об'єкт наукової розвідки.

Дослідження перекладу ІО з англійською українською відбувалося із застосуванням методики лінгвокогнітивного перекладацького аналізу ІО, розробленої на основі когнітивної моделі П. Зікінгера [232], що включає такі кроки: 1) ідентифікація ІО; 2) ідентифікація джерела покликання; 3) аналіз досліджуваного сегмента тексту з ІО у межах макроконтексту всього твору й позамовного контексту; 4) побудова схеми аналогічного мапування між ІФ і ТФ, визначення характеру цього мапування; 5) дослідження утворених концептуалізацій відповідних сегментів досліджуваного фрагмента тексту з ІО й джерела, на яке введено покликання; 6) оцінка вибору тактики й прийому перекладу ІО за критерієм когнітивної еквівалентності. Детальний опис усіх кроків подано в підрозділі 2.2.

Підґрунтям застосування когнітивної моделі, на думку О. О. Селіванової, є принцип «вторинної актуалізації набутих досвідних шляхом знань, що адаптуються до прочитаного тексту», а також, услід за Т. ван Дейком, принцип узгодження епізодичної інформації з контекстом [66]. Тому для інтерпретації ІО з урахуванням її мікро- й макроконтекстів, а також позамовного контексту залучено *контекстуально-інтерпретаційний метод*. Цей метод дослідження передбачає «реконструкцію авторського задуму, мотивів і цілей, загального змісту» тощо з урахуванням контекстів «породження та рецепції» (світоглядних і культурних універсумів автора й читача), контекстів окремих фрагментів і цілого тексту, комунікативного контексту [там само]. Рух інтерпретації від частини до цілого й навпаки є принципом «герменевтичного кола» — одного з центральних прийомів *герменевтичного методу*. Іншим провідним принципом

герменевтики є відкритість інтерпретаційного процесу, на засадах якого в дослідженні застосовуємо різні літературні розвідки щодо присутності ІО й тлумачення їх в досліджуваних текстах (це, насамперед, стосується ремінісценцій).

Зіставний перекладацький аналіз використано для порівняння оригіналу й перекладу за критерієм когнітивної еквівалентності з урахуванням відтворення фреймового мапування та ментальної образності ВТ у ЦТ, а також збереження/модифікації мовної форми ІО. На основі зіставного аналізу на **третьому етапі** дослідження було виокремлено й проілюстровано лінгвокогнітивні тактики й прийоми відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською та встановлено їхнє співвідношення з перекладацькими стратегіями очуження та одомашнення, а також ступенями когнітивної еквівалентності.

У дисертаційній роботі під стратегією перекладу розуміємо «програму діяльності перекладача, задану текстом, що підлягає перекладу», а також «чинниками ситуації та контексту» [92, с. 23]. Тактику перекладу визначаємо як сукупність прийомів [260], спрямованих на реалізацію обраної стратегії, а власне прийом — як конкретну перекладацьку операцію, застосовну для вирішення певної проблеми перекладу. У дослідженні виокремлено такі лінгвокогнітивні тактики відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською:

1) *Повна активація вихідної структури + ідентична мовна форма.* Ця тактика передбачає повноцінну активацію мапування між ІФ і ТФ оригіналу в перекладі за умови збереження мовної форми ІО.

2) *Повна активація вихідної структури + модифікована мовна форма.* Результатом застосування цієї тактики є повне відтворення фреймового мапування ВТ, незважаючи на модифіковану мовну форму ІО.

3) *Часткова активація вихідної структури + модифікована мовна форма.* Використання цієї тактики полягає у трансформації мовної форми ІО, що призведе до неповної активації фреймового мапування оригіналу.

Детальніший огляд тактик і прийомів подано в розділі III.

Кількісний метод залучено для підрахунку частотності ступенів когнітивної еквівалентності та застосування вищезгаданих лінгвокогнітивних тактик перекладу ІО.

Отже, осмислення проблеми наукової розвідки, узагальнення та інтерпретація результатів аналізу відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською здійснено із застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних принципів і методів дослідження.

2.2. Методика лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць

Дослідження відтворення ІО в перекладі з англійської мови українською здійснювалося відповідно до методики перекладацького аналізу, розробленої на основі когнітивної моделі П. Зікінгера [232] з урахуванням специфіки інтертекстуальних зв'язків. Оцінка якості перекладу й визначення тактик і прийомів українського перекладу 1010-ти англомовних ІО відбувалися з урахуванням двох критеріїв: відтворення вихідного фреймового мапування в ЦТ й ступеня збереження ментальної образності. Базову схему становили такі кроки: актуалізація ІО → активація ментальної симуляції (фреймового мапування та ментального образу) → відбір релевантних елементів ментального лексикону → проєкція когнітивного ефекту → оцінка цільової ментальної симуляції за критерієм когнітивної еквівалентності → об'єктивація симуляції мовними засобами. Розширений на основі цієї схеми перекладацький аналіз складався з таких етапів:

1) Ідентифікація ІО. Реалізація цього етапу потребує уточнення одиниці перекладу. Оскільки базовою когнітивною структурою репрезентації знань в нашому дослідженні є фрейм, одиницею перекладу вважаємо такий мовний вислів, який містить необхідні компоненти для візуалізації певної ситуації. Це може бути як і одне слово, так і словосполучення, речення чи уривок тексту.

Оскільки для повноцінного розуміння значення необхідний контекст, одиницею перекладу вважаємо слово чи вислів, що активує фрейм, разом з його безпосереднім контекстом. З огляду на те, що фокусом нашої розвідки є перекладознавче дослідження інтертекстуальності, одиницею перекладу є інтертекстуальна одиниця (ІО) — безпосереднє покликання (одно- чи багатокомпонентне) на текст-джерело, що може виражатися у формі цитати, алюзії, ремінісценції. Вона ідентифікується в межах її безпосереднього мовного оточення — мікроконтексту, що актуалізує її значення.

2) Ідентифікація джерела, на яке введено покликання. Когнітивним підґрунтям цього процесу є активація фреймового мапування, тобто встановлення зв'язку між аналогійними слотами ІФ і ТФ, за умови якщо останній є наявним у пам'яті. Активація мапування також стає можливою завдяки наявності внутрітекстового пояснення чи примітки або ж за умови додаткового пошуку.

3) Аналіз досліджуваного сегмента тексту з ІО у межах макроконтексту всього твору й позамовного контексту. Розгляд макроконтексту дає змогу дослідити особливості функціонування ІО як елемента цілого тексту й висвітлити ті додаткові значення, що можуть з'являтися в результаті системної взаємодії з іншими текстовими компонентами. Аналіз екстралінгвістичного контексту передбачає врахування комплексу факторів, які впливають на функціонування тексту в окремій ситуації, соціумі, культурі, з метою досягнення відповідності між авторською інтерпретацією об'єктивної реальності й сприйняттям тексту перекладачем [94, с. 69]. Сюди належать комунікативно-прагматичні, соціально-історичні, соціокультурні тощо фактори.

4) Побудова схеми аналогічного мапування між ІФ і ТФ, визначення характеру цього мапування, засобу його реалізації в тексті. Найменування слотів для ілюстрації мапування розроблено на основі системи індексування в теорії динамічної пам'яті Р. Шенка. Індокси, на думку вченого, є вказівками на ті аспекти ситуації, що є важливими для окреслення її структури [224, с. 159].

Фрейми можуть містити такі слоти, як: *goal* (мета), *goal object* (об'єкт мети), *conditions* (умови), *actors* (діячі), *actors' features* (риси діячів), *actions* (дії), *action objects* (об'єкти дій), *action object features* (риси об'єкта дії), *end results* (кінцеві результати), *action consequences* (наслідки дії), *recipients* (реципієнти), *location* (локація), *location features* (риси локації), *external actors* (зовнішні діячі), *external opposition* (зовнішня опозиція), *external stimulus* (зовнішній стимул), *theme* (тема) тощо. Цей етап є опційним, зважаючи на затратність часу. Слугує допоміжним засобом схематичного представлення фреймової структури. Шаблон такої схеми подано нижче (див. схему 2.1).

Схема 2.1

Mapping between Intertextual and Textual Frames

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: <i>the agent of the action</i>	↔	[actor]: <i>the agent of the action</i>	[actor's feature]: <i>the agent's physical or personal characteristic</i>
[actor's feature]: <i>the agent's physical or personal characteristic</i>	↔	[actor's feature]: <i>the agent's physical or personal characteristic</i>	[goal]: <i>something to be achieved</i>
[goal]: <i>something to be achieved</i>	↔	[goal]: <i>something to be achieved</i>	
[action]: <i>the process of doing sth to attain the goal</i>		[action]: <i>the process of doing sth to attain the goal</i>	
[conditions]: <i>factors influencing the process of moving towards the goal</i>	↔	[conditions]: <i>factors influencing the process of moving towards the goal</i>	
[end result]: <i>something that happens when the goal is or is not achieved</i>	↔	[end result]: <i>something that happens when the goal is or is not achieved</i>	

Схема слугує інструментом унаочнення характеру фреймового мапування. Для визначення засобу текстової об'єктивації мапування в тексті застосовуємо концепцію інтертекстуального моделювання Т. Карпенко-Секоум, де характер мапування (повне/часткове, структурне й/або ідейно-тематичне) є

критерієм класифікації. Повне й часткове мапування на основі структурної та ідейно-тематичної подібності оприявнюється в тексті у формі цитати й алюзії відповідно; часткове (найбільш імпліцитне) на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності — у формі ремінісценції. Нові слоти ІФ утворюються в результаті інтерпретації: процесування ІФ у контексті ТФ.

5) Дослідження утворених концептуалізацій відповідних сегментів досліджуваного фрагмента тексту з ІО й джерела, на яке введено покликання. Оскільки концептуалізація як ментальне процесування інформації відбувається постійно й безперервно, виокремлення цього етапу пов'язане з необхідністю наголошення на інтроспекції: самоспостереженні, фокусуванні уваги на свідомості, щоб прослідкувати хід думок, появу асоціацій тощо, об'єктивно проаналізувати «бачення» (конструал) текстового епізоду, концептуалізації ситуації. Для аналізу й порівняння конструалів сцен і ментальних образів у нашій роботі застосовано такі виміри ментальної образності ([Л. Талмі [242; 243], Р. Ленекер [184; 185; 186; 187], Дж. Лакофф [180; 181; 182], З. Ковечеш [172; 174], В. Крофт, Е. Вуд [127], А. Фергахен [249], Е. Табаковска [241]):

1. **Виразність (фігура й тло, траєктор й орієнтир).** Проілюструємо дослідження конфігурації «фігура/тло» й «траєктор/орієнтир» на прикладі уривку з роману Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» та його українського перекладу. Катаючись в Центральному парку на фаєтоні, Нік Каравей та Джордан Бейкер чують звуки пісні “The Sheik of Araby”: “*The sun had gone down behind the tall apartments of the movie stars in the West Fifties and the clear voices of girls [...] rose through the hot twilight: **I’m the Sheik of Araby, Your love belongs to me. At night when you’re are asleep, Into your tent I’ll creep***” (Fitzgerald, GG). Перше сурядне речення випрофільовує захід сонця (фігура/траєктор) на тлі Центрального парку (тло); орієнтиром для траєктора виступають квартири кінозірок, за якими ховається сонце. У другому сурядному реченні на перший план виносяться голоси дівчаток, що співають пісню про арабського шейха; тлом для фігури виступають вечірні сутінки.

Фігурою в ІО виступає арабський шейх, що намагається проникнути в шатро своєї коханої на тлі ночі.

В українському перекладі М. Пінчевського вихідна ІО збережена: *«Сонце встигло сховатися за високими житлами кінозірок на П'ятдесятих вулицях західних кварталів, і дзвінки дитячі голоси дзвеніли [...] виспівуючи: **Я шейх Арабістану, А ти моя кохана. В твоє шатро прийду я, Як тільки ніч настане**»* (Фіцджеральд, ВГ). Оригінальний конструал теж збережено, за винятком узагальнення фігури в другому підрядному реченні (*“the voices of girls”* → *«дитячі голоси»*) й відсутності тла (*“the clear voices... rose through the hot twilight”* → *«дзвінки голоси... дзвеніли, виспівуючи»*), яким автоматично починає виступати Центральний парк.

2. **Специфікація / абстрагування.** Абстрагування ментального образу в перекладі продемонструємо на прикладі з роману «Улісс» Дж. Джойса: *“Silly billies: mob of young cubs yelling their guts out.[...] Few years' time half of them magistrates and civil servants War comes on: into the army helter-skelter: same fellows use to. **Whether on the scaffold high**”* (Huxley, BNW). ІО є алюзією на ірландську пісню “God Save Ireland” Т. Д. Саллівана: *““God save Ireland!”, said the heroes; / ‘God save Ireland’, said they all. **Whether on the scaffold high / or the battlefield we die**”* (Sullivan, GSI). Леопольд Блум, роздумуючи про війну й ірландську політику, говорить про те, як молоді хлопці йдуть у військо, потім повертаються до нормального життя, а потім знову стають вояками, не боячись смерті ні на полі бою, ні на ешафоті. В українському перекладі О. Тереха й О. Мокровольського образ смерті на ешафоті узагальнено: *«Розпочнеться війна, і всі бігом до війська — ті самі, що ладні були хоч і на смерть заради»* (Джойс, У). До ІО додана примітка, а тому модифікація ментального образу не перешкоджає ідентифікації джерела покликання.

3. **Суб'єктивна / об'єктивна форма споглядання сцени.** Суб'єктивний та об'єктивний конструал проілюструємо на прикладі з роману «451 градус за Фаренгейтом» Р. Бредбері. В одному з епізодів Гай Монтег показує своїй дружині Мілдред усі викрадені ним і збережені від спалення книги. Він

намагається пояснити мотиви свого вчинку і зачитує уривки з книг: *“The parlor was dead and Mildred kept peering in at it with a blank expression as Montag paced the floor and came back and squatted down and read a page as many as ten times, aloud. ‘We cannot tell the precise moment when friendship is formed. As in filling a vessel drop by drop, there is at last a drop which makes it run over, so in a series of kindnesses there is at last one which makes the heart run over’”* (Bradbury, F).

Конструал сцени на початку є повністю суб’єктивним, оскільки концептуалізатор у ній не задіяний та повністю відсторонений від об’єктів споглядання: Монтега, який ходив по кімнаті й читав вголос, і Мілдред, що спостерігала за ним, не в змозі нічого второпати. ІО, що є покликанням на уривок з книги «Життя Семюеля Джонсона» (1791 р.), написаної його другом Джеймсом Босвелом, є прикладом об’єктивного конструалу сцени: концептуалізатор стає учасником сцени через введення особового займенника “we”.

В українському перекладі Є. Крижевича суб’єктивний конструал змінюється на об’єктивний в наступному узагальнено-особовому реченні: *«Важко визначити мить народження дружби. Коли по краплині наповнюєш посудину, буває одна, остання, яка переповнює її, й рідина переливається через вінець; отак і серед багатьох добрих вчинків є якийсь, що переповнює серце»* (Бредбері, Ф). Завдяки введенню присудка, вираженого 2-ю особою однини, споглядач сцени стає власним об’єктом концептуалізації.

4. *Сумарне й послідовне сканування.* Проілюструємо послідовне й сумарне сканування на прикладі з роману Б. І. Елліса «Американський психопат»: *“I walk out of the store, opening the box, stuffing handfuls of the cereal into my mouth, trying to whistle **“Hip to Be Square”** at the same time, and then **I’ve opened my umbrella and I’m running down Broadway, then up Broadway, then down again, screaming like a banshee, my coat open, flying out behind me like some kind of cape**”* (Ellis, AP). Уривок містить кілька ІО: покликання на пісню “Hip to Be Square” гурту Huey Lewis and the News 1986 р., американський мюзикл «Співаючи під дощем» 1952 р., супергеройські фільми, а також на жіночий дух

банші з ірландського фольклору, що є передвісником смерті. Перша частина уривку репрезентує послідовне сканування сцени: події відбуваються поетапно, плавно переходячи одна в одну (Бейтмен виходить з крамниці → відкриває коробку → набиває рота пластівцями → насвистує мелодію → відкриває парасольку → біжить Бродвеєм). З цього моменту послідовне сканування переходить в сумарне: елементи зовнішності й поведінки героя подаються поступово, але нагромаджуючись, створюють цілісне зображення (Бейтмен з парасолею над головою бігає туди-сюди Бродвеєм, його плащ по-супергеройськи розвівається, і сам він стогне, як банші).

В українському перекладі О. Оксенич ментальне сканування сцени оригіналу збережено: *«Я виходжу з крамниці, розкриваю коробку і жменями пхаю пластівці до рота, водночас намагаючись насвистувати **«Як круто розквитатися»**; тоді я розгортаю парасольку і біжу Бродвеєм в один бік, потім — в інший, я кричу, наче банші, плащ розстебнутий і майорить за мною, немовби давня накидка»* (Елліс, АП). Усі ІО оригіналу також збережено в перекладі.

5. *Конвенційна концептуальна метафора (онтологічна, орієнтаційна, структурна) й авторська образна метафора*, підґрунтям для створення якої є процедури *розширення* (extension), *специфікації* (elaboration), *редукції* (questioning) та *комбінування* (combining) *конвенційних метафор*. Для ілюстрації використаємо роман «Який чудесний світ новий!» О. Гакслі: “Helmholtz had been restless throughout the entire scene; but when, pathetically mimed by the Savage, Juliet cried out: **“Is there no pity sitting in the clouds / That sees into the bottom of my grief?”** (Huxley, BNW). ІО є покликанням на «Ромео і Джульєтту» В. Шекспіра, в якому Джульєтта благає свою матір відтермінувати її весілля з Парісом. ІО активує образну метафору, утворену шляхом комбінування базової орієнтаційної метафори DIVINE IS UP (“sitting in the clouds”), онтологічних метафор CLOUDS ARE CONTAINERS (“in the clouds”), PITY IS A PERSON (“is there no pity sitting [...] that sees”, STATES ARE CONTAINERS (“into the bottom of my grief”). Український перекладач роману

В. Морозов використовує вже наявний переклад шекспірівської трагедії, здійснений І. Стешенко, для відтворення ІО оригіналу: *«Гельмгольцові не сиділося на місці впродовж цілої сцени; та коли Дикун, патетично імітуючи голос Джульєтти, вигукнув: ‘Невже немає співчуття у неба / Щоб глянути в журбу мою до дна?’»* (Гакслі, ЯЧС). Вихідний ментальний образ модифікується у зв’язку із заміною орієнтаційних й онтологічних метафор оригіналу онтологічними метафорами НЕБО Є ЛЮДИНОЮ та ЕМОЦІЇ Є РЕЧОВИНАМИ.

Слід зазначити, що повноцінне дослідження ментального образу із застосуванням усіх вищенаведених вимірів образності можливе за умови текстової репрезентації ІО у формі речення або текстового фрагмента, оскільки синтаксична структура речень великою мірою детермінує конструал сцени. Наповнення ментального образу, активованого ІО, що формально виражена в тексті одним словом чи словосполученням, залежить від індивідуальних знань та когнітивного стилю концептуалізатора.

6) Оцінка вибору тактики та прийому перекладу ІО за критерієм когнітивної еквівалентності. Передумовою вибору релевантної тактики та прийому перекладу є ментальна симуляція цільового фреймового мапування та ментального образу й порівняння його з вихідними за критерієм когнітивної еквівалентності. Прогнозування майбутнього когнітивного ефекту є запорукою вибору оптимального варіанта перекладу. У нашій роботі вмотивованість перекладацького вибору оцінювалася за ступеневою моделлю когнітивної еквівалентності, розробленої на основі концепцій Б. Левандовської-Томашик [196], А. Рохо Лопез [219], П. Зікінгера [232], Е. Табаковської [241]. Високий ступінь когнітивної еквівалентності передбачає максимально можливу відсутність втрат під час відтворення фреймового мапування й ментальної образності ВТ. Переклад, що характеризується середнім ступенем когнітивної еквівалентності містить модифікації ментальної образності, що не збіднюють інтерпретацію. Низький ступінь когнітивної еквівалентності характерний для перекладу, що призводить до втрати образно-асоціативних компонентів та

імплікованих смислів у зв'язку з модифікацією або заміною вихідного фреймового мапування.

Отже, алгоритм перекладацького аналізу ІО містить шість етапів, що передбачають інтерпретацію ІО з урахуванням контекстуальних особливостей, аналіз ІФ і ТФ, когнітивного моделювання мапування між ними й визначення характеру цього мапування, дослідження концептуалізацій ВТ і ЦТ, оцінку вибору тактики й прийому перекладу за критерієм когнітивної еквівалентності. Деталізація усіх операцій та включення схематичного представлення фреймового мапування були вмотивованими переконанням у необхідності об'єктивнішої та конкретнішої репрезентації результатів критичного аналізу перекладів.

Для реалізації завдань дисертаційної праці застосовуємо окремі положення фреймової семантики (М. Мінський, Ч. Філлмор) і теорії динамічної пам'яті Р. Шенка, концепцію інтертекстуальних моделей Т. Карпенко-Секоум, концепції ментальної образності (Р. Ленекер, Л. Талмі, В. Крофт, Е. Вуд, А. Фергахен, Е. Табаковська, З. Ковечеш), когнітивну модель перекладу П. Зікінгера, концепції когнітивної еквівалентності (Б. Левандовська-Томашик, А. Рохо-Лопез, П. Зікінгер, Е. Табаковська). Інтеграція фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті сприяє комплексному дослідженню когнітивних процесів і структур, задіяних у встановленні й інтерпретації інтертекстуальних зв'язків і перекладі ІО. Концепція інтертекстуальних моделей Т. Карпенко-Секоум пропонує чіткі критерії розмежування ІО у межах лінгвокогнітивного підходу. Когнітивна модель перекладу надає основу для розробки методики перекладацького аналізу ІО, концепції ментальної образності — засоби для дослідження аспекту візуалізації під час перекладу, а концепції когнітивної еквівалентності — критерії оцінки якості перекладу.

Дисертаційна праця ґрунтується на антропоцентризмі й міждисциплінарності як провідних принципах когнітивного перекладознавства.

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових (методи індукції та дедукції, аналізу й синтезу, спостереження, опису й систематизації) та спеціальнонаукових (метод інтроспекції, метод когнітивного моделювання, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу, зіставний перекладацький аналіз, метод суцільної вибірки, метод кількісного аналізу) методів дослідження, що детермінується лінгвоментальною природою інтертекстуальності.

Для комплексного перекладацького дослідження відтворення інтертекстуальності в перекладі застосовано методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу ІО, що передбачає ідентифікацію ІО в межах її мікроконтексту й визначення джерела, на яке введено покликання; інтерпретацію ІО в межах усього тексту й позамовного контексту; дослідження конструалів сцен й ментальної образності й побудову схем мапування ІФ і ТФ; визначення характеру мапування та засобу її реалізації в тексті; оцінку тактики й прийому перекладу за критерієм когнітивної еквівалентності.

Одиницею перекладу в нашому дослідженні є ІО — лексична, синтаксична чи текстова одиниця, що може повністю активувати текстуальний фрейм (цитата) або профілювати певну його частину (алюзія, ремінісценція). Критерієм оцінки якості перекладу в нашому дослідженні є ступінь когнітивної еквівалентності, концепція якої розроблена на основі напрацювань Б. Левандовської-Томашик, А. Рохо-Лопез, П. Зікінгера, Е. Табаковської. Ступінь когнітивної еквівалентності визначається ефективністю відтворення фреймового мапування та ментальної образності оригіналу в перекладі. Для аналізу активації фреймового мапування застосовуємо положення теорії динамічної пам'яті Р. Шенка, фреймової семантики (М. Мінський, Ч. Філлмор), концепції інтертекстуального мапування Т. Карпенко-Секоум, концепції перехресного мапування (Ш. ван Геерден). Вони надають теоретичне підґрунтя для аналізу слотової структури фреймів; специфіки їхнього зв'язку, що уможливорює процеси згадування та інтерпретації; вербалізації мапувань у тексті у формі ІО; класифікації ІО відповідно до специфіки мапування.

РОЗДІЛ III

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

У цьому розділі методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу ІО застосовано до дослідження перекладу цитат, алюзій та ремінісценцій з англійської мови українською. Проілюстровано різні ступені когнітивної еквівалентності, виявлено умови їх досягнення та причини неповноцінного відтворення вихідної фреймової інформації. Висвітлено лінгвокогнітивні тактики та прийоми відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською. Здійснено кількісний підрахунок частотності ступенів когнітивної еквівалентності й застосування лінгвокогнітивних тактик перекладу.

3.1. Когнітивна еквівалентність під час перекладу інтертекстуальних одиниць з англійської мови українською

Максимально повноцінне відтворення вихідного мапування між ІФ і ТФ та ментальної образності, активованих ІО, забезпечує високий ступінь когнітивної еквівалентності. Середній ступінь когнітивної еквівалентності передбачає певні модифікації вихідної концептуалізації у ЦТ, що не впливають на зміну інтерпретації фрагмента з ІО. Низький ступінь еквівалентності перекладу є результатом неповноцінного відтворення інтертекстуальності в перекладі, тобто такої зміни ментальної образності цільової ІО, що призводить до втрати важливих для інтерпретації компонентів вихідного фреймового мапування.

3.1.1. Високий ступінь когнітивної еквівалентності перекладу інтертекстуальних одиниць. Для ілюстрації розглянемо уривок з роману «Оповідь служниці» М. Етвуд: *“Tonight I will say my prayers [...] My God. Who Art in the Kingdom of Heaven, which is within. I wish you would tell me Your*

Name, the real one I mean. But You will do aswell as anything. [...] I have enough **daily bread**, so I won't waste time on that. It isn't the mainproblem. The problem is getting it down without choking on it. Now we come to **forgiveness**. Don't worry about forgiving me right now. [...] I suppose I should say I forgive whoever did this, and whatever they're doing now. I'll try, but it isn't easy. **Temptation** comes next. At the Centre, temptation was anything much more than eating and sleeping. **Knowing was a temptation**. What you don't know won't tempt you, Aunt Lydia used to say. Maybe I don't really want to know what's going on [...] Then there's **Kingdom, power, and glory**" (Atwood, HT).

Наведений фрагмент, завдяки ІО "My God. Who Art in the Kingdom of Heaven", "your name", "daily bread", "forgiveness", "temptation", "kingdom, power, and glory", утворює алюзію на Господню молитву, наведену в Євангелії від Матвія (Matthew 6: 9-13): "After this manner therefore pray ye: **Our Father which art in heaven, Hallowed be thy name. Thy kingdom come, Thy will be done in earth, as it is in heaven. Give us this day our daily bread. And forgive us our debts, as we forgive our debtors. And lead us not into temptation, but deliver us from evil: For thine is the kingdom, and the power, and the glory, for ever. Amen**" (KJV).

ІО "Knowing was a temptation" є ремінісценцією біблійного епізоду про гріхопадіння Адама і Єви (Genesis 3): "Now the serpent was more crafty than any of the wild animals the Lord God had made. He said to the woman, 'Did God really say, 'You must not eat from any tree in the garden'?' The woman said to the serpent, 'We may eat fruit from the trees in the garden, but God did say, 'You must not eat fruit from the tree that is in the middle of the garden, and you must not touch it, or you will die.' 'You will not certainly die,' the serpent said to the woman. 'For God knows that when you eat from it your eyes will be opened, and you will be like God, knowing good and evil'" (NIV).

Служниця Фредова, згадуючи своє минуле, зокрема невдалу спробу втечі з країни зі своїм чоловіком Люком, промовляє свою версію молитви «Отче наш», говорячи проважкість прощення та прийняття. Біблійний епізод спокушання Єви змієм згадується в контексті роздумів Фредової про

тренування Служниць у Червоному центрі, де все, окрім їжі та сну, було спокусою. У контексті рабського становища жінок в Гілеаді це спокуса до порушення закону, бунту, втечі заради свободи й доступу до знання. Алюзія активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.1):

Схема 3.1

Allusion to the Lord's Prayer: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Jesus		[actor]: Offred	[theme]: God's omnipoten ce [theme]: God's mercifuln ess
[action]: to teach		[action]: to pray	
[recipients]: Jesus's disciples		[action object 1]: My God. Who Art in the Kingdom of Heaven , which is within. I wish you would tell me Your Name , the real one I mean. But You will do aswell as anything	
[action object 1]: Our Father which art in heaven , Hallowed be thy name . Thy kingdom come, Thy will be done in earth, as it is in heaven.		[action object 2]: I have enough daily bread , so I won't waste time on that. It isn't the mainproblem. The problem is getting it down without choking on it.	
[action object 2]: Give us this day our daily bread .		[action object 3]: Now we come to forgiveness . Don't worry about forgiving me right now. [...] I suppose I should say I forgive whoever did this, and whatever they're doing now. I'll try, but it isn't easy.	
[action object 3]: And forgive us our debts, as we forgive our debtors		[action object 4]: Temptation comes next. At the Centre, temptation was anything much more than eating and sleeping. Knowing was a temptation . What you don't know won't tempt you, Aunt Lydia used to say. Maybe I don't really want to know what's going on.	
[action object 4]: And lead us not into temptation , but deliver us from evil		[action object 5]: Then there's Kingdom, power, and glory "	
[action object 5]: For thine is the kingdom, and the power, and the glory , for ever.			

Продовження схеми 3.1

[theme]: omnipotence	God's			
[theme]: mercifulness	God's			

Фреймове мапування встановлюється на основі структурної та ідейно-тематичної подібності (схожі чи дослівно відтворені елементи текстуального фрейма, мотиви прощення, убереження від спокуси й зла: слоти “*action object*”). Активація ТФ забезпечує інтерпретацію Бога як всемогутнього й милосердного (нові слоти “*theme*”).

Щодо ментального образу, сцена, активована ІО “*My God. Who Art in the Kingdom of Heaven*”, “*your name*”, “*daily bread*”, “*forgiveness*”, “*temptation*”, “*kingdom, power, and glory*”, випрофільовує фігуру (Бога) на тлі Царства Небесного. Сканування сцени — сумарне: ІО концептуалізуються поступово, утворюючи образ Бога, що оберігає, прощає та вберігає від спокус. ІО активують просторові концептуальні метафори DIVINE IS UP і CONTROL IS UP (“*My God. Who Art in the Kingdom of Heaven*”, “*kingdom, power, and glory*”).

Ремінісценція “*Knowing was a temptation*” активує таке фреймове мапування (див. схему 3.2):

Схема 3.2

Echo of the Fall of Adam and Eve: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: the serpent		[actor]: Offred	[actor feature]:
[action]: to persuade		[location 1]: the Red Centre	Offred ↔ Eve
[recipient]: Eve		[location 1 feature 1]: training centre	
[goal]: to eat from the tree of the knowledge of good and evil		[location 1 feature 2]: everything is a temptation except eating and sleeping	[location 2 feature]:
[means]: temptation to know good and evil	↔	[location 1 feature 3]: knowing is a temptation	knowing is forbidden in Gilead by God
[goal feature]: forbidden by God		[location 2]: Gilead	

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється на основі спільного мотиву знання як спокуси (спільні слоти “*temptation to know good and evil*” ↔ “*knowing is a temptation*”). Проекція слотів забезпечує інтерпретацію (нові слоти: “*Offred* ↔ *Eve*”, “*knowing is forbidden in Gilead by God*”). За умови наявності фонових знань, ІО “*Knowing was a temptation*” активуватиме сцену спокушання Єви (фігура/траєктор) змієм (орієнтир) в раю (тло).

В українському перекладі О. Оксенич ІО наведені з приміткою, для полегшення ідентифікації покликання: «Сьогодні я молитимусь. [...] **Боже. Суций у Царстві Небесному**, яке є всередині. Хотіла б я, щоб ти сказав мені **Своє Ім'я**, тобто — справжнє. Але Ти теж годиться. [...] **Хліба насущного** мені не бракує, не марнуватиму на це час. Це не головна проблема. Проблема в тому, щоб ковтнути його й не вдавитися. Переходимо до **прощення**. Не турбуйся про те, щоб пробачити мене просто зараз, є важливіші речі. [...] Напевно, я маю сказати, що пробачаю тих, хто це вчинив, і те, що вони чинять зараз. Я спробую, але це непросто. Далі — **спокуси**. У Центрі спокусою вважалося мало не все, окрім сну та їжі. **Знання — це спокуса**. «Те, чого не знаєш, не спокусить тебе», — казала Тітка Лідія. Можливо, я насправді й не хочу знати, що відбувається. [...] Тоді **Царство, сила і слава**» (Етвуд, ОС).

Як і в оригіналі, ІО «Боже. Суций у Царстві Небесному», «Своє Ім'я», «Хліба насущного», «прощення», «спокуси», «Царство, сила і слава» утворюють алузію на Господню молитву (Мт. 6: 9-13): «**Отче наш, Суций на небесах! Хай святиться ім'я Твоє; Хай прийде Царство Твоє; Нехай буде воля Твоя і на землі, як на Небі; Хліб наш щоденний дай нам на цей день; І прости нам борги наші, як і ми прощаємо боржникам нашим; І не введи нас у спокусу, але захисти нас від лукавого; бо Твоє є Царство і сила, і слава навіки. Амінь**» (Гижа, НПБ). ІО «Знання — це спокуса» є ремінісценцією біблійного епізоду про гріхопадіння Адама і Єви (Буття 3:1-5): «Змій був найхитріший з-поміж усіх звірів польових, котрих витворив Господь Бог. І сказав змій жінці: Чи справді сказав Бог: Не їжте від жодного дерева в раю? І сказала жінка змієві: Плоди з дерев ми можемо їсти. Тільки плодів дерева,

котре посеред раю, сказав Бог, не їжте і не торкайтеся до них, щоб вам не вмерти. І сказав змій жінці: Ні, не помрете; Але знає Бог, що того дня, котрого ви скуштуєте їх, тоді очі ваші відкриються, і ви будете, як боги, котрі знають добро і зло» (Гижа, НПБ).

Ю активують ідентичне до оригіналу мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.3):

Схема 3.3

Алюзія на Господню молитву: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Ісус		[діяч]: Фредова	[мотив]: всемогутність Бога
[дія]: навчати		[дія]: молитися	
[реципієнти]: учні		[об'єкт]: Господня молитва	
[об'єкт]: Господня молитва		[риса об'єкта 1]: <i>Боже. Суцций у Царстві Небесному, яке є всередині. Хотіла б я, щоб ти сказав мені Своє Ім'я,</i>	[мотив]: Боже милосердя
[риса об'єкта 1]: <i>Отче наш, Суцций на небесах! Хай святиться ім'я Твоє; Хай прийде Царство Твоє; Нехай буде воля Твоя і на землі, як на Небі;</i>	↕	[риса об'єкта 2]: <i>Хліба насущного мені не бракує, не марнуватиму на це час. Це не головна проблема. Проблема в тому, щоб ковтнути його й не вдавитися.</i>	
[риса об'єкта 2]: <i>Хліб наш щоденний дай нам на цей день; І прости нам борги наші, як і ми прощаємо боржникам нашим;</i>	↕	[риса об'єкта 3]: <i>Переходимо до прощення. Не турбуйся про те, щоб пробачити мене просто зараз, є важливіші речі.[...] Напевно, я маю сказати, що пробачаю тих, хто це вчинив, і те, що вони чинять зараз. Я спробую, але це непросто.</i>	
[риса об'єкта 3]: <i>І не введи нас у спокусу, але захисти нас від лукавого; бо Твоє є Царство і сила, і слава навіки. Амінь</i>	↔	[риса об'єкта 4]: <i>Далі — спокуси. У Центрі спокусою вважалося мало не все, окрім сну та їжі. Знання — це спокуса. «Те, чого не знаєш, не спокусить тебе», — казала Тітка Лідія. Можливо, я насправді й не хочу знати, що відбувається.[...]Тоді Царство, сила і слава</i>	

Продовження схеми 3.3

[мотив]: всемогутність Бога			
[мотив]: Боже милосердя			

Як і у ВТ, мапування встановлюється на основі структурної (спільні елементи ТФ, схожа поетапна структура молитви: спільні слоти «риса об'єкта») та ідейно-тематичної подібності (мотиви прощення, захисту від спокус). Інтерпретація Бога як всемогутнього й милосердного (нові слоти ІФ) можлива завдяки процесуванню ІФ у контексті ТФ.

Ментальний образ, активований ІО «Боже. Суций у Царстві Небесному», «Своє Ім'я», «Хліба насущного», «прощення», «спокуси», «Царство, сила і слава», не має відмінностей з ВТ. ЦТ зберігає конфігурацію «фігура – тло» (Бог (фігура), Царство Небесне (тло)), способи сканування та споглядання сцени. ІО активують просторові концептуальні метафори БОЖЕСТВЕННЕ — ВГОРУ, КОНТРОЛЬ — ВГОРУ («Боже. Суций у Царстві Небесному», «Царство, сила і слава»).

Ремінісценція «Знання — це спокуса» активує мапування між ІФ і ТФ, зображене на схемі 3.4.

Схема 3.4

Ремінісценція Гріхопадіння Адама і Єви: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: змій		[діяч]:Фредова	[риса діяча]: Фредова ↔ Єва
[дія]: переконувати		[локація 1]:Червоний центр	
[реципієнт]: Єва		[риса локації 1]: тренінговий центр	
[мета]: скуштувати плід з дерева добра і зла		[риса 2 локації 1]: спокуса все, окрім сну та їжі	[риса локації 2]: знання заборонені в Гілеаді Богом
[засіб]: спокуса знання добра і зла	↔	[риса 3 локації 1]: знання є спокусою	
[риса мети]: заборонена Господом		[локація 2]: Гілеад	

Мапування між ІФ і ТФ є ідентичним до вихідного й базується на спільному мотиві знання як спокуси (спільні слоти «спокуса знання добра і зла» ↔ «знання є спокусою»). Накладання слотів ІФ і ТФ уможливають інтерпретацію Фредової як Єви, для якої знання є спокусою через недоступність (нові слоти: «Фредова ↔ Єва», «знання заборонені в Гілеаді Богом»). ІО «Знання — це спокуса» активує ідентичний до оригіналу ментальний образ спокушання Єви (фігура/траєктор) змієм (орієнтир) в раю (тло).

Зважаючи на те, що ІО в перекладі повноцінно відтворюють фреймове мапування та ментальний образ, робимо висновок про високий ступінь когнітивної еквівалентності перекладу фрагмента.

Іншим прикладом з роману «Оповідь служниці» є така біблійна цитата: “*He inserts the key, opens the box, lifts out **the Bible**, an ordinary copy, with a black cover and gold-edged pages [...] He opens the book. He clears his throat a little, as if embarrassed [...] The Commander, as if reluctantly, begins to read. He isn’t very good at it. Maybe he’s merely bored. It’s the usual story, the usual stories. **God to Adam, God to Noah. Be fruitful, and multiply, and replenish the earth.** [...] And so on and so forth. We had it read to us every breakfast, as we sat in the high-school cafeteria” (Atwood, HT). Виділена ІО є покликанням на 1) вірш з Книги Буття (1:28), що розповідає про шостий день створення світу, на який Господь створив чоловіка і жінку й поблагословив їх на дітонародження: “*And God blessed them, and God said unto them, **Be fruitful, and multiply, and replenish the earth***” (KJV); 2) вірш з Книги Буття (9:1), у якому Господь благословив Ноя та його потомство на продовження людського роду: “*And God blessed Noah and his sons, and said unto them, **Be fruitful, and multiply, and replenish the earth***” (KJV). У романі цей уривок зачитує Командор перед початком процедури «запліднення» Служниці Фредової з метою виправдання акту фізичного й морального насильства над нею — однією з небагатьох фертильних жінок в Гілеаді. Так Командор підтверджує, що він виступає виконавцем Божого наказу.*

Цитата наведена без модифікацій, містить вказівку на джерело (*“the Bible”, “God to Adam, God to Noah”*) і є графічно маркованою (в тексті виділена курсивом). Активоване мапування між ІФ і ТФ подане на схемі 3.5.

Схема 3.5

Quotation from the Book of Genesis: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: God	↔	[actor]: God	[goal]: Commander's fulfillment of God's order
[action]: to order	↔	[action]: to order	
[recipient]: Adam	↔	[recipient]:Adam↔[recipient]:Commander	
[recipient]: Noah	↔	[recipient]:Noah↔[recipient]:Commander	
[action object 1]: <i>“be fruitful”</i>	↔	[action object 1]: <i>“be fruitful”</i>	
[action object 2]: <i>“and multiply”</i>	↔	[action object 2]: <i>“and multiply”</i>	
[action object 3]: <i>“and replenish the earth”</i>	↔	[action object 3]: <i>“and replenish the earth”</i>	
[goal]: procreation	↔	[goal]: procreation	

Мапування між фреймами є повним у плані структурної (завдяки дослівному відтворенню форми ІО й уведенню вказівки на джерело: спільні слоти *“actor”, “action”, “recipient”, “action object”*) та ідейно-тематичної подібності (спільні слоти *“goal”*). Завдяки проєкції слотів ІФ і ТФ можливою є інтерпретація ІО (новий слот: *“Commander's fulfillment of God's order”*).

ІО *“God to Adam, God to Noah. Be fruitful, and multiply, and replenish the earth”* активує образну метафору PEOPLE ARE FRUIT TREES (*“be fruitful”*), що є специфікацією конвенційної структурної метафори PEOPLE ARE PLANTS, та онтологічну метафору THE EARTH IS A CONTAINER (*“replenish the earth”*). Сканування сцени є послідовним: ситуації концептуалізуються поступово в порядку розгортання подій. Фігурою виступає Господь, що звертається до Адама і Ноя (орієнтирів); тло для фігури в уривку не конкретизоване. Споглядання сцени — суб'єктивне: концептуалізатор не бере участі в ситуації.

Український переклад, здійснений О. Оксенич, зберігає вихідну ІО: «Дістає зі скриньки **Біблію**, звичайну, з чорною обкладинкою та золотим краєм сторінок [...] Він розгортає книгу. Трохи відкашлюється, немов збентежений.[...] Командор, вагаючись, починає читати. Виходить у нього не дуже. Можливо, йому просто нудно. Звичайна історія. Звичайні історії. **Бог до Адама, Бог до Ноя. Плодіться й розмножуйтесь, і наповнюйте землю**» (Етвуд, ОС). Як і у ВТ, цитата містить вказівку на джерело («дістає зі скриньки Біблію», «Бог до Адама, Бог до Ноя»), є дослівно відтвореним фрагментом з Біблії в перекладі І. Огієнка («І поблагословив Бог Ноя й синів його, та й промовив: Плодіться й розмножуйтесь, та наповнюйте землю!» (Огієнко, Б)), графічно маркованою (виділена в тексті курсивом). ІО в перекладі також містить примітку.

Активоване цитатою фреймове мапування зображене на схемі 3.6.

Схема 3.6

Цитата з Книги Буття: повне мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Господь	↔	[діяч]: Господь	[мета]: виконання Божого наказу Командором
[дія]: наказувати	↔	[дія]: наказувати	
[реципієнт]: Адам	↔	[реципієнт]: ↔ [реципієнт]: Адам Командор	
[реципієнт]: Ной	↔	[реципієнт]: ↔ [реципієнт]: Ной Командор	
[об'єкт дії 1]: “плодіться”	↔	[об'єкт дії 1]: “плодіться”	
[об'єкт дії 2]: “розмножуйтесь”	↔	[об'єкт дії 2]: “розмножуйтесь”	
[об'єкт дії 3]: “наповнюйте землю”	↔	[об'єкт дії 3]: “наповнюйте землю”	
[мета]: продовження роду	↔	[мета]: продовження роду	

Мапування, активоване цільовою ІО, є ідентичним до вихідного: усі слоти ІФ і ТФ активовано, їхня перехресна проєкція уможлиблює інтерпретацію цитати (новий слот: «виконання Божого наказу Командором»).

Ментальна образність теж не зазнає змін у перекладі. Дієслово «плодити» може активувати як і структурну метафору ЛЮДИ Є ТВАРИНАМИ, так і структурну метафору ЛЮДИ Є РОСЛИНАМИ (ЛЮДИ Є ПЛОДОВИМИ РОСЛИНАМИ), співвідносно з оригіналом. ІО також активує онтологічну метафору ЗЕМЛЯ Є КОНТЕЙНЕРОМ («наповнюйте землю»). Конфігурація «фігура – тло», тип сканування та споглядання сцени ВТ збережено в перекладі.

Оскільки переклад повністю відтворює фреймове мапування ВТ та не трансформує ментальний образ, він характеризується високим рівнем когнітивної еквівалентності.

Для ілюстрації високого ступеня когнітивної еквівалентності перекладу покликань на тексти художньої та наукової літератури використаємо приклади з роману Дж. Барнза «Відчуття закінчення». У контексті роздумів про кохання та смерть герої роману Дж. Барнза неодноразово покликаються на концепцію З. Фрейда про протистояння інстинкту до життя та інстинкту до смерті: “*He [PhilDixon — прим. авт.] handed out a poem with no title, date or author’s name, gave us ten minutes to study it, then asked for our responses. ‘Shall we start with you, Finn? Put simply, what would you say this poem is about?’ Adrian looked up from his desk. ‘Eros and Thanatos, sir.’ ‘Hmm. Go on’. ‘Sex and death,’ Finn continued [...] ‘Or love and death, if you prefer. The erotic principle, in any case, coming into conflict with the death principle. And what ensues from that conflict. Sir’*” (Barnes, SE).

ІО “*Eros and Thanatos*” є алюзією на книгу З. Фрейда «По той бік принципу задоволення», де вчений стверджує, що люди пригнічують інстинкт до смерті, агресії, руйнування (який є кінцевою метою життя) за допомогою сексуального потягу, завдяки якому інстинкт до життя бере верх над протилежною силою [150, с. 5; 235, с. 17]. ІО “*Eros and Thanatos*” також є

алюзією на Ероса (давньогрецького бога кохання) та Танатоса (уособлення смерті в давньогрецькій мітології).

У романі ці протилежні сили представлені двома протилежними за характерами персонажами: Тоні Вебстером, який боявся роздумів про смерть, й Адріаном Фіном, що добровільно пішов на смерть, вчинивши суїцид. Їхня дружба є уособленням дихотомії пасивності (безцільне проживання життя, рух за течією) та активності (звільнення від безглуздості життя, страждань через добровільну смерть) [120, с. 175].

Алюзія активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.7):

Схема 3.7

Allusion to S. Freud's *Beyond the Pleasure Principle*: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor 1]: Eros	↔	[actor 1]: Eros	[actor 1]: Eros ↔ Tony
[actor 1 feature]: the Greek god of love		[actor 1 feature]: the erotic principle	
[actor 1 feature]: life and sex instinct	↙	[actor 2]: Thanatos	[actor 1 feature]: life instinct
[actor 2]: Thanatos	↘	[actor 2 feature]: the death principle	[actor 2]: Thanatos ↔ Adrian
[actor 2 feature]: death drive	↗	[theme]: the conflict between love and death	[actor 2 feature]: tendency towards self-destructiveness
[actor 2 feature]: tendency towards violence, self-destructiveness	↖		[actor 2 feature]: achieving the ultimate goal of life
[actor 2 feature]: the ultimate goal of life			
[theme]: the conflict between love and death	↕		

Часткове мапування встановлюється на основі спільних структурних елементів (слоти “actor”, “actor’s feature”) та спільної теми протистояння кохання та смерті (спільний слот “theme”). ІО “*Eros and Thanatos*” активує ментальний образ боротьби грецьких богів Ероса (фігура) й Танатоса (фігура).

Сканування сцени — сумарне (концептуалізація цілісного образу), споглядання сцени — суб'єктивне.

Український переклад, здійснений В. Кузнецовою, зберігає алюзію: *«Того пообіддя він роздав нам вірш без назви, дати й імені автора, дав нам десять хвилин на ознайомлення з ним, а потім попрохав наших коментарів. — Почнімо з вас, Фін. Просто скажіть, про що, на вашу думку, йдеться в цьому вірші? Едріен підвів очі зі своєї парти. — Про Ерос і Танатос, сер. — Гм. Продовжуйте. — Про секс і смерть, — продовжив Фін [...] Або кохання й смерть, якщо ваша ласка. Еротичний принцип, у кожному разі, вступає в суперечку із принципом смерті. Й те, що впливає з цієї суперечки, сер»* (Барнз, ВЗ).

Ю «Ерос і Танатос» активує таке мапування (див. схему 3.8):

Схема 3.8

Алюзія на «По той бік принципу задоволення» З. Фрейда: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч 1]: Ерос	↔	[діяч 1]: Ерос	[діяч 1]: Ерос ↔ Тоні
[рису діяча 1]: грецький бог кохання		[рису діяча 1]: еротичний принцип	
[рису діяча 1]: інстинкт до життя, сексуальний потяг	↗	[діяч 2]: Танатос	[рису діяча 1]: інстинкт до життя
[діяч 2]: Танатос	↖	[рису діяча 2]: принцип смерті	[діяч 2]: Танатос ↔ Адріан
[рису діяча 2]: потяг до смерті	↗	[тема]: суперечка еротичного принципу й принципу смерті	[рису діяча 2]: тенденція до самодеструкції
[рису діяча 2]: схильність до агресії, самодеструкції			[рису діяча 2]: досягнення кінцевої мети життя
[рису діяча 2]: кінцева мета життя			
[тема]: конфлікт кохання та смерті	↘		

Як і в оригіналі, в основі фреймового мапування — структурна подібність через поєднаність одним пакетом організації пам'яті (слоти «діяч», «риса діяча») та ідейно-тематична подібність через приналежність до однієї точки організації пам'яті (спільний слот «тема»). Переклад зберігає концептуалізацію оригіналу: ІО «Ерос і Танатос» активує ментальний образ грецьких богів Ероса (фігура) й Танатоса (фігура). Способи сканування та споглядання сцени в перекладі збережено.

Підхожою до теми кохання та смерті у романі також є така цитата: “*Later that day – or perhaps another day – we had a double English period with Phil Dixon, a young master just down from Cambridge. He liked to use contemporary texts, and would throw out sudden challenges. ‘Birth, and Copulation, and Death’ – that’s what T. S. Eliot says it’s all about. Any comments?*” (Barnes, SE). Виділена ІО є покликанням на незавершену віршовану драму Т. С. Еліота «Свіні-агоніст»: “*Sweeney: [...] Nothing to hear but the sound of the surf. Nothing at all but three things. Doris: What things? Sweeney: Birth, and copulation, and death. That’s all, that’s all, that’s all*” (Eliot, SA). Цю фразу Т. С. Еліота вдало інтегровано в роман Дж. Барнза, де порушуються проблеми сенсу людського існування, теми швидкоплинності життя, ненадійності пам'яті, кохання, смерті. У світлі вищенаведеної концепції З. Фрейда про ерос і танатос статеві зносини є тим чинником, завдяки якому людина зберігає інстинкт до життя.

Цитата є атрибутованою, нетрансформованою, графічно маркованою та активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.9):

Схема 3.9

Quotation from Sweeney Agonistes: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: T.S. Eliot ↔ [actor]: Sweeney	↔	[actor]: T. S. Eliot	[idea]: sexual instinct is the driving force behind the will to live
[action]: to say	↔	[action]: to say	
[action object]: “Birth, and copulation, and death”	↔	[action object]: “Birth, and copulation, and death”	
[theme]: the meaningless of life	↔	[theme]: the meaningless of life	

Мапування встановлюється на основі дослівного відтворення уривку з тексту джерела (спільний слот “*action object*”), вказівки на автора (спільні слоти “*actor*”), теми сенсу життя, безмістовності, примітивності існування (слоти “*theme*”). Проекція слотів ІФ і ТФ та інтерпретація крізь призму макроконтексту всього твору сприяє появі нового слоту (“*sexual instinct is the driving force behind the will to live*”). Сцена випрофільовує три фігури (“*birth*”, “*copulation*”, “*death*”), які концептуалізатор «проскановує» своїм ментальним зором в порядку їх появи в тексті (послідовне сканування, суб’єктивне споглядання сцени).

В українському перекладі В. Кузнецової ІО наведена без змін ментальної образності з графічним маркуванням й атрибуцією: *«Пізніше того ж дня — чи, може, наступного — ми мали подвійний урок англійської з Філом Діксоном, молодим учителем, який щойно скінчив Кембридж. Він любляв використовувати сучасні тексти й кидав несподівані виклики. ‘Народження, Злягання й Смерть’ — ось про що тут ідеться, на думку Т. С. Еліота»* (Барнз, ВЗ). Знаходимо тільки російський переклад «Свіні-агоніста» Т. С. Еліота: *«Суини: [...] Нечего слушать, кроме прибоя. И только три вещи. Дорис: Какие три вещи? Суини: Рождение, и совокупление, и смерть. И это все, это все, это все»* (Еліот, СА). Цитата активуватиме ідентичне вихідному фреймове мапування (див. схему 3.10):

Схема 3.10

Цитата з «Свіні-Агоніста»: повне мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Т. С. Еліот ↔	↔	[діяч]: Т. С. Еліот	[ідея]: сексуальний потяг є рушійною силою волі до життя
[діяч]: Свіні			
[дія]: казати	↔	[дія]: казати	
[об’єкт]: «Рождение, и совокупление, и смерть»	↔	[об’єкт]: «Народження, Злягання й Смерть»	
[тема]: безглуздість життя	↔	[тема]: безглуздість життя	

Мапування в ЦТ встановлюється на основі ідентичних слотів, що забезпечують структурну («діяч», «дія», «об’єкт») й ідейно-тематичну

подібність між інтертекстуальним і текстуальним фреймами («тема»). Також збережено можливість потенційної інтерпретації цитати в контексті фройдівської концепції про протистояння ероса й танатоса (новий слот «сексуальний потяг є рушійною силою волі до життя»). Послідовне сканування сцени також зберігається: фокус уваги концептуалізатора поступово переходить з однієї фігури на іншу («народження», «злягання», «смерть»).

Оскільки обидві ІО (алюзія на фройдівську концепцію протистояння ероса й танатоса, цитата із «Свіні-агоніста» Т. С. Еліота) в українському перекладі відтворюють фреймове мапування та ментальну образність оригіналу, переклади характеризуються високим ступенем когнітивної еквівалентності.

У підсумку, високий ступінь когнітивної еквівалентності перекладу ІО досягається через 1) використання наявного перекладу вихідної ІО в ЦМ (з вказівкою на джерело чи без), якщо він зберігає ментальну образність оригіналу й не впливає на інтерпретацію; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без), що не модифікує ментальний образ ІО й зберігає усі компоненти вихідного фреймового мапування. Результати кількісного підрахунку частотності високого ступеня когнітивної еквівалентності під час перекладу ІО залежно від різних форм їх текстової об'єктивації наведено в підрозділі 3.1.3.

3.1.2. Середній ступінь когнітивної еквівалентності перекладу інтертекстуальних одиниць. Для ілюстрації використаємо приклади з роману М. Ондатже «Англійський пацієнт»: *“The voice of the English patient sang **Isaiah** into his ear as he had that afternoon when the boy had spoken of the face on the chapel ceiling in Rome[...]: ‘Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and He will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country’ [...] For the heavens shall vanish away like smoke and the earth shall wax old like a garment. And they that dwell therein shall die in like manner. For the moth shall eat them up like a garment, and the worms shall eat them like wool”* (Ondaatje, EP). Перша ІО є покликанням на розділ 22 Книги пророка Ісаї (22: 17-18), де Господь закликає Ісаю піти до Шевни, що керував

палацом за правління царя Юдейського царства Єзекії, щоб дорікнути йому за його самолюбство й пихатість і напропорчити вигнання: *“Thus saith the Lord God of hosts, Go, get thee unto this treasurer, even unto Shebna, which is over the house, and say [...] Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”* (KJV).

Друга ІО покликається на розділ 51 (Ісаїя 51: 6-8), що передає слова Господа про спасіння, вічність Його правди, тлінність земного і загибель всього, що йде не від Бога: *“Thus saith the Lord [...] for the heavens shall vanish away like smoke, and the earth shall wax old like a garment, and they that dwell therein shall die in like manner [...] For the moth shall eat them up like a garment, and the worm shall eat them like wool”* (KJV).

Ці слова пророка Кіпу Сінґху (уродженцю Індії та саперу британської армії) цитував англійський пацієнт Ласло Алмаші в зруйнованій італійській віллі. ІО інтерпретовані Кіпом відповідно до його життєвої історії та трагічних воєнних подій. Перше покликання про відсилення Богом людини до чужого краю Кіп проєктує на свою службу й відданість чужій країні. Друге покликання про спустошення Землі й загибель її мешканців вживається в контексті бомбардування японських міст Хіросіми й Нагасакі. Цитати є нетрансформованими, графічно маркованими (за допомогою лапок), атрибутованими (*“The voice of the English patient sang Isaiah into his ear”*). Мапування між ІФ і ТФ, активоване першою цитатою, наведене на схемі 3.11).

Схема 3.11

Quotation from the Book of Isaiah: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Isaiah	↔	[actor]: Isaiah	[goal]: Kip's banishment by God
[action]: to tell	↔	[action]: to tell	
[recipient]: Shebna	↔	[recipient]: Shebna ↔ [recipient]: Kip	

Продовження схеми 3.11

[action object 1]: <i>“Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity”</i>	↔	[action object 1]: <i>“Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity”</i>	
[action object 2]: <i>“and He will surely cover thee”</i>	↔	[action object 2]: <i>“and He will surely cover thee”</i>	
[action object 3]: <i>“He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”</i>	↔	[action object 3]: <i>“He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”</i>	
[goal]: Shebna’s banishment	↔	[goal]: Shebna’s banishment	
[external actor]: God	↔	[external actor]: God	

Фреймове мапування, активоване ІО, є повним і базується на структурному зв’язку (пов’язаність одним пакетом організації пам’яті) завдяки дослівному відтворенню біблійного тексту (спільні слоти *“actor”*, *“recipient”*, *“action object”*). Інтерпретація уривка забезпечується проєкцією слотів ТФ (слоти *“goal”*, *“external actor”*) на ІФ (новий слот: *Kip’s banishment by God*).

ІО *“Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and He will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”* активує сцену, що випрофільовує дії, виконувані Богом як фігурою/траєктором, щодо орієнтира (Кіпа) на тлі двох країн (Індії та Британії). Спрямованість споглядання сцени відображається в послідовному скануванні, оскільки ситуація поступово розгортається в часі. Форма конструалу сцени суб’єктивна: концептуалізатор тільки спостерігає за перебігом подій, не беручи в них участі. Аналізована ІО активує дві образні метафори (*“the Lord will carry thee away with a mighty captivity”* *“He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”*), що утворюються шляхом специфікації структурної метафори ACTION IS MOTION (ACTION → EXILE, MOTION → CARRYING AWAY WITH A MIGHTY CAPTIVITY / TOSSING A BALL) та їх комбінування

зі структурною метафорою GOD IS A PUNISHER й онтологічною метафорою LANDS ARE CONTAINERS.

Друга цитата активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.12):

Схема 3.12

Quotation from the Book of Isaiah: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Lord	↔	[actor]: Lord	[theme]: the destruction of Hiroshima and Nagasaki
[action]: to say	↔	[action]: to say	
[action object 1]: <i>“For the heavens shall vanish away like smoke and the earth shall wax old like a garment”</i>	↔	[action object 1]: <i>“For the heavens shall vanish away like smoke and the earth shall wax old like a garment”</i>	
[action object 2]: <i>“And they that dwell therein shall die in like manner”</i>	↔	[action object 2]: <i>“And they that dwell therein shall die in like manner”</i>	
[action object 3]: <i>“For the moth shall eat them up like a garment, and the worms shall eat them like wool”</i>	↔	[action object 3]: <i>“For the moth shall eat them up like a garment, and the worms shall eat them like wool”</i>	
[theme]: the frailty of the worldly life	↔	[theme]: the frailty of the worldly life	

Ю активує таке ж повне фреймове мапування із збереженням структурного наповнення та спільного мотиву тлінності земного (слот “*theme*”). У романі ця цитата інтерпретується Кіпом у контексті ядерного бомбардування японських міст (новий слот: “*the destruction of Hiroshima and Nagasaki*”).

Ю “*For the heavens shall vanish away like smoke and the earth shall wax old like a garment. And they that dwell therein shall die in like manner. For the moth shall eat them up like a garment, and the worms shall eat them like wool*” активує сцену, що випрофільовує дії, виконувані фігурами — учасниками сцени *the heavens, the earth, they, the moth, the worms*. У другому й третьому реченнях тлом виступає земля, тобто, в контексті оповіді, японські міста Хіросіма і

Harasaki (“*they that dwell therein*”, “*the moth shall eat them up*”, “*the worms shall eat them*”). Послідовне сканування та суб’єктивна форма конструалу зберігаються, як і в попередній сцені. Образні метафори “*the heavens shall vanish away like smoke*”, “*the earth shall wax old like a garment*” утворюються шляхом специфікації та розширення онтологічних метафор THE EARTH IS AN OBJECT, THE HEAVENS ARE AN OBJECT та комбінування, у першому випадку, зі структурною метафорою DISAPPEARING IS GOING UP IN SMOKE. Образні метафори “*For the moth shall eat them up like a garment*”, “*the worms shall eat them like wool*” утворюються шляхом специфікації онтологічної метафори PEOPLE ARE OBJECTS (OBJECT → A GARMENT / WOOL).

В українському перекладі Є. Даскал спостерігаємо модифікації ментальної образності: *«Англійців голос наспівує йому у вухо слова пророка Ісаї [...] ‘Ось, Господь перекине тебе, як ото кидає міцний чоловік, і стисне тебе на грудку. Згорне тебе в згорток, кине тебе, як меч, на землю широкополу...’ [...] ‘... бо небеса щезнуть, мов дим, і земля спустошиться, мов одяг, і мешканці її також повимирають... Тому що, як одяг, пожере їх міль, і, мов хвилю, пожере їх черва...»* (Ондатже, АП). Переклад містить вказівку на джерело в середині тексту *«Англійців голос наспівує йому у вухо слова пророка Ісаї»* й примітки. Для відтворення ІО у ЦТ використано Біблію в українському перекладі О. Гижи: *«Так сказав Господь, Господь Саваот: Ходи, йди до цього царського вельможі, до Шевни, керуючому в палаці, і скажи йому: [...] Ось, Господь перекине тебе, як ото кидає міцний чоловік, і стисне тебе на грудку. Згорне тебе в згорток, кине тебе, як меч, на землю широкополу* (Книга пророка Ісаї 22: 17-18) (Гижа, НПБ). *«Так говорить Господь [...] бо небеса щезнуть, мов дим, і земля спустошиться, мов одяг, і мешканці її також повимирають [...] тому що, як одяг, пожере їх міль, і, мов вовну, пожере їх черва»* (Книга пророка Ісаї 51: 6-8) (Гижа, НПБ).

Активоване першою цитатою фреймове мапування зображене на схемі 3.13.

Цитата з Книги пророка Ісаї: повне мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Ісая	↔	[діяч]: Ісая	[мета]: вигнання Кіпа Господом
[дія]: повідомляти	↔	[дія]: повідомляти	
[реципієнт]: Шевна	↔	[реципієнт]: Шевна ↔ [реципієнт]: Кіп	
[об'єкт дії 1]: «Ось, Господь перекине тебе, як ото кидає міцний чоловік»	↔	[об'єкт дії 1]: «Ось, Господь перекине тебе, як ото кидає міцний чоловік»	
[об'єкт дії 2]: «і стисне тебе на грудку»	↔	[об'єкт дії 2]: «і стисне тебе на грудку»	
[об'єкт дії 3]: «Згорне тебе в згорток»	↔	[об'єкт дії 3]: «Згорне тебе в згорток»	
[об'єкт дії 4]: « кине тебе, як меча, на землю широкополю»	↔	[об'єкт дії 4]: « кине тебе, як меча, на землю широкополю»	
[мета]: вигнання Шевни	↔	[мета]: вигнання Шевни	
[зовнішній діяч]: Господь	↔	[зовнішній діяч]: Господь	

Як і в оригіналі, ІО є активатором повного структурного мапування, оскільки відтворює вже наявний переклад цитати (слоти «діяч», «реципієнт», «об'єкт дії»). Спільним є також мотив вигнання людини Богом з рідної землі (слоти «мета», «зовнішній діяч»). Мапування уможливлює інтерпретацію заслання Богом Кіпа на чужу землю (новий слот: «вигнання Кіпа Господом»), як і у ВТ.

Перша ІО є активатором нових образних метафор, що увиразнюють ментальний образ оригіналу: «перекине тебе, як ото кидає міцний чоловік», «стисне тебе на грудку», «згорне тебе в згорток», « кине тебе, як меча» (порівн. “toss thee like a ball”), «на землю широкополю». Ці метафори утворюються через специфікацію структурної метафори ДІЯ Є РУХОМ (ДІЯ → ВИГНАННЯ, РУХ → КИДАННЯ / СТИСКАННЯ НА ГРУДКУ / ЗГОРТАННЯ В ЗГОРТОК / КИДАННЯ МЕЧА) та її комбінації зі структурною метафорою БОГ Є МІЦНИМ ЧОЛОВІКОМ. Вихідна онтологічна метафора LANDS ARE

CONTAINERS замінюється характерною для української мови онтологічною метафорою ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ Є ОБ'ЄКТАМИ («на землю широкополу»).

Друга цитата активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.14):

Схема 3.14

Цитата з Книги пророка Ісаї: повне мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Господь	↔	[діяч]: Господь	[тема]: знищення Хіросіми й Нагасакі
[дія]: казати	↔	[дія]: казати	
[об'єкт дії 1]: « <i>бо небеса щезнуть, мов дим, і земля спустошиться, мов одяг</i> »	↔	[об'єкт дії 1]: « <i>бо небеса щезнуть, мов дим, і земля спустошиться, мов одяг</i> »	
[об'єкт дії 2]: « <i>і мешканці її також повимирають</i> »	↔	[об'єкт дії 2]: « <i>і мешканці її також повимирають</i> »	
[об'єкт дії 3]: « <i>Тому що, як одяг, пожере їх міль, і, мов хвилю, пожере їх черва</i> »	↔	[об'єкт дії 3]: « <i>Тому що, як одяг, пожере їх міль, і, мов хвилю, пожере їх черва</i> »	
[тема]: тлінність земного	↔	[тема]: тлінність земного	

ІО є активатором повного фреймового мапування на основі структурного наповнення (слоти «діяч», «дія», «об'єкт дії») та ідейно-тематичної подібності (слот «тема»). Переклад також уможливорює інтерпретацію цитати в контексті ядерних бомбардувань під час Другої світової війни (новий слот: «знищення Хіросіми й Нагасакі»).

Український переклад другої ІО також помітний значною специфікацією порівняно з оригіналом. Образні метафори «*бо небеса щезнуть, мов дим*», «*земля спустошиться, мов одяг*» утворені шляхом специфікації онтологічних метафор НЕБЕСА Є ОБ'ЄКТОМ, ЗЕМЛЯ Є ОБ'ЄКТОМ та комбінування зі структурними метафорами ЩЕЗНУТИ — ЦЕ РОЗВІЯТИСЯ ЯК ДИМ, СТАРІТИ — ЦЕ СПУСТОШУВАТИСЯ (порівн. “the earth shall wax old”). Образні метафори «*як одяг, пожере їх міль*», «*мов хвилю, пожере їх черва*»

утворені шляхом специфікації онтологічної метафори ЛЮДИ Є ОБ'ЄКТАМИ (ОБ'ЄКТ → ОДЯГ, ОБ'ЄКТ → ХВИЛЯ (порівн. OBJECT → WOOL)).

Переклад активує вихідні ІО (завдяки приміткам, додатковій підказці в тексті, біблійному стилю) і не створює перешкод для інтерпретації. Ментальна образність характеризується більшою деталізованістю у зв'язку із заміною образних метафор. Оскільки ці зміни не призводять до втрат важливих компонентів фреймової інформації ВТ, вважаємо, що переклад характеризується середнім ступенем когнітивної еквівалентності.

Окрім біблійних ІО, роман М. Ондатже містить часті покликання на тексти художньої літератури: *“He was the least furious man she knew, hating argument [...] He had never attempted to convert anyone in his life, just bandaging or celebrating events that occurred near him. That was all. **A novel is a mirror walking down a road.** She had read that in one of the books the English patient recommended, and that was the way she remembered her father — whenever she collected the moments of him”* (Ondaatje, EP). Виділена ІО є покликанням на роман «Червоне і чорне» Стендаля: *“Ah, my dear sir: **a novel is a mirror, taking a walk down a big road.** Sometimes you'll see nothing but blue skies; sometimes you'll see the muck in the mud piles along the road. And you'll accuse the man carrying the mirror in his basket of being immoral! His mirror reflects muck, so you'll accuse the mirror, too! Why not also accuse the highway where the mud is piled, or, more strongly still, the street inspector who leaves water wallowing in the roads”* (Stendhal, RB). В основі інтерпретації цього метафоричного вислову — ідея про те, що роман «віддзеркалює» все те, що відбувається в реальному житті, а тому звинувачувати письменників за відвертість не слід. У романі М. Ондатже Хана згадує ці слова, думаючи про свого батька: він був сором'язливим, боязким чоловіком, що ніде не почував себе комфортно, але, тим не менш, завжди залишався собою. Він був чесним із собою, незважаючи на думку інших людей, і цим вивищувався над ними.

Алюзія не є графічно маркованою та не містить покликання на джерело. Вказівкою на те, що це покликання, є наступні слова Хани: *«She had read that in*

one of the books the English patient recommended» (Ondaatje, EP). Активоване алюзією мапування між ІФ і ТФ зображене на схемі 3.15.

Схема 3.15

Allusion to *The Red and the Black*: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: the narrator		[actor]: Hana's father	[action object's feature 1]: authenticity
[action]: to say		[actor's feature 1]: a calm person	
[actor's object]: "A novel is a mirror, taking a walk down a big road"	↔	[actor's feature 2]: "A novel is a mirror walking down a road" ↔ [idea]: depiction of real life	[actor's object feature 2]: not to be accused of being authentic
[actor's object feature 1]: depiction of real life	↗		
[actor's object feature 2]: authenticity			
[actor's object feature 3]: not to be accused of being authentic			

Часткове мапування встановлюється на основі структурної та ідейно-тематичної подібності (завдяки майже дослівному відтворенню форми ІО та спільної ідеї про те, що роман «віддзеркалює» реальні події). Накладання слотів ІФ і ТФ забезпечує інтерпретацію (нові слоти "*authenticity*", "*not to be accused of being authentic*").

ІО активує неконвенційну авторську метафору, що зіставляє образ роману з образом дзеркала, що рухається дорогою. Ця образна метафора утворена шляхом комбінування структурних метафор A NOVEL IS A MIRROR, LIFE IS WALKING ALONG THE ROAD (утворена шляхом розширення метафори LIFE IS A JOURNEY) й онтологічної метафори A MIRROR IS A PERSON. Сцена випрофільовує рух дзеркала (фігура / траєктор) вздовж дороги (орієнтир). Сканування сцени — сумарне: концептуалізація компонентів сприяє утворенню цілісного образу. Споглядання сцени — суб'єктивне.

Розглянемо український переклад ІО, здійснений Є. Даскал: «З усіх знайомих їй чоловіків він мав найменше люті, ненавидів сварки [...] Він ніколи не намагався переконати когось чи перевиховати, просто ховався у своєму коконі або святкував події, котрі стосувалися безпосередньо його. От і все. **Роман — це дзеркало, з яким ідеши уздовж битого шляху.** Хана прочитала цю фразу в одній із книжок, які порадив їй англійський пацієнт, і згадувала при цьому батька — так вона намагалася зібрати докупи усі спогади про нього» (Ондатже, АП). Алюзія не має графічного маркування та вказівки на авторство, але в перекладі до неї додано примітку, що полегшує ідентифікацію. Для відтворення ІО перекладачка звертається до роману «Червоне і чорне» у перекладі Д. Паламарчука: «Ох, пане, **роман — це дзеркало, з яким ідеши уздовж битого шляху**» (Стендаль, ЧЧ).

Фреймове мапування ЦТ подано на схемі 3.16.

Схема 3.16

Алюзія на «Червоне і чорне»: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: оповідач		[діяч]: батько Хани	[риса діяча 1]: автентичність
[дія]: казати		[риса діяча 1]: спокійний	[риса діяча 2]: не підлягає обвинуваченню
[об'єкт дії]: «Роман — це дзеркало, з яким ідеши уздовж битого шляху»	↔	[риса діяча 2]: «Роман — це дзеркало, з яким ідеши уздовж битого шляху» ↔ [ідея]: зображення реального життя	
[риса об'єкта дії 1]: зображення реального життя	↗		
[риса об'єкта дії 2]: автентичність			
[риса об'єкта дії 2]: не підлягає обвинуваченню			

Як і в оригіналі, ІО профілює окремі слоти текстуального фрейма (часткове мапування) на основі структурної (збереження форми) та ідейно-тематичної подібності (спільна ідея зображення реальних життєвих подій). Поява нових слотів, як і в ВТ, можлива завдяки активації ТФ.

Ментальна образність перекладу характеризується більшою специфікацією: ІО активує образну метафору, що утворюється шляхом зіставлення образу роману з образом людини, що несе дзеркало уторованою дорогою. ІО розширює вихідну метафору ЖИТТЯ Є ПІШОЮ ДОРОЖНЬОЮ МАНДРІВКОЮ, уносячи додатковий компонент: ЖИТТЯ Є ПІШОЮ МАНДРІВКОЮ ВЗДОВЖ УТОРОВАНОГО ШЛЯХУ. Онтологічна метафора оригіналу ДЗЕРКАЛО Є ЛЮДИНОЮ не активується, оскільки переклад уводить нову фігуру — людину, яка несе дзеркало. Споглядання сцени стає об'єктивним, оскільки концептуалізор стає власним об'єктом споглядання (через уведення дієслова в другій особі однини).

Отже, український переклад відтворює ІО оригіналу, але вносить модифікації до вихідної ментальної образності. Оскільки зміни концептуалізації не впливають на інтерпретацію уривка, переклад характеризується середнім ступенем когнітивної еквівалентності.

Доволі частими в обраних для дослідження романах є покликання на події історії чи суспільного, політичного, культурно-мистецького життя. Середній ступінь еквівалентності перекладу такого типу ІО продемонструємо на прикладі з роману «Улісс» Дж. Джойса: *“Here’s a good lump of thyme seasoning under the apron for you. Have another quart of goosegrease before it gets too cold. Half-fed enthusiasts. **Penny roll and a walk with the band.** No grace for the carve”* (Joyce, U). ІО є покликанням на епізод з історії діяльності Армії Спасіння, члени якої за пенні запрошували людей до ходи вулицями: *“The Salvation Army (formed in 1865) offered a penny’s worth of bread to anyone who would march through the streets in witness to his ‘conversion’”* (Gifford, UA). У романі Дж. Джойса Леопольд Блум говорить про це, критикуючи тих осіб, які готові за гроші підтримувати певну політичну силу.

Ремінісценція активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.17):

Echo of the Salvation Army's activities: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: the Salvation Army		[actors]: citizens	[idea]: supporting a cause for remuneration
[action]: to offer a penny's worth of bread	↕	[action]: to walk with a band	
[recipient]: low-income people		[goal]: to receive a penny roll	
[goal]: marching through the streets		[actors' feature]: half-fed enthusiasts	
[condition]: in witness to conversion			
[idea]: supporting a cause for remuneration			

Часткове мапування встановлюється на основі структурної подібності (зв'язок між слотами “*action*”: *offer a penny's worth of bread* ↔ “*goal*”: *to receive a penny roll*; “*goal*”: *marching through the streets* ↔ “*action*”: *to walk with a band*). Процесування ІФ в контексті ТФ уможливорює інтерпретацію (новий слот: “*idea*”: *supporting a cause for remuneration*).

ІО “*penny roll and a walk with a band*” спочатку випрофільовує отримання людьми грошей — 50 пенні (фігура), а потім ходу організованої групи людей (фігура). Сканування сцени є послідовним (елементи концептуалізуються поступово), спосіб споглядання сцени — суб'єктивний.

В українському перекладі О. Тереха й О. Мокровольського ІО вирізняється більшою деталізованістю порівняно з оригіналом: «*Ось вам ласий кусень м'яся з приправами. Полийте його гусячим жиром, поки він не охолов. Ненаїджені ентузіасти. Скибка хліба на пенні і марш за оркестром*» (Джойс, У).

Ремінісценція активує таке фреймове мапування (див. схему 3.18):

Ремінісценція діяльності Армії Спасіння: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Армія Спасіння		[діячі]: громадяни	[ідея]: підтримка ідей за фінансову винагороду
[дія]: пропонувати гроші на хліб		[дія]: марш за оркестром	
[реципієнт]: соціально незахищені верстви населення		[мета]: скибка хліба на пенні	
[мета]: вулична хода		[риси діячів]: ненаїжджені ентузіасти	
[умова]: свідчення навернення			
[ідея]: підтримка ідей за фінансову винагороду			

Як і в оригіналі, часткове мапування базується на структурному зв'язку між слотами («пропонувати гроші на хліб» ↔ «скибка хліба на пенні»; «вулична хода» ↔ «марш за оркестром»). Активація ТФ полегшує інтерпретацію (новий слот «підтримка ідей за фінансову винагороду»).

Ментальний образ у перекладі характеризується більшою специфікацією та неточністю порівняно з оригіналом (порівн. “*penny roll*” → «скибка хліба на пенні»). Послідовне сканування сцени, профілювання фігур, суб'єктивний спосіб споглядання сцени в перекладі збережено.

Оскільки переклад містить модифікації ментального образу, що не впливають на відтворення ІО й інтерпретацію, він характеризується середнім рівнем когнітивної еквівалентності.

У підсумку, досягнення середнього ступеня еквівалентності перекладу забезпечується 1) використанням наявного перекладу ІО (з вказівкою на джерело чи без), що вносить модифікації до вихідного ментального образу, що не впливають на інтерпретацію текстового уривка з ІО; 2) авторським перекладом (з вказівкою на джерело чи без) за умови, якщо зміни ментального образу ІО не збіднюють інтерпретацію ВТ. Слід зауважити, що середній ступінь когнітивної еквівалентності є максимально досяжним під час перекладу

окремих ІО, зважаючи на об'єктивний чинник розбіжностей між мовами, що неминуче впливає на зміну конструалу сцени. Таблиця з кількісним обрахунком частотності середнього ступеня еквівалентності під час перекладу ІО наведена в кінці підрозділу 3.1.3.

3.1.3. Неповноцінне відтворення інтертекстуальності в перекладі та її нейтралізація. Для ілюстрації використаємо приклад з роману «451 градус за Фаренгейтом» Р. Бредбері: “*‘A little learning is a dangerous thing. Drink deep, or taste not the Pierian spring; There shallow draughts intoxicate the brain, and drinking largely sobers us again’ Pope. Same Essay. ‘Where does that put you?’ Montag bit his lip*” (Bradbury, F). Виділена ІО є покликанням на поему А. Поупа «Нарис про критику»: “*If once right reason drives that cloud away / Truth breaks upon us with resistless day / Trust not yourself; but your defects to know / Make use of ev'ry friend — and ev'ry foe / A little learning is a dang'rous thing / Drink deep, or taste not the Pierian spring / There shallow draughts intoxicate the brain, And drinking largely sobers us again*” (Pope, EC). Англійський поет говорить про те, що невелика кількість знань викликає «сп'яніння», ілюзію всезнання; однак чим більше людина вчиться, тим більше «тверезіє»: усвідомлює, що її знання насправді дуже обмежені. Наведена ІО містить у собі ще одну ІО — алюзію на Пієрське джерело — джерело знань про науку і мистецтво в грецькій мітології.

У романі Р. Бредбері А. Поупа цитує капітан пожежників Бітті, щоб донести до Монтега ідею про те, що книги приносять шкоду, а також дорікнути йому за переховування та таємне читання книг, невиконання своїх обов'язків пожежника-спалювача. Бітті акцентує на тому, що Монтег «сп'янів» і зійшов з правильного шляху: “*I'll tell you,*” said Beatty, *smiling at his cards. ‘That made you for a little while a drunkard. Read a few lines and off you go over the cliff’*” (Bradbury, F).

Цитата на «Нарис про критику» є маркованою, нетрансформованою та містить вказівку на авторство. Повне мапування між ІФ та ТФ відображене на схемі 3.19).

Quotation from A. Pope's Essay on Criticism: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: A. Pope	↔	[actor]: A. Pope	[goal 1]: reproaching Montag for hiding books [goal 2]: convincing Montag of the harm of books
[goal]: to inform	↔	[goal]: to inform	
[means 1]: "A little learning is a dangerous thing"	↔	[means 1]: "A little learning is a dangerous thing"	
[means 2]: "Drink deep, or taste not the Pierian spring"	↔	[means 2]: "Drink deep, or taste not the Pierian spring"	
[means 3]: "There shallow draughts intoxicate the brain, and drinking largely sobers us again"	↔	[means 3]: "There shallow draughts intoxicate the brain, and drinking largely sobers us again"	
[idea]: intoxication with little knowledge	↔	[idea]: intoxication with little knowledge	

Обидва фрейми поєднуються спільним пакетом організації пам'яті на основі структурної подібності (спільні слоти "actor", "goal", "means"), а також однією точкою тематичної організації на основі спільного мотиву «сп'яніння» від невеликої кількості знань (спільний слот "idea"). Інтерпретація можлива завдяки перехресному мапуванню слотів ІФ і ТФ (нові слоти: "reproaching Montag for hiding books", "convincing Montag of the harm of books").

ІО "the Pierian spring" активує таке мапування (див. схему 3.20):

Allusion to the Pierian Spring of Macedonia: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[object]: the Pierian Spring	↔	[goal]: to taste the Pierian spring	[goal]: learning brings knowledge and inspiration
[object's feature 1]: drinking from it brings knowledge and inspiration	↔	[means]: to drink deep	

[object's feature 2]: a spring sacred to the Muses			
--	--	--	--

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється через структурну й ідейно-тематичну подібність завдяки дослівному відтворенню назви (*“the Pierian spring”*) та мотиву пиття з джерела для отримання знань. Розуміння та інтерпретація (новий слот *“learning brings knowledge and inspiration”*) є можливими завдяки процесуванню ІФ у контексті ТФ.

ІО *“A little learning is a dang'rous thing / Drink deep, or taste not the Pierian spring / There shallow draughts intoxicate the brain, And drinking largely sobers us again”* активує структурну метафору LEARNING IS DRINKING (*“drink deep”, “shallow draughts”, “drinking largely”*) та похідні від неї (через процедуру розширення) структурні метафори LITTLE KNOWLEDGE IS INTOXICATION (*“shallow draughts intoxicate the brain”*), MORE KNOWLEDGE IS SOBERING (*“drinking largely sobers us again”*). ІО також активує образну метафору *“drink deep or taste not the Pierian spring”*, що утворюється шляхом комбінації структурної метафори KNOWING MUCH IS DRINKING DEEP й образної метафори KNOWING MUCH IS TASTING THE PIERIAN SPRING. ІО активує послідовне сканування сцени: її компоненти відтворюються один за одним, сприяючи поступовому розкриттю думки автора. Споглядання сцени спочатку є суб'єктивним, оскільки концептуалізатор не бере участі в ситуації (*“A little learning is a dangerous thing. Drink deep, or taste not the Pierian spring”*), що змінюється на об'єктивне, тому що концептуалізатор стає об'єктом споглядання (*“There shallow draughts intoxicate the brain, and drinking largely sobers us again”*).

Авторський переклад цитати Є. Крижевича (у зв'язку з відсутністю українського перекладу поеми А. Поупа) містить певні трансформації ментальної образності, що призводять до втрати ІО *“The Pierian Spring”*: *«Сп'яніти можна від краплини знань. Коли ж наповниш келих без вагань і*

вип'єш до останку все, до дна, — протверезієш ти від знань вина'.
Александр Поп. Ті самі 'Досліди'. Це, здається, і вас стосується? Монтег
прикусив губу» (Бредбері, Ф). Зважаючи на модифікації, наведену ІО можна розглядати як алюзію на російський переклад поеми А. Поупа: *«И полузнайство ложь в себе таит; Струею упивайся пиерид: Один глоток пьянит рассудок твой / Пьешь много — снова с трезвой головой»* (Поуп, ОК).

Алюзія активує таке фреймове мапування (див. схему 3.21).

Схема 3.21

Алюзія на «Нарис про критику»: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: А. Поуп	↔	[діяч]: А. Поуп	[мета 1]: дорікнути Монтегові за переховування книг
[мета]: висловити роздуми	↔	[мета]: висловити роздуми	
[засіб 1]: <i>«И полузнайство ложь в себе таит; Струею упивайся пиерид»</i>		[засіб 1]: <i>«Сп'яніти можна від краплини знань»</i>	[мета 2]: переконати Монтега у тому, що книги приносять шкоду
[засіб 2]: <i>«Один глоток пьянит рассудок твой, Пьешь много — снова с трезвой головой»</i>		[засіб 2]: <i>«Коли ж наповниш келих без вагань і вип'єш до останку все, до дна, — протверезієш ти від знань вина»</i>	
[ідея]: сп'яніння від невеликої кількості знань	↔	[ідея]: сп'яніння від невеликої кількості знань	

Мапування встановлюється на основі структурної подібності (завдяки атрибуції) та ідейно-тематичної подібності (завдяки поєднаності спільною ідеєю сп'яніння від невеликої кількості знань). Опущення ІО “*The Pierian Spring*” в ЦТ призводить до неможливості активації другого вихідного мапування та додаткової інтерпретації здобуття знань як пиття з Пієрського джерела.

ІО в перекладі замінює образну метафору оригіналу KNOWING MUCH IS TASTING THE PIERIAN SPRING іншою образною метафорою БУТИ

ОБІЗНАНИМ — ЦЕ ВИПИТИ ПОВНИЙ КЕЛИХ (“Коли ж наповниш келих без вагань і вип’єш до останку все, до дна, — протверезієш ти від знань вина”). Концептуальні метафори НАВЧАННЯ Є ПИТТЯМ, МАЛО ЗНАТИ — П’ЯНИТИ, БІЛЬШЕ ЗНАТИ — ТВЕРЕЗІТИ, послідовне сканування, об’єктивно-суб’єктивна форма споглядання та патерн силової динаміки ВТ збережені в перекладі. Відсутність слота “*drink deep, or taste not the Pierian spring*” призводить до втрати образно-асоціативного компонента, активованого ІО “*the Pierian spring*”: образу Пієрського джерела мудрості й натхнення, місця перебування Орфея та муз у грецькій мітології.

Оскільки модифікація ментальної образності в перекладі призводить до втрати додаткових смислових нашарувань ІО, вважаємо, що переклад характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

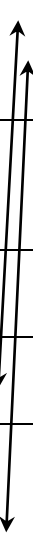
Низький ступінь когнітивної еквівалентності перекладу алюзії проілюструємо на прикладі з роману «Улісс» Дж. Джойса: “*Heavenly weather really. If life was always like that. Cricket weather. Sit around under sunshades. Over after over. Out. They can’t play it here. Duck for six wickets. Still Captain Culler broke a window in the Kildare street club with a slog to square leg. Donnybrook fair more in their line. And the skulls we were acracking when M’Carthy took the floor*” (Joyce, U). ІО “*And the skulls we were acracking when M’Carthy took the floor*” є покликанням на рядки пісні “Enniscorthy” Р. Мартіна: “*Chorus: Miss Dunnesaid they did crowd her thin / Miss Murphy took to powther thin / For fear the boys might say that she was swarthy / And the sticks they all went whacking / And the skulls, faith, they were cracking / When McCarthy took the flure in Enniscorthy*” (Martin, E). У пісні співають про гучну пиятику, танці й бійки ірландців, серед яких вирізняється шибайголова Деметрій МакКарсі. У романі Леопольд Блум, під час прогулянки містом, звертає увагу на гарну погоду, підходящу для крикету. Крикет, як доволі спокійний вид спорту, на думку Блума, не підходить для імпульсивних ірландців (“*They can’t play it here [...] Still Captain Culler broke a window in the Kildare street club with a slog to square leg*” (Joyce, U)). У

цьому контексті йому спадає на думку пісня Р. Мартіна, що ілюструє цю рису ірландського характеру.

Активоване алюзією мапування представлене на схемі 3.22:

Схема 3.22

Allusion to R. Martin's song: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[object]: R. Martin's song "When McCarthy took the Flure in Enniscorthy"		[actor]: Leopold Bloom	[theme]: the Irish are too impulsive for cricket
[object's feature]: <i>Miss Dunnesaid they did crowd her</i>		[action]: to think	[theme]: the Irish are known for drunken brawls
[object's feature]: <i>Miss Murphy took to powder thin</i>		[object]: nice weather for cricket	
[object's feature]: <i>For fear the boys might say that she was swarthy</i>		[object]: "And the skulls we were acracking when M'Carthy took the floor"	
[object's feature]: <i>For fear the boys might say that she was swarthy</i>			
[object's feature]: <i>And the sticks they all went whacking</i>			
[object's feature]: <i>And the skulls, faith, they were cracking</i>			
[object's feature]: <i>When McCarthy took the flure in Enniscorthy</i>			
[theme]: a drunken brawl by the Irish			
[theme]: Irish impulsivity			

В основі мапування між ІФ і ТФ — структурна подібність (слоти "*And the skulls we were acracking when M'Carthy took the floor*" → "*And the skulls, faith, they were cracking*", "*When McCarthy took the flure in Enniscorthy*"). Завдяки проєкції слотів ІФ і ТФ можливою є інтерпретація ірландців як імпульсивних за природою любителів випивки й гучних гулянь (нові слоти "*theme*"). ІО активує ментальний образ танців, алкоголю та бійки ("*the skulls they were acracking*") ірландців, серед яких вирізняється МакКарсі (фігура), в місті Енніскорті (тло).

В українському перекладі О. Тереха й О. Мокровольського ментальний образ ІО змінено: *«Погода на диво чудова. От якби вона тривала така до кінця наших днів. Погода для крикету. Сидять собі під накриттям. Шість кидків і ще раз шість кидків. Аут. Гра у них тут не ладиться. У бетсмена нічого не вийшло. Капітан Буллер був ударив із лівого краю і розбив вікно в клубі на Кілдер-стріт. Ось скуштуєте ви перцю, як на поле вийде Мак»* (Джойс, У). Виділена ІО супроводжується коментарем («Ось скуштуєте ви перцю... — варіація з рядка ір. пісні «Енніскорті» Р. Мартіна» (Джойс, У)). Додатковий пошук, у цьому випадку, можливий тільки для українських читачів зі знанням англійської, оскільки український чи російський переклад цієї пісні відсутній. Цільова інтерпретація не обов'язково відповідатиме вихідній, оскільки ІО «Ось скуштуєте ви перцю, як на поле вийде Мак» може тлумачитись в контексті спортивних змагань, а це призведе до втрати слотів вихідного мапування (*“the Irish are too impulsive for cricket”*). Цільова ІО, у цьому випадку, активуватиме структурну метафору ОТРИМАТИ ПОРАЗКУ — СКУШТУВАТИ ПЕРЦЮ. Однак можливість ідентичного трактування не виключаємо завдяки наявності примітки й потенційній можливості додаткового пошуку.

Зважаючи на високу ймовірність втрати важливих для інтерпретації компонентів фреймового мапування, вважаємо, що переклад характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

Низький ступінь еквівалентності перекладу може бути результатом заміни вихідної ІО іншою, що має з нею спільні компоненти. Проілюструємо це на прикладі уривку з «Великого Гетсбі» Ф. С. Фіцджеральда: *“He had intended, probably, to take what he could and go — but now he found that he had committed himself to **the following of a grail**. He knew that Daisy was extraordinary but he didn't realize just how extraordinary a ‘nice’ girl could be”* (Fitzgerald, GG). Виділена ІО є покликанням на пошук Святого Грааля — джерела вічного щастя, достатку, безсмертя. Грааль є важливим образом у лицарських романах артурівського циклу (вперше згадується в «Персевалі, або повісті про Грааль» Кретьєна де Труа). У романі Ф. С. Фіцджеральда ця ІО з'являється в контексті

історії розвитку стосунків Гетсбі й Дейзі, а саме наміру Гетсбі присвятити своє життя поверненню Дейзі.

Фреймове мапування, активоване алюзією, зображене на схемі 3.23.

Схема 3.23

Allusion to the Holy Grail: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actors]: knights		[actor]: Jay Gatsby	[actor's feature]: a knight
[goal]: to follow	↔	[goal]: to follow	
[goal object]: the Grail	↔	[goal object]: ↔ [goal object]: the Grail Daisy	[goal object feature]: a source of eternal happiness
[goal object feature]: a source of eternal happiness, abundance and life			

Мапування між ІФ і ТФ є частковим: ІО профілює тільки певну частину текстуального фрейма, а саме мету лицарів, що полягала у пошуку Грааля (спільні слоти “goal”, “goal object”). Інтерпретація Гетсбі як лицаря, що вирішив присвятити своє життя гонитві за Граалем (коханням Дейзі) — уособленням найбільшого щастя, є можливим завдяки взаємному накладанню фреймів ІФ і ТФ (результатом є поява нових слотів “actor's feature”, “goal object feature”).

ІО активує образну метафору PURSUING LOVE IS FOLLOWING THE GRAIL, утворену шляхом комбінування структурної метафори LOVE IS A JOURNEY й образної метафори LOVE IS THE GRAIL (утвореної через специфікацію онтологічної метафори LOVE IS AN OBJECT). Сцена випрофільовує пошук Грааля (Дейзі, орієнтир) лицарем (Гетсбі, фігура/траєктор). Сканування сцени — сумарне (цілісний образ), споглядання сцени — суб'єктивне.

В українському перекладі М. Пінчевського вихідну ІО замінено іншою: «Певно, він мав намір узяти все, що можна, й піти,— а виявилось, що він прирік себе на **довічне служіння Дамі Серця**» (Фіцджеральд, ВГ, 2). ІО є алюзією на лицарські романи, прикметною ознакою яких є служіння прекрасній

дамі, здійснення лицарем подвигів для завоювання її серця. Активоване мапування представлене на схемі 3.24.

Схема 3.24

Алюзія на лицарські романи: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: лицар		[дія]: Джей Гетсбі	[рису діяча]: лицар [дія]: здійснювати подвиги [рису об'єкта]: неземне створіння
[мета]: служити	↔	[мета]: служити	
[об'єкт]: дама серця	↔	[об'єкт]: ↔ [об'єкт]: дама серця Дейзі	
[рису об'єкта]: неземне створіння			
[дія]: здійснювати подвиги			

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється на основі спільного мотиву служіння дамі серця (спільні слоти «мета», «об'єкт»). Проекція слотів забезпечує інтерпретацію ІО, дозволяючи концептуалізувати Джей Гетсбі як лицаря, що прирік себе на служіння дамі серця, яка для нього є недосяжним, неземним створінням (нові слоти: «рису діяча», «дія», «рису об'єкта»).

ІО не активує образної метафори оригіналу PURSUING LOVE IS FOLLOWING THE GRAIL, однак, оскільки вона є покликанням на лицарські романи, зберігає концептуалізацію Гетсбі як лицаря, а Дейзі — як об'єкта його обожнювання. Конфігурацію «траєктор – орієнтир», спосіб сканування та споглядання сцени в перекладі збережено. Однак, зважаючи на збереження тільки окремих компонентів вихідного фреймового мапування, переклад характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

У перекладі «Великого Гетсбі» О. Мокровольського алюзія на лицарські романи опущена: *«Можливо, він мав намір ухопити що напихаті й хода, — а з'ясувалося, що насправді він прирік себе на довічне служіння святині»* (Фіцджеральд, ВГ, 1). Зміна ментальної образності призводить до нейтралізації інтертекстуальності — неможливості активації ТФ про пошук Грааля. Тому український переклад уривка не є когнітивно еквівалентним до оригіналу.

Інші випадки нейтралізації інтертекстуальності у зв'язку з неуспішною активацією ІО проілюструємо на прикладах з роману Дж. Геллера «Пастка-22»: *“April had been the best month of all for Milo. Lilacs bloomed in April and fruit ripened on the vine”* (Heller, C). Виділена ІО є покликанням на початкові рядки поеми Т. С. Еліота «Спустошена земля»: *“April is the cruelest month, breeding / Lilacs out of the dead land, mixing / Memory and desire, stirring / Dull roots with spring rain”* (Elliot, WL). Наведений фрагмент описує розквіт природи на початку квітня, а з ним пробудження корисливих намірів лейтенанта Майло Майдербайдера. Він хоче переконати військовий персонал дозволити йому використовувати військові літаки для транспортування продуктів харчування (свіжих фруктів і м'яса) для синдикату. Ремінісценція активує фреймове мапування, відображене на схемі 3.25.

Схема 3.25

Echo of “The Waste Land”: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor 1]: April	↔	[actor 1]: April	[theme]: pursuing personal interests against a background of despair and decay
[actor's feature 1]: a month	↔	[actor's feature 1]: a month	
[actor's feature 2]: the cruellest		[actor's feature 2]: the best	
[action 1]: to breed		[benefactor]: Milo	
[action 2 object]: lilacs	↔	[actor 2]: lilacs	
[location]: out of the dead land		[action]: to bloom	
[action 2]: to mix		[temporal reference]: April	
[action 3 object]: memory and desire		[actor 3]: fruit	
[action 3]: to stir		[action 3]: to ripen	
[action 3 object]: dull roots with spring rain		[location]: on the vine	
[theme]: decay		[theme]: World War II	
[theme]: despair		[theme]: making a profit	
		[theme]: pursuing personal interests	

Схема демонструє зв'язок на структурному рівні завдяки схожій структурі речень (спільні слоти “April”, “month”, “lilacs”). Обидва уривки описують повноцінне пробудження природи з приходом квітня, однак, у різних настроєвих площинах (позитивній у Дж. Геллера й негативній у Т. С. Еліота). Незважаючи на спільну загальну тематику весняного пробудження, структурна подібність є домінувальною, оскільки саме завдяки їй читачі можуть уподібнити текст Дж. Геллера до поеми Т. С. Еліота. Ремінісценція не відіграє особливої ролі в інтерпретації уривку, однак, за умови його ідентифікації, можна прослідкувати своєрідну інтертекстуальну гру, що створює сатиричний ефект на основі імітації елементів образності й синтаксичної структури протилежного за жанром і наскрізною тональністю тексту-джерела (новий слот: “*pursuing personal interests against a background of despair and decay*”).

Структурна схожість відображена також у конфігурації «фігура – тло» й ментальному скануванні сцени. ІО активує сцену, що профілює три дії із значеннями “to be”, “to bloom” і “to ripen”, виконувані фігурами “April”, “lilacs”, “fruit”. Сканування сцени є сумарним (концептуалізовані об'єкти сприяють формуванню єдиного цілісного образу), фігури розташовані на початку речення, що уподібнює ІО до її джерела. Споглядання сцени — суб'єктивне.

Український переклад цього уривка, здійснений О. Фешовець, не активує вихідного мапування між ІФ і ТФ у зв'язку з розбіжністю з українським перекладом «Спустошеної землі» у плані ментальної образності: **«Квітень був для Майла найкращим місяцем року. У квітні розцвітав бузок і дозрівав виноград»** (Геллер, П). У той час як в українському перекладі «Пастки-22» англійське слово “lilacs” відтворено як «бузок», в українських варіантах перекладу «Спустошеної землі» зустрічаємо «фіалки» (**«Місяць квітень – жорстокий, плекаючи / фіалки з мертвих земель, мішаючи / пам'ять з бажанням, сплітаючи / мертве коріння з весняним дощем»** (Еліот, СЗ, 1)) чи «проліски» (**«Квітень, найлютіший місяць, виганяє / Проліски з замерзлої землі, мішає / Спомини й бажання, розтрапляє / Гниле коріння провесняними дощами»** (Еліот, СЗ, 2)).

Порядок розташування текстових елементів змінює напрям сканування сцени: якщо в українському перекладі оригіналу фігури з'являються на початку речення, то в тексті перекладу — в кінці (порівн. «*фіалки з мертвих земель*», «*проліски з замерзлої землі*» → «*у квітні розцвітав бузок*»), що також утруднює уподібнення ІО до джерела. Менша кількість спільних слотів ускладнює активацію фреймового мапування: впізнавання та інтерпретацію ІО для читачів ЦТ.

У підсумку, зважаючи на утруднення активації вихідного мапування порівняно з оригіналом, вважаємо, що переклад не є когнітивно еквівалентним до оригіналу.

Іншим прикладом нейтралізації інтертекстуальності з роману «Пастка-22» є переклад такої шекспірівської ремінісценції: “*Major Major had been born too late and too mediocre. **Some men are born mediocre, some men achieve mediocrity, and some men have mediocrity thrust upon them***” (Heller, C). Виділена ІО є покликанням на комедію В. Шекспіра «Дванадцята ніч або Як собі хочете». У п'єсі ключник графині Олівії Мальволіо випадково натрапляє на лист, у якому господиня натякає на свою симпатію до нього й можливість бути разом: “*In my stars I am above thee; but be not afraid of greatness: **some are born great, some achieve greatness and some have greatness thrust upon'em***” (Shakespeare, TN). Лист написано нібито самою графинею, але, насправді, скомпільовано слугами для того, щоб познущатися над пихатим і меркантильним Мальволіо.

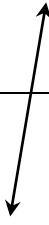
У романі Дж. Геллера ця ІО функціонує в контексті характеристики майора Майора Майора Майора — командира 256-ї бомбардувальної ескадрильї Військово-повітряних сил США. Його подвійне ім'я Майор Майор, ідентичне з прізвищем і військовим званням — придумане жартома його батьком — стало однією з причин глузування з боку його знайомих і колег. Зразу після народження Майора Майора немовби «посвятили» в ранг непримітних, давши йому дивне ім'я, що стало, поряд з його слабким характером, об'єктом для насміхань упродовж всього життя. Отримав звання

майора він також через комп'ютерний збій, що не мало нічого спільного з його заслугами чи військовим досвідом.

Ремінісценція активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.26):

Схема 3.26

Echo of “The Twelfth Night”: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Malvolio		[actor]: Major Major Major	[actor's feature]: Major Major Major having mediocrity thrust upon him
[action]: receive		[actor's feature]: born too late	
[action object]: a letter from Olivia		[actor's feature]: too mediocre	
[action object feature]: forged by Olivia's servants		[actor's feature]: “ Some men are born mediocre, some men achieve mediocrity, and some men have mediocrity thrust upon them ”	
[action object feature]: “ some are born great, some achieve greatness and some have greatness thrust upon'em ”			
[idea]: Malvolio having greatness bestowed upon him by Olivia			

Домінувальним типом зв'язку між фреймами є структурний: обидва речення мають однакову синтаксичну структуру, засновану на анафоричному паралелізмі, і речення з головним смисловим навантаженням подано останнім. У плані конструалу це відображається у послідовному ментальному скануванні — поетапному ментальному транзиті між епізодами, розташування яких вмотивоване бажанням створити своєрідний ефект кульмінації. Нові слоти репрезентують інформацію, отриману в результаті інтерпретації (“*Major Major Major having mediocrity thrust upon him*”).

ІО активує ментальний образ, де фігурою виступає певна кількість людей (*some men / some*), що вирізняються якоюсь характеристикою (*mediocrity / greatness*). Форма споглядання сцени — суб'єктивна. Сурядне речення “*some men have mediocrity / greatness thrust upon them*” також активує орієнтаційну

концептуальну метафору CONTROL IS UP / LACK OF CONTROL IS DOWN чи UNKNOWN IS UP / KNOWN IS DOWN й онтологічну концептуальну метафору PSYCHOLOGICAL FORCES ARE PHYSICAL FORCES.

В українському перекладі О. Фешовець мовну форму ІО змінено: *«Майор Майор народився надто пізно і надто посереднім. Посередність буває вродженою, набутою і нав'язаною»* (Геллер, П). Активація мапування, у цьому випадку, не відбудеться, оскільки наведений варіант перекладу значно відрізняється від наявного українського перекладу цього фрагмента з *«Дванадцятої ночі»*: *«Зоря моя вища за твою, але не бійся величі: одні родяться великими, інші здобувають велич, а на декого вона падає згори»* (Шекспір, ДН). Обидва фрагменти пов'язує спільний мотив здобуття якоїсь ознаки (посередності / величі) різними способами, однак, вірогідність активації текстуального фрейма є дуже низькою.

Ментальна образність в перекладі зазнає модифікацій у зв'язку із заміною фігури (порівн. *“some men”* → *«посередність»*), а також відсутністю орієнтаційних й онтологічних метафор оригіналу. Способи споглядання та сканування сцени в перекладі такі самі, як і в оригіналі.

Оскільки переклад не активує фреймового мапування оригіналу, він не є когнітивно еквівалентним до оригіналу.

Схожим прикладом відсутності когнітивної еквівалентності під час перекладу ремінісценції у зв'язку із невикористанням наявного перекладу є фрагмент з роману *«Американський психопат»* Б. І. Елліса: *“...above one of the doors covered by red velvet drapes in Harry's is a sign and on the sign in letters that match the drapes' color are the words THIS IS NOT AN EXIT”* (Ellis, AP). Табличка *“This is not an exit”* висить над одними дверима в клубі, куди Патрік Бейтман іде після того, як адвокат висміяв його спроби зізнатися у вчинених вбивствах. Роман Б. І. Елліса починається словами *“abandon all hope ye who enter here”*, що є написом на воротах пекла у *«Божественній комедії»* Данте і закінчується словами *“not an exit”*, які вважають ремінісценцією п'єси Ж-П. Сартра *“No exit”* [266, с. 20; 160, с. 169]. У п'єсі троє грішників потрапляють у

замкнену кімнату в пеклі, приречені на вічні муки перебування один з одним. У цьому контексті життя Патріка Бейтмана можна інтерпретувати як пекло, з якого немає виходу.

Активоване ремінісценцією фреймове мапування представлене на схемі 3.27.

Схема 3.27

Echo of “No Exit”: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actors]: three sinners		[actor]: Patrick Bateman	[theme]: hell [actor's feature]: doomed
[actors' feature]: doomed		[action]: to spend time with friends	
[location]: hell		[location]: the club	
[location feature]: a locked room		[location feature]: a door with the words “This is not an exit ”	
[location feature]: no exit			

Активация мапування базується на структурній подібності (кореляція слотів “*location feature*”: *no exit* ↔ “*location feature*”: *a door with the words “This is not an exit”*”) на основі поєднаності спільною точкою організації пам’яті. Взаємонакладання слотів сприяє інтерпретації Патріка як приреченого до безвихідного пекла на землі (нові слоти “*actor’s feature*”: *doomed*, “*theme*”: *hell*).

У контексті роману ІО активує образну метафору LIFE IS HELL WITHOUT AN EXIT, утворену шляхом розширення структурної метафори LIFE IS HELL.

В українському перекладі О. Оксенич вихідне мапування не активується: «...над одними дверима, які «У Гаррі» приховані за червоними оксамитовими завісами, висить табличка, і на цій табличці однаковим із завісами кольором написані слова: «ЦЕ **НЕ ВИХІД**»» (Елліс, АП). П’єса Ж.-П. Сартра українською мовою не перекладена, однак, усі вистави, поставлені за цим твором в Україні, мають назву «За зачиненими дверима» (аналогічно з російським перекладом п’єси «За закрытыми дверями»). Оскільки фрагменти не

мають спільних структурних елементів, а також не пов'язані спільною ідеєю чи образом, мапування не буде активуватися. Отже, український переклад не є когнітивно еквівалентним до оригіналу.

Відсутність когнітивної еквівалентності під час перекладу алюзії продемонструємо на прикладі з роману «Бійня номер п'ять» К. Воннегута: “*Kilgore Trout became Billy's favorite living author, and science fiction became the only sort of tales he could read*” (Vonnegut, S). Виділена ІО є покликанням на вигаданого персонажа Кілгора Траута, що фігурує в кількох творах К. Воннегута як його альтер еґо. Деталі його життя, зовнішності, поведінки варіюють; єдиною спільною рисою є його представлення як продуктивного, але недооціненого автора наукової фантастики. ІО розглядаємо як алюзію на роман “Дай вам боже здоров'я, містере Роузвотер”, оскільки Кілгор Траут тут з'являється вперше.

Мапування між ІФ і ТФ представлено на схемі 3.28.

Схема 3.28

Allusion to Kilgore Trout in “God Bless You, Mr. Rosewater”: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Kilgore Trout	↔	[actor]: Kilgore Trout	[actor's feature]: Kurt Vonnegut's alter ego
[actor's feature]: a stock clerk		[actor's feature]: a circulation manager	
[actor's feature]: a science fiction writer	↔	[actor's feature]: a science fiction writer	
[actor's feature]: prolific but unsuccessful	↔	[actor's feature]: prolific but unsuccessful	
[actor's feature]: eighty-seven books		[actor's feature]: books displayed in pornography shops	
[actor's feature]: Kurt Vonnegut's alter ego		[actor's feature]: Billy's favourite living author	

Часткове мапування встановлюється на основі структурної подібності: слотів на позначення професії (“*a science fiction writer*”) і специфічних характеристик (“*prolific but unsuccessful*”, “*Kurt Vonnegut's alter ego*”). Концептуалізація Кілгора Траута як Курта Воннегута є можливою за умови

наявності фонових знань про письменника та його твори (новий слот “*Kurt Vonnegut’s alter ego*”).

В українському перекладі Володимира та Лідії Дібров мовну форму ІО замінено іншою: «Для Біллі Пілігріма **Кровер Тріске** став найулюбленішим з усіх нині живих письменників, а наукова фантастика — єдиним жанром, який Біллі був ще здатний сприймати» (Воннегут, Б). Як зазначено в передмові до української версії, перекладачі ставили за мету зберегти комічний ефект, що викликає ім’я Кілгора Траута для англословних читачів. Переклад виконував би інтертекстуальну функцію, якби інші українські переклади романів К. Воннегута, де фігурує цей персонаж, використовували такий самий переклад цього антропоніма. У перекладі «Сніданку чемпіонів» Олени Фешовець це власне ім’я транскрибовано як Кілгор Траут. Тому вважаємо, що переклад не є когнітивно еквівалентним до оригіналу.

Уведення нової ІО, що призводить до повної втрати компонентів фреймового мапування оригіналу, продемонструємо на прикладі уривку з роману «Передчуття кінця» Дж. Барнса: “If Alex had read **Russel and Wittgenstein**, Adrian had read **Camus and Nietzsche**. I had read **George Orwell and Aldous Huxley**; Colin had read **Baudelaire and Dostoevsky**” (Barnes, SE). Наведений фрагмент містить вісім ІО, що є покликаннями на відомих філософів і письменників Бертрана Рассела, Людвіга Вітгенштайна, Альбера Камю, Фрідріха Ніцше, Джорджа Орвелла, Олдоса Гакслі, Шарля Бодлера, Федора Достоевського. У романі Дж. Барнса оповідач Тоні Вебстер розповідає про читацькі уподобання своїх друзів-інтелектуалів, на основі яких можна говорити про особливості їхнього характеру. Захоплення працями Б. Рассела і Л. Вітгенштайна, представників логічного емпіризму, свідчить про аналітичний склад розуму Алекса. Філософування Адріана про людське існування й свободу вибору відповідає його читацьким уподобанням (Ф. Ніцше, А. Камю). Зацікавлення Тоні антиутопічними романами Дж. Орвелла й О. Гакслі свідчить про його роздумування над наслідками науково-технічного прогресу, впливу

політичних режимів тощо. Колін, читаючи Ш. Бодлера і Ф. Достоевського, тяжіє до асоціативного мислення, інтуїтивного сприйняття та психологізму.

Схему фреймового мапування продемонструємо на прикладі ІО “*Baudelaire*” (див. схему 3.29).

Схема 3.29

Allusion to the works of Baudelaire: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[objects]: the works of Baudelaire		[actor]: Colin	[actor's feature 1]: symbolism ↔ associative thinking [actor's feature 2]: individualism ↔ introspection
[objects' feature]: symbolism		[action]: to read	
[objects' features]: individualism		[action object]: Baudelaire	
		[action object feature]: the works	

Мапування активується завдяки дослівному відтворенню форми ІО (кореляція слотів “*objects*”, “*action object*”, “*action object feature*”). Інтерпретація особливостей характеру Коліна стає можливою через проєкцію слотів ТФ на ІФ, результатом чого є поява нових слотів (“*actor's feature*”). ІО активує концептуальну метонімію PRODUCER FOR PRODUCT (конкретніше репрезентовану як AUTHOR FOR WORK).

В українському перекладі В. Кузнецова всі ІО, окрім ІО “*Baudelaire*”, відтворено повноцінно: «*Якщо Алекс читав Рассела й Вітгенштайна, то Едрієн читав Камю й Ніцше. Я читав Джорджа Орвела й Олдоса Гакслі, Колін читав Бодрієра й Достоевського*» (Барнз, ВЗ). ІО “*Baudelaire*” замінено на ІО “Бодріяр”, що є покликанням на праці французького філософа Жана Бодрієра. Цільова ІО активує таке фреймове мапування (див. схему 3.30):

Схема 3.30

Алюзія на праці Ж. Бодрієра: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[об'єкти]: праці Бодрієра		[діяч]: Колін	[риса діяча]: постмодернізм ↔ незалежна особистість
[риса об'єктів]: постмодернізм		[дія]: читати	
[риса об'єктів]: гіперреальність		[об'єкт]: Бодріяр	
[риса об'єктів]: симулякр		[риса об'єкта]: праці	

Мапування, як і в оригіналі, встановлюється завдяки дослівному відтворенню форми ІО «Бодріяр» (спільні слоти «об'єкт», «риса об'єкта»). Концептуальна метонімія ВИРОБНИК ЗАМІСТЬ ВИРОБУ (АВТОР ЗАМІСТЬ ТВОРУ) залишається незмінною. Однак заміна ІО призводить до модифікації цільової інтерпретації: якщо в оригіналі читання Коліном творів Ш. Бодлера свідчило про інтроспективність й асоціативне мислення, то захоплення працями Ж. Бодріяра в ЦТ наводить на думку про його незалежну натуру, недовіру до авторитетів (новий слот «риса діяча»).

У зв'язку із заміною оригінальної ІО іншою, що активує відмінне від оригіналу фреймове мапування і призводить до нової інтерпретації, український переклад фрагмента не є когнітивно еквівалентним до оригіналу.

Підсумуємо причини нееквівалентності й низького ступеня когнітивної еквівалентності перекладу ІО. Досягнення низького ступеня когнітивної еквівалентності може бути зумовлене: 1) використанням наявного перекладу ІО або авторським перекладом ІО (що була раніше перекладена), що не відтворює усіх компонентів фреймового мапування ВТ і збіднює інтерпретацію; 2) авторським перекладом ІО (з вказівкою на джерело), яка не перекладена українською та містить модифікації ментального образу, що впливають на інтерпретацію; 3) заміною іншою ІО, що має спільні компоненти з вихідною ІО.

Причинами відсутності когнітивної еквівалентності є: 1) опущення ІО; 2) невикористання наявного перекладу; авторський переклад ІО, що вносить значні модифікації до вихідної ментальної образності, призводячи до нейтралізації інтертекстуальності; 3) заміна іншою ІО, що не має з вихідною ІО спільних компонентів, потрібних для інтерпретації.

Прослідкуємо частотність досягнення ступенів когнітивної еквівалентності перекладу залежно від форм текстової об'єктивації ІО.

Вузьке трактування цитати з вимогами атрибутивності, маркування й нетрансформованості сприяло зменшенню кількості відібраних цитат для опрацювання. Результати дослідження 67 цитат відображено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Когнітивна еквівалентність перекладу цитат

форми об'єктивації цитати	речення	текстовий фрагмент	Разом
ступені когн. еквів.			
високий ступінь	7	3	10 (15%)
середній ступінь	20	27	47 (70%)
низький ступінь	2	5	7 (10,5%)
відсутній	2	1	3 (4,5%)

Середній ступінь когнітивної еквівалентності є найбільш характерним для перекладу цитат з огляду на їхню багатокomпонентну форму об'єктивації в тексті, відтворення якої, як правило, потребує лексико-граматичних модифікацій, що зумовлюють зміну ментального образу (70%). Високий ступінь когнітивної еквівалентності досягається за умови наявності таких синтаксичних конструкцій чи лексичних одиниць, які б дозволили відтворити фреймове мапування й ментальну образність з мінімальними втратами, що на практиці є нечастим явищем у зв'язку з відмінностями лексико-граматичних систем мов (15%). Причиною низького ступеня когнітивної еквівалентності є така модифікація ментального образу, що призводить до втрати певних компонентів фреймового мапування оригіналу та впливає на інтерпретацію (10,5%). Приводом для значних модифікацій ментального образу може бути збереження римування та метрики віршів або певні суб'єктивні чинники (зумовлені специфікою індивідуальної рецепції та інтерпретації, індивідуального когнітивного стилю). Відсутність когнітивної еквівалентності спричинена неможливістю активації цитати через її нейтралізацію або заміну іншою, що не містить спільних компонентів (4,5%).

Результати опрацювання 789 алюзій подано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Когнітивна еквівалентність перекладу алюзій

форми об'єктив. алюзії	одне слово	словоспол., сполука слів	речення	текст. фрагмент	Разом
ступені когн. еквів.					
високий ступінь	210	297	65	27	599 (76%)
середній ступінь	8	32	52	28	120 (15%)
низький ступінь	2	3	7	7	19 (2%)
відсутній	14	25	10	2	51 (7%)

Переважно лаконічна форма алюзії (одне слово, словосполучення), що є покликанням на тексти різних стилів, історичні й суспільні події та явища, відомих постатей та результати їхньої діяльності, тощо сприяє збереженню мовної форми, а отже, досягненню високого ступеня когнітивної еквівалентності, що є найбільш характерними для перекладу цього типу алюзій (76%). Середній ступінь когнітивної еквівалентності є ознакою трансформації форми алюзії, що модифікує ментальний образ, який вона активує, однак, не перешкоджає відтворенню основних компонентів мапування (15%) (найбільш характерно для алюзій у формі речення). Значні модифікації ментальної образності, що перешкоджають повноцінному відтворенню мапування, призводять до низького ступеня еквівалентності (2%). Причиною відсутності будь-яких кореляцій між ІФ і ТФ є нейтралізація інтертекстуальності, що не сприяє активації мапування, або заміна іншою ІО, що не має спільних компонентів з ВТ (7%).

Результати опрацювання 154-х ремінісценцій відображені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Когнітивна еквівалентність перекладу ремінісценцій

Форма об'єктив. ремінісценції	одне слово	словоспол., сполука слів	речення	текст. фрагмент	Разом
ступінь когн. еквів.					

Продовження таблиці 3.3

високий ступінь	3	15	36	4	58 (38%)
середній ступінь	1	24	38	9	72 (47%)
низький ступінь	0	6	6	1	13 (8%)
відсутній	0	3	6	2	11 (7%)

З огляду на те, що ремінісценція ґрунтується на відлунні ритмічно-синтаксичної структури, образів чи мотивів тексту-джерела, речення є більш оптимальною формою для її репрезентації, аніж одне слово чи словосполучення. Неминучі зміни форми призводять до трансформації конструалу сцени, тому середній ступінь когнітивної еквівалентності найчастіше зустрічається під час перекладу цього різновиду ІО (47%). Високий ступінь когнітивної еквівалентності досягається за умови мінімальних змін, що забезпечує безперешкодну активацію мапування (38%). Низький ступінь когнітивної еквівалентності, коли переклад ремінісценції утруднює потенційну активацію вихідного мапування через значні зміни образності чи конструалу, трапляється у 8% випадків. Відсутність когнітивної еквівалентності, спричинене неуспішною ідентифікацією ремінісценції, джерело якої вже раніше було перекладено, характерне для 7% випадків.

3.2. Лінгвокогнітивні тактики відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською

Аналіз ступенів когнітивної еквівалентності перекладу ІО зумовлює необхідність виокремлення лінгвокогнітивних тактик, застосування яких сприятиме досягненню певного ступеня еквівалентності. Проілюстровані нижче тактики виділені на основі повноти активації фреймового мапування ВТ і збереження/модифікації мовної форми ІО.

3.2.1. Повна активація вихідної структури + ідентична мовна форма.

Ця лінгвокогнітивна тактика перекладу ІО полягає в повному відтворенні вихідного мапування між ІФ і ТФ завдяки збереженню мовної форми ІО.

Її застосування продемонструємо на прикладах з роману «Життя Пі» Я. Мартеля: *“If Christ spent an anguished night in prayer, if He burst out from the Cross, “My God, my God, why have you forsaken me?” then surely we are also permitted doubt. But we must move on. To choose doubt as a philosophy of life is akin to choosing immobility as a means of transportation”* (Martel, LP). ІО є покликанням на біблійну історію про розп’яття Ісуса Христа (Мт. 27:46): *“About three in the afternoon Jesus cried out in a loud voice, “Eli, Eli, lema sabachthani?”(which means “My God, my God, why have you forsaken me?”)* (NIV). У романі головний герой згадує ці слова, роздумуючи про віру й атеїзм. Пісцин, який сам любив Бога, найбільш неприхильно ставився до агностиків, не розуміючи, як сумнів можна обрати за філософію свого життя. Сумнів, на його думку, притаманний людям (навіть Христос у людській подобі проявив цю емоцію на хресті), однак жити одним сумнівом неможливо.

Розглянемо мапування між ІФ і ТФ, активоване наведеною цитатою (див. схему 3.31):

Схема 3.31

Quotation from Matthew 27:46: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Christ	↔	[actor]: Christ	[idea]: people are permitted doubt
[action]: cry out	↔	[action]: burst out	
[action object]: “My God, my God, why have you forsaken me?”	↔	[action object]: “My God, my God, why have you forsaken me?”	
[theme]: Christ’s suffering on the cross	↔	[theme]: Christ’s suffering on the cross	
[theme]: doubt	↔	[theme]: doubt	

Цитата активує повне структурне мапування (завдяки атрибуції та дослівному відтворенню мовної форми) (спільні слоти “actor”, “action”, “action object”) на основі поєднаності одним пакетом організації пам’яті. ІФ і ТФ також пов’язані однією точкою тематичної організації через спільний мотив смутку (слоти “theme”). Результат інтерпретації ІО відображений у новому слоті “idea”. ІО активує ментальний образ Ісуса (фігура, траєктор), який

промовляє з хреста до Господа (орієнтир) на тлі Голготи. Сканування сцени — сумарне (цілісний образ), спосіб споглядання сцени — суб'єктивний (концептуалізатор виступає тільки спостерігачем).

В українському перекладі І. Шувалової вихідне фреймове мапування та ментальний образ відтворено без змін: *«Якщо Христос провів трудну ніч у молитві, якщо з хреста він вигукнув: ‘Божже мій, Божже мій, нащо мене Ти покинув?’ то й для нас сумнів не мусить бути чимось забороненим»* (Мартель, ЖП). ІО дослівно відтворює відповідний уривок з Євангелія від Матвія (Мт. 27:46): *«А коло години дев'ятої скрикнув Ісус гучним голосом, кажучи: Елі, Елі, лама савахтані? цебто: Божже Мій, Божже Мій, нащо Мене Ти покинув?»* (Огієнко, Б). Цитата є атрибутованою, графічно маркованою та нетрансформованою, як і в оригіналі. Фреймове мапування зображене на схемі 3.32.

Схема 3.32

Цитата з Мт. 27:46: повне мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Ісус	↔	[діяч]: Ісус	[ідея]: людям дозволено сумніватись
[дія]: крикнути гучним голосом	↔	[дія]: вигукнути	
[об'єкт]: “Божже Мій, Божже Мій, нащо Мене Ти покинув?”	↔	[об'єкт]: “Божже мій, Божже мій, нащо мене Ти покинув?”	
[тема]: страждання Христа на хресті	↔	[тема]: страждання Христа на хресті	
[мотив]: сумнів	↔	[мотив]: сумнів	

ІО в ЦТ активує ідентичне оригіналу повне мапування на основі структурної (слоти «діяч», «дія», «об'єкт») та ідейно-тематичної подібності (слоти «тема», «мотив»). Усі слоти вихідних ІФ і ТФ збережено в перекладі. Ментальний образ ЦТ також відтворено без змін: Ісус (фігура, траєктор) на хресті, який звертається до Господа на Голготі (тло). Способи сканування та споглядання сцени збережено.

Оскільки український переклад відтворює ІО без модифікацій, він характеризується високим ступенем когнітивної еквівалентності.

Повноцінне відтворення фреймового мапування під час перекладу алюзії проілюструємо на прикладі з уже згаданого роману Я. Мартеля: “*A germ of religious exaltation, no bigger than a mustard seed, was sown in me and left to germinate. It has never stopped growing since that day*” (Martel, LP). Виділена ІО є покликанням на біблійну притчу про гірчичне зерно, що проросло і стало великим деревом з розлогим віттям (Luke 13: 18-19): “*Then Jesus asked, ‘What is the kingdom of God like? What shall I compare it to? It is like a mustard seed, which a man took and planted in his garden. It grew and became a tree, and the birds perched in its branches’*” (NIV). Притча є уособленням зростання величі Царства Небесного, поширення християнського руху. ІО наведено в контексті першого знайомства Пісцина з храмом, з якого почалося його захоплення різними релігійними практиками.

Мапування між ІФ і ТФ проілюстровано на схемах 3.33.

Схема 3.33

Allusion to the Parable of the Mustard Seed: partial mapping

Textual Frame 1		Intertextual Frame 1	New slots
[actor]: a man		[actor]: unknown	[end result]: become a large tree
[action]: to sow	↔	[action 1]: to sow	
[action object]: a grain of mustard seed		[action 2]: leave to germinate	[end result feature]: engagement in different religious practices
[action object feature]: the Kingdom of God	↗	[action object]: a mustard seed	
[location]: the garden	↘	[action object feature]: a germ of religious exaltation	
		[location]: Piscine	
Textual Frame 2		Intertextual Frame 2	
[actor]: a grain of mustard seed	↔	[actor]: a mustard seed	
[actor's feature]: the Kingdom of God	↔	[actor's feature]: religious exaltation	
[action]: grow	↔	[action]: grow	
[end result]: become a large tree		[manner of action]: without stopping	
[end result feature]: gain influence			

Схема демонструє часткове аналогове мапування між ІФ і ТФ. Структурна подібність встановлюється на основі зв'язку між слотами “action” (to sow, to grow), “action object” (a mustard seed) (дослівне відтворення мовної форми ІО). Фрейми також поєднуються спільним мотивом розвитку релігійних переконань, любові до релігії (кореляція слотів “action object feature”). Результатом інтерпретації ІФ в межах ТФ є поява нового слота ІФ “end result”, що дозволяє концептуалізувати поступове перетворення гірчичного зерна (першого знайомства Пісцина з Богом) у розлоге дерево гірчиці (що, як відомо з контексту всього твору, позначає його набожність і практикування різних релігій). Ця образна метафора, активована ІО, функціонує на основі специфікації конвенційної структурної концептуальної метафори A BELIEF IS A PLANT. Деталізуються як і вихідний (A PLANT → A MUSTARD SEED), так і цільовий домени (A BELIEF → A RELIGIOUS BELIEF), утворюючи нову образну метафору A RELIGIOUS BELIEF IS A MUSTARD SEED.

В українському перекладі І. Шувалової ІО оригіналу збережено: *«Насінина релігійного екстазу, не більша за гірчичне зернятко, запала мені в душу і пустила там паросток. Відтоді вона ні на мить не припиняла рости»* (Мартель, ЖП). У перекладі збережено алюзію на притчу про гірчичне зерно (Лк. 13: 18-19): *«Він же промовив: До чого подібне Царство Боже, і до чого його прирівняю? Подібне воно до гірчичного зерна, що взяв чоловік і посіяв його в своїм саді. І воно виростало, і деревом стало, і кублилось птаство небесне на віттях його»* (Огієнко, Б). ІО активує фреймове мапування, представлене на схемі 3.34.

Схема 3.34

Алюзія на притчу про гірчичне зерно: часткове мапування

Текстуальний фрейм 1		Інтертекстуальний фрейм 1	Нові слоти
[діяч]: чоловік	↗ ↘	[діяч]: гірчичне зернятко	[кінцевий результат]: стати деревом
[дія]: сіяти		[дія 1]: западати	
[об'єкт дії]: гірчичне зерно		[дія 2]: пускати паросток	

Продовження схеми 3.34

[риса об'єкта дії]: Царство Боже		[реципієнт]: душа Пісцина	[риса кінцевого результату]: набожність, практикування різних релігій
[локація]: сад		[риса діяча]: насінина релігійного екстазу	
Текстуальний фрейм 2		Інтертекстуальний фрейм 2	
[діяч]: гірчичне зерно	↔	[діяч]: гірчичне зерно	
[риса діяча]: Царство Боже	↔	[риса діяча]: насінина релігійного екстазу	
[дія]: рости	↔	[дія]: рости	
[кінцевий результат]: стати деревом		[спосіб дії]: безупинно	
[риса кінцевого результату]: здобути велич			

Як і в оригіналі, зв'язок між слотами встановлюється на структурному рівні на основі поєднаності одним пакетом організації пам'яті: корелюють слоти «діяч» (гірчичне зерно), «дія» (рости). Паралелі між слотами «риса діяча» («Царство Боже» ↔ «насінина релігійного екстазу») забезпечують ідейно-тематичний зв'язок між фреймами через поєднаність однією точкою тематичної організації. Мапування уможливлює інтерпретацію перетворення гірчичного зерна в гірчичне дерево в ЦТ (новоутворений слот ІФ «кінцевий результат»). Український переклад також зберігає ментальну образність оригіналу, а саме образну метафору РЕЛІГІЙНЕ ПЕРЕКОНАННЯ Є ГІРЧИЧНОЮ ЗЕРНИНОЮ, утвореної шляхом специфікації структурної метафори ПЕРЕКОНАННЯ Є РОСЛИНОЮ.

Оскільки український переклад зберігає вихідне мапування між ІФ і ТФ та ментальну образність без змін, він характеризується високим ступенем когнітивної еквівалентності.

Іншим прикладом застосування цієї тактики до перекладу алюзії є уривок з роману «Спокута» І. Мак'юена: *“When Cecilia came home in July with her finals’ result — the nerve of the girl to be disappointed with it! — she had no job or skill and still had a husband to find and motherhood to confront, and what would her*

bluestocking teachers — the ones with silly nicknames and “fearsome” reputations— have to tell her about that?” (McEwan, A). Виділена ІО є алюзією на жіночий соціальний та освітній рух «синіх панчіх», що виник в Англії в середині XVIII ст. Метою цього руху був відхід від традиційної неінтелектуальної діяльності жінок. У романі він згаданий в контексті повернення Сесілії додому після навчання та роздумування про доросле життя, зокрема, заміжжя, про яке її викладачки-«сині панчохи» нічого їй не навчать.

Алюзія активує часткове мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.35):

Схема 3.35

Allusion to the Blue Stockings Society: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: the Blue Stocking Society	↔	[actors]: Cecilia’s bluestocking teachers	[actor’s feature]: intellectual
[actor’s feature]: women’s social and education movement		[actors’ feature]: silly nicknames	[actors’ feature]: against marriage
[actor’s feature]: intellectual		[actors’ feature]: fearsome reputations	
[actor’s feature]: nicknames		[actor’s feature]: ignorant about real life	
[actor’s feature]: against marriage			
[actor’s feature]: critical public opinion			
[location]: England			
[time]: the early 1750s			

Часткове мапування між слотами ІФ і ТФ встановлюється завдяки дослівному відтворенню в тексті елемента назви руху “The Blue Stocking Society”, а також окресленню окремих рис цього руху (слоти “actor’s feature”: “silly nicknames”, “fearsome reputations”). Інтерпретація фрагмента з ІО (а саме розуміння чому викладачки-«сині панчохи», на думку Сесілії, нічого не знають про доросле життя) забезпечується взаємним накладанням слотів ІФ і ТФ й утворенням нових слотів ІФ (“actor’s feature”: *intellectual*, “actor’s feature”: *against marriage*). ІО активуватиме структурну метафору AN INTELLECTUAL WOMAN IS A BLUE STOCKING.

Український переклад, здійснений О. Смольницькою, зберігає вихідну ІО й активовані нею фреймове мапування та ментальну образність: *«Коли Сесилія в липні повернулася додому з результатами випускних іспитів — як мужньо дівчинка сприйняла свою розчарованість ними! — у неї не було ні роботи, ні вмінь, а попереду все одно чекали пошуки чоловіка і зустріч із материнством, і що могли їй розказати про це її викладачі — оті «сині панчохи» з дурними прізвиськами й «грізною» репутацією?»* (Мак'юен, С). Активоване алюзією мапування зображене на схемі 3.36.

Схема 3.36

Алюзія на товариство «синіх панчіх»: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: товариство «синіх панчіх»	↔	[діячі]: викладачі Сесилії – сині панчохи	[риса діячів]: інтелектуальна діяльність
[риса діяча]: жіночий соціально-просвітницький рух		[риса діячів]: безглузді прізвиська	[риса діячів]: проти шлюбу
[риса діяча]: інтелектуальна діяльність		[риса діячів]: «грізна» репутація	
[риса діяча]: прізвиська		[риса діячів]: необізнані з реальним життям	
[риса діяча]: проти шлюбу			
[риса діяча]: критичне ставлення з боку громадськості			
[локація]: Англія			
[час]: 1750-ті			

Мапування в ЦТ встановлюється між такими ж слотами, як і у ВТ (на основі дослівного відтворення назви руху та наведенню кількох його характеристик). Інтерпретація фрагмента з ІО відбувається завдяки утворенню нових слотів («риса діячів»). ІО активує ідентичну до оригіналу структурну метафору ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЖІНКА Є СИНЬОЮ ПАНЧОХОЮ.

Оскільки ІО в перекладі зберігає фреймове мапування та ментальний образ вихідної ІО, український переклад проаналізованого уривка характеризується високим ступенем когнітивної еквівалентності.

Для ілюстрації застосування цієї тактики до перекладу ремінісценції проаналізуємо переклад уривку з роману «451 градус за Фаренгейтом» Рея Бредбері: *“The flutter of cards, motion of hands, of eyelids, the drone of the time-voice in the firehouse ceiling “...one thirty-five. Thursday morning, November 4th...one thirty-six... one thirty-seven a.m...”* (Bradbury, F). Виділена ІО є покликанням на події 4-5 листопада 1605 р. (тепер відзначається як Ніч Гая Фокса), відомі як Порохова змова, метою якої було підірвати Вестмінстерський палац, щоб вбити короля Якова І й представників парламенту. Змовниками була група католиків, що бажали скинути протестантського короля та повернути на трон католицького монарха. Змову було викрито, а Гая Фокса, який мав підпалити бочки з порохом в палаці, арештували й стратили.

Ремінісценція Порохової змови, що з’являється у вищенаведеному епізоді на пожежній станції, коли Гай Монтеґ та інші пожежники грають в карти й розмовляють перед викликом, може натякати на майбутню відмову Монтеґа від виконання свої обов’язків і втечу з міста. Ім’я головного героя, ймовірно, також можна вважати алюзією на Гая Фокса, оскільки Гай Монтеґ, як і Гай Фокс, був бунтівником проти панівної системи. Уведення покликання на Порохову змову можна пояснити тематичною схожістю стосовно підпалу, а також спробою натякнути на подальший бурхливий розвиток подій.

Мапування між ІФ і ТФ, активоване ремінісценцією, зображене на схемі 3.37.

Схема 3.37

Echo of the Gunpowder Plot: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Guy Fawkes	↔	[actor]: Guy Montag	[goal]: Montag’s personal rebellion
[actor’s feature]: an arsonist	↔	[actor’s feature]: a fireman ↔ a bookburner	
[actor’s feature]: discovered guarding gunpowder		[action]: play cards	
[actor’s feature]: arrested		[action feature]: the flutter of cards	
[goal]: to blow up the House of Lords		[action feature]: motion of hands	

Продовження схеми 3.37

[goal feature]: rebellion		[action feature]: motion of eyelids	
[date]: 4 November, 1605	↕	[action feature]: the drone of the time-voice in the firehouse ceiling	
		[action feature]: one thirty-five Thursday morning, November 4th ...one thirty-six... one thirty-seven a.m	

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється на основі зв'язку між слотами на позначення дати події, а також імен діячів (неповне структурне мапування). Фрейми також пов'язані мотивом підпалу (поєднаність однією точкою тематичної організації; спільні слоти “*an arsonist*” та “*a fireman (a bookburner)*”). Активація текстуального фрейма є запорукою інтерпретації ІО, тобто дає змогу тлумачити введення цієї ремінісценції як натяку на майбутній бунт Монтега (новий слот “*goal*”: *rebellion*). Наповнення ментального образу, активованого ІО, залежатиме від обсягу індивідуальних знань про Порохову змову.

Український переклад, здійснений Є. Крижевичем, відтворює ІО без модифікацій мовної форми: «Шелестіння карт, порухи рук, тремтіння повік, надокучливе бурмотіння вмонтованого в стелю годинника, який промовляв: «...одна година тридцять п'ять хвилин, **четверте листопада**, четвер... одна година тридцять шість... одна година тридцять сім» (Бредбері, Ф).

Активоване мапування зображене на схемі 3.38.

Схема 3.38

Ремінісценція Порохової змови: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Гай Фокс	↔	[діяч]: Гай Монтег	[мета]: особисте повстання Монтега
[риса діяча]: підпальовач	↔	[риса діяча]: поженик ↔ книгоспальовач	
[риса діяча]: викрито в будівлі парламенту з порохом		[дія]: грати в карти	
[риса діяча]: арештований		[риса дії]: шелестіння карт	

Продовження схеми 3.38

[мета]: підірвати Палату лордів		[риса дії]: порухи рук	
[мета]: повстання		[риса дії]: тремтіння повік	
[час]: 4 листопада, 1605		[риса ситуації]: бурмотіння вмонтованого в стелю годинника	
		[риса ситуації]...одна година тридцять п'ять хвилин, четверте листопада , четвер... одна година тридцять шість... одна година тридцять сім	

Фреймове мапування, активоване ІО в перекладі, є ідентичним до вихідного. Часткова структурна подібність відображена в кореляції слотів «діяч» (однакові імена) та «час» (однакова дата). Тематична подібність фреймів репрезентована в спільності слотів «риса діяча» (мотив підпалу). Завдяки мапуванню, алюзію можна інтерпретувати як натяк на майбутній бунт Монтега проти системи (новий слот: «особисте повстання Монтега»). Активація та наповнення ментального образу залежить від наявності й обсягу фонових знань про Порохову змову.

З огляду на те, що ІО в перекладі відтворює ідентичне фреймове мапування, а збереження мовної форми забезпечує безперешкодне відтворення ментального образу, переклад має високий ступінь когнітивної еквівалентності.

Прикладом перекладу ремінісценції творів художньої літератури із застосуванням цієї тактики є такий уривок з роману «Улісс» Дж. Джойса: “*He came forward a pace and stood by the table. His underjaw fell sideways open uncertainly. Is this old wisdom? He waits to hear from me. **History, Stephen said, is a nightmare from which I am trying to awake***” (Joyce, U). Виділену ІО вважають ремінісценцією [255] на вислів французького поета Ж. Лафорга з його твору “*Mélanges posthumes*”: “*History is a gaudy old nightmare who does not suspect that the best jokes are the shortest*” [245, с. 39]. Стівен Дедал промовляє ці слова під час розмови з містером Дізі, директором школи, в якій він вчителює. Він має на

меті видатися загадковим, щоб утерти носа владному Дізі, який не тільки не вирізнявся інтелектом, але й був прихильником англійців і антисемітом.

Активоване ремінісценцією мапування зображене на схемі 3.39.

Схема 3.39

Echo of Jules Laforgue's "Mélanges posthumes": partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: history	↗ ↘	[actor]: Stephen	[goal]: to seem intellectual and mysterious
[actor's feature]: gaudy old nightmare		[goal]: to awake	
[action]: to not suspect		[obstacle]: nightmare	
[action object]: the best jokes are the shortest		[obstacle feature]: history	
[idea]: the cruelty of human history	↔	[idea]: the cruelty of human history	

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється на основі спільних структурних елементів (слоти "actor" (history) ↔ "obstacle" (history), "actor's feature" (gaudy old nightmare) ↔ "obstacle feature" (nightmare)). Фрейми також поєднані однією точкою тематичної організації завдяки спільній ідеї жорстокості війни (спільний слот "idea": the cruelty of human history).

ІО "History is a nightmare" активує образну метафору HISTORY IS A NIGHTMARE, утворену шляхом специфікації конвенційної структурної метафори THE PAST IS A PLACE OF CONFINEMENT. Сканування сцени — сумарне, спосіб споглядання — суб'єктивний.

В українському перекладі О. Тереха й О. Мокровольського ІО відтворена без змін: «Він ступив крок і став біля столу. Його рот спантеличено перекривився. То це і є мудрість старості? Він чекає, щоб я йому пояснив. — **Історія, — відмовив Стівен, — це нічне страхіття**, з якого я силкуюся прокинутись» (Джойс, У). У перекладі до ІО додана примітка — вказівка на на те, що ці слова є покликанням на вислів Ж. Лафорга, однак, сам вислів наведено не повністю: «Історія — це давній заплутаний кошмар...» (Джойс, У). ІО активує таке фреймове мапування (див. схему 3.40):

**Ремінісценція твору Ж. Лафора “*Mélanges posthumes*”: часткове
мапування**

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: історія		[діяч]: Стівен	[мета]: видатися розумним і загадковим
[рису діяча]: давній заплутаний кошмар		[мета]:прокинутися	
[ідея]: жорстокість людської історії		[перешкода]: нічне страхіття	
		[рису перешкоди]: історія	
		[ідея]: жорстокість людської історії	

Часткове мапування на основі структурної (два спільні структурні елементи — слоти «історія», «кошмар») та ідейно-тематичної подібності (спільний слот «жорстокість людської історії») відповідає вихідному. Ментальний образ також не зазнав змін: ІО «*Історія — це нічне страхіття, з якого я силкуюся прокинутись*» активує образну метафору ІСТОРИЯ Є НІЧНИМ СТРАХІТТЯМ, утворену через специфікацію структурної метафори МИНУЛЕ Є МІСЦЕМ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.

Переклад відтворює фреймове мапування та ментальний образ ВТ без змін, тому він характеризується високим ступенем когнітивної еквівалентності.

Іншим прикладом перекладу ремінісценції на тексти художньої літератури із застосуванням цього прийому є такий уривок з роману «Ніч лагідна» Ф. С. Фіцджеральда: “*Rosemary dozed for three hours and then lay awake, suspended in the **moonshine**. Cloaked by the erotic darkness she exhausted the future quickly, with all the eventualities that might lead up to a kiss, but with the kiss itself as blurred as a kiss in pictures*” (Fitzgerald, TN). ІО “moonshine” вважають покликанням на «Оду солов’ю» Дж. Кітса [212]. Епіграфом до роману «Ніч лагідна» є уривок з четвертої строфи «Оди», ідеї та образи якої пронизують твір Ф. С. Фіцджеральда: “*Already with thee! tender is the night [...] But here there is no light / Save what from heaven is with the breezes blown / Through verdurous glooms and winding mossy ways*” (Keats, ON). Два рядки

строфи опущені: “And haply **the Queen-Moon** is on her throne, / Cluster’d around by all her starry Fays” (Keats, ON). У цій строфі описано ескейпізм оповідача від депресивного світу за допомогою уяви. Він уявляє (чи йому сниться), як він опиняється разом із солов’єм у царстві ночі, де густа рослинність і темрява заступають прохід до світла й місячної королеви на троні. Розмитим є значення самого символу, що в певних контекстах має більший зв’язок з поемою, аніж в інших. Наприклад, серед запропонованих інтерпретацій, є такі тлумачення символізму місяця, як недосяжність ідеалу, божевілля і навіть кохання та пристрасті [215].

У наведеному уривку з ІО місячне сяйво згадується в контексті нічних фантазій молодої акторки Розмері Гойт про близькість зі своїм новим знайомим, одруженим чоловіком Діком Дайвером. Мапування в цьому разі може активуватися на основі мотиву таємного недосяжного кохання під покровом ночі (де Розмері є місячною королевою). Покликання є неоднозначним і доволі невиразним, тому вважаємо його ремінісцентним, а не алюзивним.

Ремінісценція активує мапування між ІФ і ТФ, зображене на схемі 3.41.

Схема 3.41

Echo of “Ode to a Nightingale”: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: the narrator		[actor]: Rosemary	[actor’s feature]: the Queen-Moon [theme]: unattainable passion and love
[actor]: the nightingale		[action]: to fantasize	
[goal]: to find		[action object]: romance with Dick Diver	
[goal object]: the Queen-Moon	↔	[location feature]: moonshine	
[goal object feature]: the unattainable ideal			
[goal object feature]: passion and love			
[obstacle]: shrubbery			
[obstacle]: darkness			
[location]: the night kingdom			

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється на основі спільної символіки місяця (слоти “the Queen-moon” та “moonshine”). Інтерпретація ІФ у контексті ТФ сприяє утворенню нових слотів (“actor’s feature”: the Queen-Moon, “theme”: *unattainable passion and love*). У межах обраної інтерпретації ІО активує образну метафору UNATTAINABLE LOVE IS MOONSHINE, утворену шляхом специфікації онтологічної метафори LOVE IS AN OBJECT.

В українському перекладі М. Пінчевського вихідна ІО збережена: «Години зо три Розмері дрімала, а потім довго лежала з розплющеними очима, підхоплена потоком **місячного сяйва**» (Фіцджеральд, НЛ). У перекладі також відтворено епіграф-покликання на «До солов’я» Дж. Кітса «*I вже з тобою я! Ніч лагідна така... / Та тут панує темрява хистка — / Лиш промінці зірок на крилах вітру / Між листям линуць до витких стежок*» з двома пропущеними рядками «*На щастя, й **місяць** на своєму троні пишається у колі фей-зірок*» (Кітс, ДС). Активоване ремінісценцією мапування зображене на схемі 3.42:

Схема 3.42

Ремінісценція «До солов’я»: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: оповідач		[діяч]: Розмері	[риса діяча]: місяць [мотив]: недосяжна пристрасть і кохання
[діяч]: соловей		[дія]: фантазувати	
[мета]: відшукати		[об’єкт дії]: роман з Діком Дайвером	
[об’єкт]: місяць	↔	[риса локації]: місячне сяйво	
[риса об’єкта]: недосяжний ідеал			
[риса об’єкта]: пристрасть і кохання			
[перешкода]: гущавина			
[перешкода]: темрява			
[локація]: царство ночі			

Ремінісценція, як і в оригіналі, активує вільне мапування на основі спільного символу місяця (кореляція слотів «місяць», «місячне сяйво»). Перехресне мапування уможлиблює інтерпретацію ІО (нові слоти «риса діяча»,

«мотив»). ІО в перекладі також активує образну метафору НЕДОСЯЖНЕ КОХАННЯ Є МІСЯЧНИМ СЯЙВОМ.

З огляду на те, що переклад відтворює ІО оригіналу та не містить трансформацій ментального образу, він характеризується високим ступенем когнітивної еквівалентності.

У підсумку, лінгвокогнітивну тактику *повного відтворення вихідного фреймового мапування зі збереженням мовної форми ІО* застосовують для перекладу алюзій на відомих постатей, літературних персонажів, явища культури, історичні події тощо, що відтворюють ідентичну оригіналу форму ІО, або ж цитат чи ремінісценцій, що не модифікують ментальний образ оригіналу й відтворюють без втрат фреймове мапування оригіналу. З усіх проаналізованих прикладів 667 ІО перекладено із застосуванням цієї тактики (66%). Високий відсотковий показник спричинений високою частотністю використання в творах вищезгаданого типу алюзій. Для перекладу ІО з використанням цієї тактики характерний високий ступінь когнітивної еквівалентності.

3.2.2. Повна активація вихідної структури + модифікована мовна форма. Результатом застосування цієї лінгвокогнітивної тактики є повне відтворення вихідного мапування, незважаючи на трансформації мовної форми ІО.

Зміни мовної форми й, відповідно, ментального образу ІО в ЦТ, що не впливають на активацію мапування у ВТ проілюструємо на прикладі перекладу цитати з уривку роману «Який чудесний світ новий!» О. Гакслі: “*Upstairs in his room the Savage was reading **Romeo and Juliet** [...] With closed eyes, his face shining with rapture, John was softly declaiming to vacancy: ‘Oh! she doth teach the torches to burn bright / It seems she hangs upon the cheek of night / Like a rich jewel in an Ethiop’s ear / Beauty too rich for use, for earth too dear’*” (Huxley, BNW). Виділена ІО є цитатою з трагедії «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра; ці слова промовляє Ромео під час першої зустрічі з Джульєттою на балу в Капулетті: “*Romeo: What lady’s that which doth enrich the hand / Of yonder*

knight? Servingman: I know not, sir / O, she doth teach the torches to burn bright! / It seems she hangs upon the cheek of night / As a rich jewel in an Ethiop's ear — / Beauty too rich for use, for Earth too dear" (Shakespeare, RJ). У романі О. Гакслі Дикун Джон, який вирізняється з-поміж інших героїв дотриманням моральних цінностей, присвячує цей уривок оспівуванню краси Леніни Краун — представниці бездуховного, споживацького, кастового суспільства Світової Держави і дівчини, в яку він закоханий.

Цитата є нетрансформованою, графічно маркованою й містить покликання на джерело ("*the Savage was reading Romeo and Juliet*"). Мапування між ІФ і ТФ представлено на схемі 3.43.

Схема 3.43

Quotation from *Romeo and Juliet*: full mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Romeo	↔	[actor]: Romeo ↔ [actor]: John	[action object]: Lenina's beauty
[action]: to praise	↔	[action]: to praise	
[action object]: Juliet's beauty	↔	[action object]: Juliet's beauty	
[means 1]: " <i>Oh! she doth teach the torches to burn bright</i> "	↔	[means 1]: " <i>Oh! she doth teach the torches to burn bright</i> "	
[means 2]: " <i>It seems she hangs upon the cheek of night, Like a rich jewel in an Ethiop's ear</i> "	↔	[means 2]: " <i>It seems she hangs upon the cheek of night, Like a rich jewel in an Ethiop's ear</i> "	
[means 3]: " <i>Beauty too rich for use, for earth too dear</i> "	↔	[means 3]: " <i>Beauty too rich for use, for earth too dear</i> "	

Структурне мапування між ІФ та ТФ базується на зв'язку між слотами "*actor*" (оскільки цитата є атрибутованою) та "*means*" (ІО є дослівним відтворенням текстового фрагмента з шекспірівської трагедії). Фрейми також поєднуються спільним мотивом оспівування жіночої краси (слоти "*action*", "*action object*"). Взаємонакладання слотів ІФ і ТФ забезпечує інтерпретацію фрагмента (новий слот "*Lenina's beauty*").

Перше речення “*she doth teach the torches to burn bright*” активує образну метафору, що функціонує на основі порівняння засліпливої жіночої краси зі світлом смолоскипів. Вона утворюється шляхом комбінування кількох конвенційних метафор BEAUTY IS LIGHT, AFFECTION IS WARMTH, A STRONG EMOTION IS PHYSICALLY INCAPACITATING. Друге речення “*It seems she hangs upon the cheek of night, like a rich jewel in an Ethiop’s ear*” активує образну авторську метафору, що порівнює жіночу красу, що «висить на щоці ночі» з коштовним камнем у вусі мавра. Зіставлення базується на схожості образу жіночої краси, що сяє на тлі ночі, з блиском коштовного каменя. Вислів “*upon the cheek of night*” активує конвенційну онтологічну метафору NIGHT IS A PERSON. Третє речення “*Beauty too rich for use, for earth too dear*” є активатором образної метафори BEAUTY IS A TREASURE, утвореної в результаті специфікації онтологічної метафори BEAUTY IS AN ENTITY. Сцена випрофільовує сяяння краси Джульєтти (фігури/траєктора) як коштовного каменя на тлі ночі; орієнтиром виступають смолоскипи, що світять не так яскраво. Сканування сцени — послідовне (образи концептуалізуються поступово), спосіб споглядання сцени — суб’єктивний.

В українському перекладі ментальний образ ІО дещо модифіковано: «У своїй кімнаті нагорі Дикун читав *«Ромео і Джульєтту»* [...] Заплющивши очі, Джон, чие лице захоплено світилося, неголосно декламував у порожнечу: *‘Померкли смолоскипи перед нею! І світить вродою вона своєю На щоках ночі — діамант ясний у вусі мавра; скарб цей дорогий І для землі, і для життя сія’*» (Гакслі, ЯЧС). Для відтворення шекспірівської цитати В. Морозов застосовує український переклад «Ромео і Джульєтти», здійснений І. Стешенко: «Ромео: *Хто синьйорина та, що подає / Свою прекрасну руку кавалеру? Слуга: Не знаю я, синьйоре. Ромео: Померкли смолоскипи перед нею! / І світить вродою вона своєю / На щоках ночі - діамант ясний / У вусі мавра; скарб цей дорогий / І для землі, і для життя сія*» (Шекспір, РД).

Фреймове мапування, активоване цитатою, проілюстровано на схемі 3.44.

Цитата з «Ромео і Джульєтти»: повне мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Ромео	↔	[діяч]: Ромео ↔ [діяч]: Джон	[об'єкт дії]: краса Леніни
[дія]: оспівувати	↔	[дія]: оспівувати	
[об'єкт дії]: краса Джульєтти	↔	[об'єкт дії]: краса Джульєтти	
[засіб 1]: «Померкли смолоскипи перед нею!»	↔	[засіб 1]: «Померкли смолоскипи перед нею!»	
[засіб 2]: « <i>І світить вродою вона своєю На щоках ночі — діамант ясний у вусі мавра</i> »	↔	[засіб 2]: « <i>І світить вродою вона своєю На щоках ночі — діамант ясний у вусі мавра</i> »	
[засіб 3]: «скарб цей дорогий <i>І</i> для землі, <i>і</i> для життя сія»	↔	[засіб 3]: «скарб цей дорогий <i>І</i> для землі, <i>і</i> для життя сія»	

Схема ілюструє повне мапування між ІФ і ТФ на структурному рівні: спільними є слоти «діяч» і «засіб» (завдяки дослівному відтворенню вже наявного перекладу трагедії). Збережено мотив оспівування краси жінки (слоти «дія», «об'єкт дії»). Іntenція зачитування цього уривка Джоном стає зрозумілою завдяки активації перехресного мапування між слотами й інтерпретації ІО в контексті інформації, що міститься в ТФ (слот «об'єкт дії»: краса Леніни).

Переклад містить певні модифікації ментального образу. Змінюється конфігурація «траєктор – орієнтир»: перше речення «*Померкли смолоскипи перед нею!*» випрофільовує тьмяність смолоскипів (траєктор) порівняно з красою Джульєтти (орієнтир) (порівн. “*she doth teach the torches to burn bright*”). Ментальні образи, активовані реченнями «*І світить вродою вона своєю на щоках ночі*» й «скарб цей дорогий *і* для землі, *і* для життя сія», демонструють уточнення, специфікацію вихідних образів (порівн. “*It seems she hangs upon the cheek of night*”, “*Beauty too rich for use, for earth too dear*”). Переклад зберігає образні метафори, що порівнюють жіночу красу, що сяє (КРАСА Є СВІТЛОМ),

із світлом смолоскипів («Померкли смолоскипи перед нею!»); сяянням жіночої вроди з блиском коштовностей («І світить вродою вона своєю на щоках ночі — діамант ясний у вусі мавра»). У перекладі також збережено образну метафору КРАСА Є СКАРБОМ («скарб цей дорогий і для землі, і для життя сія») й онтологічну метафору-персоніфікацію НІЧ Є ЛЮДИНОЮ («на щоках ночі»). Спосіб споглядання та сканування сцени збережено.

Модифікації ментального образу не перешкоджають відтворенню ІО оригіналу й не призводять до втрати важливих елементів змісту. У підсумку, переклад має середній рівень когнітивної еквівалентності, оскільки відтворює вихідну ІО без втрати важливих елементів фреймового мапування та ментального образу.

Застосування цієї тактики може передбачати введення додаткових елементів з метою полегшення ідентифікації ІО чи полегшення інтерпретації. Для ілюстрації проаналізуємо переклад алюзії з роману «Улісс» Дж. Джойса: “*Raw face bones under his peep of day boy’s hat. **How the head centre got away, authentic version. Got up as a young bride, man, veil, orangeblossoms, drove out the road to Malahide. Of lost leaders, the betrayed, wild escapes. Disguises, clutched at, gone, not here***” (Joyce, U). Виділена ІО є покликанням на втечу з в’язниці Джеймса Стівенса — ватажка Феніанців, ірландських революціонерів, що шляхом збройного повстання та диверсій прагнули створити незалежну Ірландську республіку. У листопаді 1865 р. Стівенс — “*the head centre*” — втік з дублінської в’язниці завдяки допомозі охоронців, а потім, переодягнений, дістався каретою до берега і в такий спосіб врятувався [245, с. 54-55]. У романі цю історію Стівену Дедалу розповідає Кевін Іген, ірландський націоналіст у вигнанні, у контексті згадування «забутих і зраджених» ірландських ватажків-революціонерів. Кевін передає «автентичну версію» втечі Стівенса, згадує про його маскувальне вбрання нареченої з фатою і флердоранжем.

Алюзія активує часткове мапування між ІФ і ТФ, проілюстроване на схемі (див. схему 3.45):

Allusion to James Stephen's escape: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: James Stephens		[actor]: head center	[theme]: forgotten revolutionary leaders
[actor's feature]: Fenians' leader	↗	[goal]: escape	
[goal]: escape	↖	[action]: get away	
[action]: get away	↘	[location]: unspecified	
[location]: prison		[actor's feature 1]: a man	
[action]: dress up as a bride	↔	[action]: get up as a young bride	
[action] drive	↗	[actor's feature 3]: a veil	
[destination]: Malahide	↘	[actor's feature 4]: orange blossoms	
[means]: a carriage		[action]: drive	
	↘	[destination]: Malahide	

Взаємонакладання слотів “actor”, “actor's feature” “action”, “destination” забезпечують активацію фреймового мапування та інтерпретацію ІО. ІФ не активують усіх базових деталей ТФ: імені ватажка, назви угруповання, місця утримання, засобу пересування — а тому не забезпечують повного структурного мапування. Фрейми об'єднуються спільним мотивом втечі, що поєднує їх однією точкою організації пам'яті (спільний слот “goal”).

ІО активує концептуалізації трьох ситуацій: втечі з в'язниці, маскування та подорожі до Малагайда. На те, що мова йде про замасковану втечу лідера угруповання, можна здогадатися завдяки підказкам (“the head centre”, “got away”, “the lost leaders”, “wild escapes”, “as a young bride”, “disguises”). Перше речення профілює втечу ватажка (фігури). У другій сцені (“got up as a young bride, man, veil, orangeblossoms”) профілюється приміряння чоловіком (фігурою) образу нареченої. Наступна концептуалізація (“drove out the rode to Malahide”) додає чіткості розмитому тлу: фігура переодягненого втікача виступає на тлі дороги до Малагайда. Представлена спрямованість споглядання трьох епізодів сцени відображає її послідовне сканування. Порядок розміщення лексичних одиниць у реченні “got up as a young bride, man, veil, orangeblossoms”

репрезентує збільшення фокусу зображення: фокусується щораз менша частина сцени (*man* → *veil* → *orangeblossoms*). Сканування, в цьому випадку, буде сумарним, оскільки всі компоненти епізоду активуються разом, створюючи одне зображення, на елементи якого по черговому наводиться фокус. Спосіб споглядання сцени — суб'єктивний.

Українські перекладачі роману О. Терех й О. Мокровольський деталізують вихідну ІО: «**Як утікав із в'язниці головний центр, ось достеменна версія. Перебрався нареченою, фата, флердоранж, і каретою в Малагайд**» (Джойс, У). Фреймове мапування, активоване алюзією, зображене на схемі 3.46.

Схема 3.46

Алюзія на втечу Джеймса Стівенса: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Джеймс Стівенс		[діяч]: головний центр	[тема]: забуті ватажки революції
[рису діяча]: ватажок Феніанців		[ціль]: втеча	
[ціль]: втеча	↗	[дія]: утікати	
[дія]: утікати	↖	[вихідна локація]: в'язниця	
[вихідна локація]: в'язниця	↗	[дія]: перебиратися нареченою	
[дія]: переодягатися нареченою	↖	[рису діяча]: фата	
[дія]: їхати		[рису діяча]: флердоранж	
[місце призначення]: Малагайд	↔	[місце призначення]: Малагайд	
[засіб пересування]: карета	↔	[засіб пересування]: карета	

Поява додаткових компонентів сцени (новий слот «засіб пересування») деталізує її тло (в'язниця), а також додає нових нюансів до споглядання фігури, додаючи до траєктора орієнтир (карета). Це сприяє більшій специфікації сцени порівняно з конструалом оригіналу. У другому епізоді, хоч і з меншою кількістю елементів, збільшення фокусу зображення під час сумарного сканування зберігається: *наречена* → *фата* → *флердоранж*. Третій епізод

сцени («і каретою в Малагайд») втрачає оригінальне профілювання подорожі (“drove out the road”), залишаючи тільки фігуру.

Уведення додаткового елемента сцени (*карета*) компенсує відсутність частини “drove out the road”. Потреба в зазначенні статі ватажка (“*man*”) зникає, зважаючи на відмінювання українських дієслів за родами. Крім того, більш деталізоване наповнення ІФ наближає їх за змістом до ТФ. Хоча мапування в плані структури все одно залишатиметься неповним, з’являються нові відповідності між слотами «вихідна локація» та «засіб пересування».

Оскільки модифікація ментальної образності в ЦТ не перешкоджає відтворенню вихідної ІО, переклад характеризується середнім рівнем когнітивної еквівалентності.

Для ілюстрації застосування цієї тактики до перекладу ремінісценції проаналізуємо переклад уривка з роману «Улісс» Дж. Джойса: “A gruesome case. Seymour Bushe got him off. Murdered his brother. Or so they said. — The crown had no evidence, Mr Power said. — Only circumstantial, Martin Cunningham added. That’s the maxim of the law. **Better for ninety-nine guilty to escape than for one innocent person to be wrongfully condemned**” (Joyce, U). ІО є ремінісценцією на слова англійського юриста Вільяма Блекстоуна із праці «Коментарі до законів Англії»: “**It is better that ten guilty persons escape than that one innocent suffer**” (Blackstone, CLE). У романі Дж. Джойса, Мартін Канінгем згадує ці слова, коли вони з Леопольдом Блумом їдуть на похорон свого друга і дорогою звертають увагу на будинок, де відбулося вбивство. Підозрюваний у тій історії не поніс покарання через нестачу доказів.

Ремінісценція є активатором фреймового мапування, зображеного на схемі 3.47.

Схема 3.47

Echo of Commentaries on the Laws of England: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: William Blackstone		[actor]: a supposed murderer	[theme]: doubt about
[action]: to say		[actor’s feature]: declared not guilty	

Продовження схеми 3.47

[action object]: “it is better that ten guilty persons escape than that one innocent suffer”		[actor's feature]: got of by Seymour Bushe	the murderer's innocence
[idea]: the salvation of an innocent person		[grounds]: no evidence	
		[grounds]: the maxim of law: “ Better for ninety-nine guilty to escape than for one innocent person to be wrongfully condemned”	
		[idea]: the salvation of an innocent person	

Часткове мапування між слотами фреймів ІФ і ТФ встановлюється на основі структурної (схожа синтаксична структура речень) та ідейно-тематичної подібності (спільний слот “*idea*”). ІО активує сцену, що випрофілює головне речення “*Better for ninety-nine guilty to escape*” (де фігурою виступає втеча дев’яносто дев’яти винних осіб). Орієнтиром до головного речення (траєктора) є підрядне речення “*than for one innocent person to be wrongfully condemned*”. Сканування сцени — сумарне, оскільки обидві концептуалізації двох частин речення сприяють утворенню цілісного образу. Споглядання сцени — суб’єктивне.

Український переклад відтворює вихідну ІО, але дещо модифікує вихідний ментальний образ: «*Страшна історія. Сеймур Буш його вирятував. Убив рідного брата. Принаймні так кажуть. — Обвинувачення не мало доказів, — сказав містер Пауер. — Тільки непрямі, — мовив Мартін Каннінгем. — Це засада закону. **Краще звільнити дев’яносто дев’ять винних, аніж засудити одного невинного***» (Джойс, У). «Коментарі» не були перекладені українською; це висловлювання В. Блекстоуна можна знайти в поодиноких газетних статтях (у формі «Краще відпустити десяткох винних, аніж покарати одного невинного») (Кривецький, ЗКК).

ІО активує фреймове мапування, зображене на схемі 3.48.

Ремінісценція на висловлювання В. Блекстоуна: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	New slots
[діяч]: Вільям Блекстоун		[діяч]: підозрюваний у вбивстві	[мотив]: сумнів щодо невинності підозрюваного
[дія]: писати		[риса діяча]: визнаний невинним	
[об'єкт дії]: “Краще відпустити десятих винних , аніж покарати одного невинного ”		[підстави]: відсутність доказів	
[ідея]: порятунок невинної людини		[підстави]: засада закону: “Краще звільнити дев'яносто дев'ять винних , аніж засудити одного невинного ”	
		[ідея]: порятунок невинної людини	

Як і в оригіналі, часткове мапування базується на структурній (схожа синтаксична структура) та ідейно-тематичній (слоти «ідея») подібності. ІО випрофільовує головне речення «Краще звільнити дев'яносто дев'ять винних», де фігурою виступає дія звільнення винних осіб на відміну від ВТ, де акцентується втеча обвинувачених. Усі інші компоненти конструалу (орієнтир — підрядне речення міри і ступеня «аніж засудити одного невинного», сумарне сканування) в перекладі збережено.

У зв'язку з модифікацією вихідної ментальної образності (що не впливає на втрату важливих компонентів мапування та не перешкоджає його активації) переклад характеризується середнім ступенем когнітивної еквівалентності.

Отже, лінгвокогнітивну тактику *повного відтворення вихідного фреймового мапування за умови модифікації мовної форми ІО* застосовують під час перекладу цитат, алюзій та ремінісценцій, що 1) містять трансформацію ментального образу оригіналу, що не призводить до втрат суттєвих компонентів вихідного фреймового мапування; 2) збагачують ментальну

образність і слотову структуру ВТ завдяки додатковим елементам змісту. Можна провести паралелі між цією лінгвокогнітивною тактикою та прийомом лексичного доповнення в класичній перекладознавчій парадигмі, який застосовують з метою додаткової експлікації (в межах тексту) чи повноцінної передачі значень у зв'язку з більшою лаконічністю англійської мови [134]. Ця тактика також характерна для перекладу, що використовує еквівалент вихідної ІО в ЦМ, що може мати іншу або модифіковану мовну форму. До цієї тактики перекладу вдаються в 24% (239 ІО) прикладів від усієї кількості; для них характерний середній ступінь когнітивної еквівалентності (через трансформацію мовної форми й, відповідно, ментального образу).

3.2.3. Часткова активація вихідної структури + модифікована мовна форма. Результатом застосування цієї лінгвокогнітивної тактики є неповне відтворення фреймового мапування оригіналу у зв'язку з модифікацією мовної форми ІО.

Для ілюстрації неповного відтворення вихідного мапування наведемо такий приклад з роману Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом»: “*Twenty million Montags running, running like an ancient flickery **Keystone Comedy, cops, robbers, chasers and the chased, hunters and hunted**, he had seen it a thousand times*” (Bradbury, F). ІО “*Keystone Comedy*” є покликанням на німі комедії-фарси про некомпетентних поліцейських, зняті упродовж 1912-1917 рр. Прикметною ознакою цих фільмів є шалена комічна погоня поліцейських за злочинцями. У романі Монтег уявляє себе одним з героїв комедії кіностудії «Кістоун», втікаючи від поліцейських і механічних собак.

Алюзія активує мапування між ІФ і ТФ, зображене на схемі 3.49.

Allusion to Keystone Comedy: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[object]: Keystone Comedy		[actors]: twenty million Montags	[manner of action feature]: slapstick
[object feature 1]: slapstick		[action]: to run away	
[object feature 2]: frantic		[manner of action]: like a Keystone comedy	
[object feature 3]: a chase		[manner of action feature 1]: flickery	
[object feature 5]: incompetent police officers		[manner of action feature 2]: cops, robbers, chasers, the chased, hunters, the hunted	
		[goal]: to escape the city	
		[obstacles]: the police, the mechanical hound	

Алюзія активує часткове фреймове мапування, що базується на структурній (дослівне відтворення назви кіностудії) та ідейно-тематичній подібності (мотив шаленої гонитви поліцейських за злочинцями). Проекція слотів уможлиблює інтерпретацію ІФ: розуміння ІО сприятиме створенню комічного ефекту (новий слот: “slapstick”). ІО “*Keystone comedy*” активує сцену, що випрофільовує поліцейських (фігура/траєктор), що женуться за злочинцями (орієнтир). Сканування сцени — сумарне (концептуалізація усіх компонентів сприяє утворенню цілісного образу); спосіб споглядання — суб’єктивний.

Розглянемо український переклад фрагмента з ІО, здійснений Є. Крижевичем: *«Якщо зараз на нього наведуть телевізійні камери, глядачі побачать двадцять мільйонів Монтегів, що біжать, — як у давньому кіно водевілі з поліцаями і злочинцями, з переслідувачами й переслідуваними, з мисливцями й звіриною: він бачив цей водевіль тисячу разів»* (Бредбері, Ф). Ментальна образність перекладу характеризується більшою абстрагованістю порівняно з оригіналом (порівн. “*Keystone comedy*” → «давній водевіль»). Вірогідність активації вихідного текстуального фрейма, у цьому випадку, є низькою, оскільки переклад не відтворює назви кіностудії Кістоун, що знімала

комедії-фарси про поліцейських. У перекладі відтворено певні компоненти мапування: «поліцаї і злочинці», «переслідувачі й переслідувані», «мисливці», «кіноводевіль» (ознаками якого є «легка комедійність» і «анекдотичний сюжет» [264, с.137].

Модифікація форми й, відповідно, більша узагальненість ментального образу призводять до втрати тих елементів вихідної ІО, що дали б змогу активувати ТФ про комедії студії Кістоун. Однак, оскільки цільова ІО зберігає ті елементи вихідного мапування, що потрібні для інтерпретації, переклад характеризується низьким рівнем когнітивної еквівалентності.

Застосування цієї тактики притаманне перекладу ІО в руслі стратегії доместикації: “*The inner door was opened violently and a scarlet beaked face, crested by a comb of feathery hair, thrust itself in [...] — What is it? — And here comes **the sham squire** himself! Professor MacHugh said grandly. — Getonouthat, you bloody old pedagogue! the editor said in recognition*” (Joyce, U). ІО “*the sham squire*” є покликанням на власника ірландської націоналістичної газети «The Freeman’s Journal» Френсіса Гігінса, який був інформантом Дублінського замку за часів Ірландського повстання 1798 року й скеровував редакційну політику газети на підтримку британського уряду. Оскільки прізвисько Ф. Гігінса “*the sham squire*” фігурує в назві книги “The Sham Squire and the Informers of 1798” В. Дж. Фіцпатріка й асоціюється тільки з ним, вважаємо покликання алюзивним, а не ремінісцентним. У романі професор МакГ’ю так звертається до Майлза Кроуфорда — редактора газети «The Freeman’s Journal», любителя випити й покомандувати своїми підлеглими.

Алюзія активує таке мапування між ІФ і ТФ (схема 3.50):

Схема 3.50

Allusion to Frances Higgins: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Frances Higgins		[actor]: professor MacHugh	[object’s feature]: betrayer
[actor’s feature]: the owner of <i>the Freeman’s Journal</i>		[action]: to call	

Продовження схеми 3.50

[actor's feature]: the sham squire	↗	[object]: Miles Crawford	
[actor's feature]: an informer for Dublin castle	↘	[object's feature]: the sham squire	
[action]: accommodate the policy of the newspaper to the needs of the British government			
[theme]: betrayer			

Активация фреймового мапування забезпечується спільним структурним компонентом (слот *“the sham squire”*). Мапування ІФ і ТФ забезпечує інтерпретацію МакГ'ю як зрадника (новий слот *“object's feature”*). ІО *“the sham squire”* активує ментальний образ Френсіса Гігінса — фальшивого сквайра.

В українському перекладі О. Тереха й О. Мокровольського ІО збережено, однак, з певними змінами ментального образу: *«Двері кабінету враз розчинилися, і на порозі постало обличчя з червоним дзьобом, а над чолом пучок волосся, що стирчало, наче пір'я [...] — Що це тут діється? А ось появилася і наш удаваний поміщик, — урочисто оголосив професор Мак Г'ю. — Ічого тобі треба, вчена мавпо! — озвався редактор замість привітання»* (Джойс, У). Фреймове мапування не буде активуватися у зв'язку з відсутністю українського й російського перекладів книги В. Дж. Фіцпатріка *“The Sham Squire and the Informers of 1798”*, а також онлайн ресурсів українською чи російською мовами про Френсіса Гігінса. Додатковий пошук є можливим для читачів зі знанням англійської мови завдяки коментарю (*«удаваний поміщик — авантюрист Френсіс Гігінс (1746-1802)»*). Наведена в коментарі інформація без додаткового пошуку є недостатньою для відтворення усіх компонентів мапування, необхідних для інтерпретації (*“object's feature”: betrayer*). Ментальний образ у ЦТ модифіковано в руслі стратегії доместикації: *«сквайр (“(in the past in England) a man of high social status who owned most of the land in a particular country area” [265]) → «поміщик» («землевласники, які склали панівну сусп. верству в 15 – на поч. 20 ст. в рос. д-ві, у т. ч. і в Україні» [261])*.

Оскільки ІО в ЦТ зберігає певні компоненти фреймової інформації ВТ, український переклад характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

До часткового відтворення фреймового мапування оригіналу також може призводити заміна вихідної ІО іншою. Для ілюстрації проаналізуємо приклад з роману «Оповідь служниці» М. Етвуд: *“The Commander is the head of the household. The house is what he holds. **To have and to hold, till death do us part**”* (Atwood, НТ). Виділена ІО є покликанням на рядок подружньої клятви зі сторінок англіканської Книги громадського богослужіння. Під час шлюбної церемонії наречена виголошує такі слова: *“I [...] take thee [...] to be my wedded Husband, **to have and to hold** from this day forward, for better for worse, for richer for poorer, in sickness and in health, to love, cherish, and to obey, **till death us do part**, according to God's holy ordinance; and thereto I give thee my troth”* (Marshall, РВ). Згадуючи слова подружньої клятви, Фредова підкреслює статус мешканок дому як «дружин» Командора та їхнє співжиття як форму подружжя, на яке вони приречені до кінця свого життя.

Алюзія активує мапування між ІФ і ТФ, що представлене на схемі 3.51.

Схема 3.51

Allusion to the marriage vow: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actors]: a couple		[actor]: Commander Fred	[theme]: marriage
[goal]: marriage		[goal]: be the head of the household	[theme]: loyalty until death
[action]: to say a marriage vow		[goal feature]: to hold the power	
[action feature]: to have and to hold till death do us part	↔	[action 1]: to have	
[location]: church	↔	[action 2]: to hold	
[theme]: loyalty until death		[action object]: the women of the household	
		[time frame]: until death do us part	
		[location]: Commander Fred's house	

Мапування між фреймами є частковим. Не співпадають слоти “actors”, “goal”, “actions” у зв’язку з розбіжністю контекстів. Спільне фреймове наповнення “to have and to hold” й “until death do us part” є ланкою, що зв’язує один із компонентів ситуації (уривок з подружньої клятви) з цілою ситуацією (церемонією вінчання). Мапування між ІФ і ТФ забезпечує інтерпретацію ІО: мешканки дому повинні бути віддані Командору до кінця життя (нові слоти: “marriage”, “loyalty until death”).

Сцена, активована ІО “to have and to hold till death do us part”, репрезентує послідовне сканування подій (“to have and to hold” → “till death do us part”). Епізод сцени “to have and to hold” відображає сумарне сканування, оскільки дві події відбуваються одночасно, а тому «сумуються» в межах одного конструалу сцени. ІО активує структурні концептуальні метафори A LOVED ONE IS A POSSESSION, DEATH IS DEPARTURE й онтологічну метафору DEATH IS A PERSON. Сканування сцени — об’єктивне (концептуалізатор є об’єктом свого спостереження).

Український переклад О. Оксеніч містить іншу ІО: *«Командор на чолі господи. Він господарює в цьому будинку. Господь дарує і забирає»* (Атвуд, ОС). ІО *«Господь дарує і забирає»* є покликанням на біблійну книгу Йова, в якій Сатана хоче перевірити праведного й богобоязливого Йова, обдарованого багатством, землею та великою родиною, на вірність Богові, забравши в нього все, що той має. Залишившись без нічого, Йов, однак, не винуватить Бога (Йов 1:21): *“Господь дав, – і Господь узяв... Нехай буде благословенне Господнє Ім’я!”* (Огієнко, Б). Активованій ІФ може мати різне наповнення залежно від інтерпретації: 1) Фредова згадує безтурботні дні свого минулого, коли вона була вільною і щасливою, але Бог забрав це все від неї, змусивши підкорятися новому господареві; 2) Фредова вважає Командора «Богом», який вирішує долю кожної жінки, що живе в їхньому домі й має право «давати» й «забирати». Остання концептуалізація акцентує більшу увагу на патріархаті гілеадського суспільства й нижчому становищі жінок, котрі служать своїм господарям (що краще піддається порівнянню з вихідною концептуалізацією сцени, в якій

Командора та його господо представлено подружньою парою, приреченою бути нерозлучною до смерті). Фреймове мапування у світлі цієї інтерпретації представлено на схемі 3.52.

Схема 3.52

Алюзія на подружню клятву: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Інтертекстуальний фрейм	Нові слоти
[діяч]: Господь		[діяч]:Господь↔[діяч]:Командор	[мотив]: всемогутність Командора
[дія 1]: давати	↔	[дія 1]: давати	
[об'єкт дії 1]: сім'я і майно	↔	[об'єкт дії 1]: сім'я і майно	
[реципієнт 1]: Йов		[реципієнт 1]: члени сім'ї Командора	
[дія 2]: забирати	↔	[дія 2]: забирати	
[об'єкт дії 2]: сім'я і майно	↔	[об'єкт дії 2]: сім'я і майно	
[мотив]: всемогутність		[мотив]: всемогутність	

Як і в перекладі, аналогічне мапування між ІФ і ТФ буде частковим (спільними є слоти «дія», «об'єкт дії»). Фреймове мапування уможливорює інтерпретацію (новий слот: *всемогутність Командора*). Концептуалізації сцен також різняться: оригінал дозволяє концептуалізувати Командора та членів його сім'ї як подружжя, а цільова концептуалізація акцентує на богоподібній владі Командора. ІО «Господь дарує і забирає» активує метафору БОГ Є МОГУТНЬОЮ ЛЮДИНОЮ, що утворюється шляхом специфікації онтологічної метафори БОГ Є ЛЮДИНОЮ. Сканування перебігу подій є послідовним, форма споглядання сцени з точки зору Фредової є об'єктивною в обох варіантах конструалу (оскільки вона бере участь в ситуаціях) або ж завжди суб'єктивною (з точки зору концептуалізатора).

Незважаючи на відмінність між концептуалізаціями, ІО в текстах оригіналу й перекладу об'єднує спільний мотив «всемогутності» Командора і підвладності йому усіх жінок в домі. У підсумку, оскільки нововведена ІО

зберігає окремі компоненти фреймового мапування ВТ, вважаємо, що переклад характеризується низьким рівнем когнітивної еквівалентності.

Іншим прикладом заміни вихідної ІО іншою у світлі стратегії доместикації є переклад такого фрагмента з роману «Місіс Деловей» В. Вулф: “*She flattered him; she fooled him, thought Clarissa; shaping the woman, the wife of the Major in the Indian Army, with three strokes of a knife*” (Woolf, MD). Моллі Гоф у книзі “Virginia Woolf’s Mrs. Dalloway: Invisible Presences” вважає ІО “*She flattered him; she fooled him*” ремінісценцією лестоців й обману німфи Каліпсо щодо Одісея в поемі Гомера [162, с.87]. ІО з’являється в контексті роздумів Клариси про молоду кохану Пітера Волша Дейзі — дружину майора Індійської армії, якій вдалося його причарувати.

Ремінісценція активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.53):

Схема 3.53

Echo of “The Odissey”: partial mapping

Textual Frame		Intertextual Frame	New slots
[actor]: Calypso		[actor]: Clarissa	[action object feature]: Calypso [action object feature]: cunning
[actor’s feature]: cunning		[action]: to think	
[action]: to flatter	↕	[action object]: Daisy	
[action 1]: to enchant		[action object feature]: flattering	
[instrument 1]: singing		[action object feature]: fooling	
[action 2]: to weave		[recipient]: Peter Walsh	
[instrument 2]: a loom			
[location]: Ogygia			

Мапування між ІФ і ТФ встановлюється на основі спільного мотиву зваблення чоловіка жіночими чарами (слоти “*action*” (*to flatter*) ↔ “*action object feature*” (*flattering*), “*action*” (*to enchant*) ↔ “*action object feature*” (*fooling*)). Проекція фреймів ІФ і ТФ забезпечують можливість інтерпретації Дейзі як Каліпсо, що причарувала Пітера Волша (Одісея). Сцена, активована ІО “*she flattered him, she fooled him*” випрофільовує дії зі значенням «лестити»,

«обманювати», виконувані фігурою (Дейзі, Каліпсо) щодо Пітера Волша, Одісея (орієнтира).

В українському перекладі Т. Бойка вихідну ІО замінено іншою — специфічною для української культури: «*Підманула його, підвела його, думала Клариса, вибудовувала собі в уяві ту жінку, дружину майора Індійської армії, тричі стрикнувши ножем*» (Вулф, Д). ІО є алюзією на українську народну пісню «Ти ж мене підманула», у якій дівчина назначає хлопцю побачення на кожен день тижня, але сама не приходить. Алюзія активує таке мапування між ІФ і ТФ (див. схему 3.54):

Схема 3.54

Алюзія на пісню «Ти ж мене підманула»: часткове мапування

Текстуальний фрейм		Intertextual Frame	New slots
[діяч]: дівчина		[діяч]: Клариса	[риса об'єкта]: облудниця
[риса діяча]: облудниця		[дія]: думати	[риса об'єкта]: брехлива
[риса діяча]: брехлива		[об'єкт]: Дейзі	
[дія]: підманювати	↔	[дія об'єкта]: підманювати	
[дія]: підводити	↔	[дія об'єкта]: підводити	
[дія]: зводити з розуму		[реципієнт]: Пітер	
[об'єкт]: молодий юнак			

Часткове мапування встановлюється на основі структурної подібності (слоти «підманювати», «підводити»). Інтерпретація Дейзі як хитрої Каліпсо у ВТ є більш деталізованою, ніж бачення її як брехливої облудниці в ЦТ. ІО у ВТ і ЦТ об'єднує спільний мотив зваблення чоловіка за допомогою жіночих чар. Ментальний образ перекладу є більш абстрагованим порівняно з оригіналом, оскільки образ Дейзі як Каліпсо й Пітера Волша як Одісея замінено на образ молоді дівчини, що зводить з розуму юнака. Сцена випрофільовує дії «підманювати», «підводити», виконувані Дейзі (фігурою) щодо Пітера Волша (орієнтира).

Незважаючи на заміну вихідної ІО, окремі компоненти вихідного фреймового мапування збережено, тому переклад характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

У підсумку, лінгвокогнітивна тактика *часткового відтворення фреймового мапування оригіналу у зв'язку з модифікацією мовної форми ІО* властива перекладу цитат, алюзій та ремінісценцій, що у зв'язку зі значною трансформацією ментального образу відтворюють тільки окремі компоненти вихідного мапування між ІФ і ТФ. Цю тактику перекладу також можна співвіднести з прийомом експлікації, а також прийомом підбору функціонального аналога, що не забезпечують активації всіх компонентів джерела. До цієї тактики перекладу вдаються в 4% випадків (39 прикладів). Для усіх прикладів характерний низький ступінь когнітивної еквівалентності.

Співвідношення стратегій, тактик, прийомів і ступенів когнітивної еквівалентності під час перекладу ІО узагальнено в таблиці (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Стратегії, тактики та прийоми перекладу інтертекстуальних одиниць з англійської мови українською

Стратегії	Тактики	Прийоми	Ступінь когн. еквів.
форенізація	Повна активація вихідної структури + ідентична мовна форма	1) використання наявного перекладу вихідної ІО в ЦМ (з вказівкою на джерело чи без), якщо він зберігає ментальну образність оригіналу й не впливає на інтерпретацію; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без), що не модифікує ментальний образ вихідної ІО й відтворює усі компоненти фреймового мапування ВТ.	високий

Продовження таблиці 3.4

форенізація	Повна активація вихідної структури + модифікована мовна форма	1) використання наявного перекладу ІО (з вказівкою на джерело чи без), що вносить модифікації до вихідного ментального образу, що не впливають на інтерпретацію текстового уривка з ІО; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без) зі змінами ментального образу ІО, що не впливають на інтерпретацію ВТ; 3) доповнення ментальної образності й слотової структури ВТ через введення додаткових елементів змісту.	середній
форенізація	Часткова активація вихідної структури + модифікована мовна форма	1) використання наявного перекладу ІО або авторський переклад ІО (що була раніше перекладена), що не відтворює усіх компонентів фреймового мапування ВТ і змінює інтерпретацію; 2) авторський переклад ІО (з вказівкою на джерело), яка не перекладена українською та містить модифікації ментального образу, що впливають на інтерпретацію; 3) заміна іншою ІО (відомою для представників вихідної культури), що має спільні компоненти з вихідною ІО.	низький
доместикація	Часткова активація вихідної структури + модифікована мовна форма	1) заміна іншою ІО (специфічною для представників цільової культури), що має спільні компоненти з вихідною ІО.	низький

Тактики повного відтворення вихідної структури із збереженням/модифікацією мовної форми ІО корелюють із стратегією форенізації, оскільки спрямовані на повноцінне відтворення мапування тексту-джерела. Прийоми, застосовані в межах цих тактик, спрямовані на збереження необхідних для інтерпретації компонентів мапування та ментальної образності. Для перекладу із застосуванням цих тактик і прийомів характерний високий та середній ступені когнітивної еквівалентності.

Тактика часткової активації вихідного мапування між ІФ і ТФ є когерентною із стратегією форенізації тоді, коли переклад зберігає вихідну ІО (але змінюючи ментальний образ, модифікує інтерпретацію) або замінює її іншою (відомою для представників вихідної культури), що має спільні компоненти з вихідною; а зі стратегією доместикації — коли вводить специфічну для цільової культури ІО, що характеризується спільними рисами з ІО тексту-джерела. Переклад із застосуванням цієї тактики характеризується низьким ступенем когнітивної еквівалентності.

У випадку відсутності спільних компонентів чи неможливості активації вихідної ІО, переклад не буде когнітивно еквівалентним до оригіналу. Вибір тактики й прийому перекладу у межах компромісної стратегії залежить від специфіки кожного окремого випадку: жанрово-стильових, сюжетно-композиційних, контекстуальних особливостей текстового фрагмента з ІО.

Високий ступінь еквівалентності перекладу є результатом максимально повноцінного відтворення фреймового мапування та ментальної образності, активованої вихідною ІО. Досягнення високого ступеня когнітивної еквівалентності передбачає використання наявного перекладу ІО (з вказівкою на джерело чи без), якщо він зберігає ментальну образність оригіналу й не впливає на інтерпретацію, або авторського перекладу (з вказівкою на джерело або потенційною можливістю активації ТФ), що не модифікує ментальний образ ІО. У результаті дослідження виявлено, що група алюзій на відомих осіб, літературні твори і персонажі, історичні події, географічні об'єкти тощо є найбільш часто використовуваними і є найлегшими для перекладу. За умови вдалого їх відтворення в перекладі, що забезпечує їхнє ефективне контекстуальне функціонування (активацію усіх слотів текстуального фрейма й високу наближеність ментального образу ЦТ до ВТ), ступінь когнітивної еквівалентності буде високим (76%).

Середній ступінь когнітивної еквівалентності передбачає модифікації ментальної образності оригіналу, що не впливають на активацію мапування та інтерпретацію. У зв'язку з відмінностями між мовними системами цей ступінь еквівалентності є, в окремих випадках, максимально досяжним для перекладу ІО. Досягнення середнього ступеня когнітивної еквівалентності перекладу забезпечується використанням наявного перекладу ІО (з вказівкою на джерело чи без), що вносить модифікації до вихідного ментального образу, які не впливають на інтерпретацію фрагмента з ІО; авторським перекладом (з приміткою чи без) за умови, якщо зміни ментального образу ІО не впливають на інтерпретацію ВТ. Середній ступінь когнітивної еквівалентності є найбільш характерним для перекладу цитат з огляду на їхню переважно багатокомпонентну форму текстової репрезентації, що зумовлює зміни мовної форми й, відповідно, ментального образу (70%).

Низький ступінь когнітивної еквівалентності є результатом збіднення інтерпретації через модифікацію ментальної образності й втрату компонентів вихідного мапування між ІФ і ТФ. Це може бути спричинене використанням наявного перекладу або авторським перекладом ІО (що була раніше перекладена), що не активує усіх компонентів вихідного мапування і збіднює інтерпретацію; авторським перекладом ІО (з вказівкою на джерело), яка не перекладена українською та містить модифікації ментального образу, що впливають на інтерпретацію; заміною іншою ІО, що має спільні компоненти з вихідною ІО. Низький ступінь когнітивної еквівалентності є переважною ознакою цитат (10,5%) і ремінісценцій (7%), оскільки багатокомпонентна форма їхньої текстової об'єктивації, а також неконвенційна авторська образність створюють труднощі для відтворення усіх компонентів вихідного мапування.

Відсутність когнітивної еквівалентності є результатом опущення ІО; авторського перекладу ІО (яка вже була перекладена), що вносить суттєві модифікації до вихідної ментальної образності, призводячи до нейтралізації інтертекстуальності; заміни іншою ІО, що не має з вихідною ІО спільних

компонентів, потрібних для інтерпретації. Відсутність когнітивної еквівалентності є частішим явищем для перекладу алюзій (7%) та ремінісценцій (7%), аніж цитат (4,5%).

Виявлено, що найчастіше застосовуваними лінгвокогнітивними тактиками перекладу ІО з англійської мови українською є *повне відтворення вихідного фреймового мапування зі збереженням мовної форми ІО* (66%) (результатом якої є повноцінне відтворення вихідного мапування між ІФ і ТФ і ментального образу, а отже, високий ступінь еквівалентності перекладу) й тактика *повного відтворення фреймового мапування, незважаючи на модифікацію мовної форми ІО* (24%) (що є застосовною для перекладу ІО, трансформація ментального образу яких не перешкоджає відтворенню усіх важливих для інтерпретації компонентів мапування ВТ і забезпечує середній ступінь когнітивної еквівалентності). Обидві тактики корелюють із стратегією форенізації.

Лінгвокогнітивна тактика *часткової активації вихідної структури через модифікацію форми ІО* (4%), результатом якої є неповноцінне відтворення фреймового мапування тексту-джерела, співвідноситься зі стратегією форенізації (якщо ІО у перекладі є відомою для представників вихідної культури) або доместикації (якщо ІО у перекладі є специфічної для цільової культури). Для перекладу з використанням цієї тактики характерний низький ступінь когнітивної еквівалентності.

Основні положення розділу представлено у публікаціях [244].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською у світлі когнітивного перекладознавства із застосуванням теоретико-методологічних засад лінгвокогнітивних і когнітивно-психологічних концепцій дозволило зробити низку висновків.

Лінгвокогнітивний підхід, що акцентує на когнітивному аспекті інтертекстуальних зв'язків і надає інструменти для дослідження текстової об'єктивації ментальних структур і процесів, що лежать в їхній основі, дозволяє поєднати широку й вузьку концепції інтертекстуальності. Широка концепція передбачає розгляд інтертекстуальності як когнітивної категорії, а вузьке бачення — у вивченні її через дослідження її текстових репрезентантів.

Дисертаційне дослідження виконано із залученням положень теорії динамічної пам'яті Р. Шенка й фреймової семантики. Обгрунтовано, що обраний підхід забезпечує ефективну експлікацію роботи когнітивних структур і процесів, задіяних у розумінні й інтерпретації інтертекстуальних зв'язків. У світлі теорії Р. Шенка людська пам'ять зберігає інформацію про одноразові й повторювані події у формі скриптів та історій, що поєднуються пакетами організації пам'яті (на основі схожої мети й умов) і точками тематичної організації (на основі більш загальної інформації без специфічного контексту). Згадування подій відбувається завдяки встановленню зв'язку між «новими» і «давніми» подіями за допомогою аналогічних індексів на позначення «діячів», «дій», «локацій», «цілей», «умов», «засобів» тощо. Інтерпретація нової інформації відбувається в контексті вже наявної. Індивідуальне інформаційне наповнення скриптів та історій пояснює унікальність інтерпретацій, а можливість модифікації та елаборації — появу нових значень.

Поняття «фрейма», завдяки організувальній та дескриптивній функціях, динамічній природі та системному зв'язку з іншими фреймами, є когерентним із когнітивними структурами Р. Шенка та застосовується в роботі з метою уніфікації термінології. Запозичуючи ідею Т. Карпенко-Секоум про те, що

специфіку зв'язку між скриптами й історіями можна екстраполювати на дослідження інтертекстуальних зв'язків, інтертекстуальність у роботі визначено як перехресне аналогічне мапування між інтертекстуальним і текстуальним фреймами (на основі спільних слотів), де текстуальний фрейм містить інформацію про епізод з уже прочитаного тексту, а інтертекстуальний — активується під час читання тексту з інтертекстуальним елементом.

З'ясовано, що текстовими об'єктивами аналогічного мапування між фреймами можуть бути різні ІО залежно від характеру мапування. Беручи за основу запропоноване Т. Карпенко-Секоум розрізнення між «жорсткою» і «пластичною» моделями зв'язку та «вільною асоціацією», тріаду «цитата — алюзія — ремінісценція» використано у дослідженні як найбільш репрезентативну в плані ступеня наближеності між фреймами. Цитату, у рамках цієї концепції, визначено як повне аналогічне мапування між інтертекстуальним і текстуальним фреймами на основі структурної та ідейно-тематичної подібності. Основними маркерами цитати є атрибутованість, маркованість і нетрансформованість, оскільки вони сприяють активації повного мапування. Мовним висловом, що активує часткове мапування між фреймами на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності, є алюзія. Алюзія профілює один чи кілька компонентів ситуації, на яку подано покликання. Мінімальний ступінь наближеності між фреймами ілюструє ремінісценція — мовний вислів, що активує вільне (найбільш імпліцитне) часткове мапування між фреймами на основі структурної та/або ідейно-тематичної подібності.

У рамках представленої концепції відтворення інтертекстуальності в перекладі полягає в перенесенні фреймової інформації та пов'язаної з нею ментальної образності з однієї концептуальної системи в іншу. Установлено, що успішність перекладу залежить від компенсації розбіжностей між концептуалізаціями, що, у свою чергу, визначається такими чинниками, як ступінь концептуального зсуву між концептуальними системами, рівня компетентності перекладача (професійної та міжкультурної), обсягу когнітивних ресурсів перекладача, декодування прагматичного потенціалу

вихідного тексту, характеру відмінностей між когнітивними стилями автора й перекладача. Розуміння інших концептуальних систем можливе завдяки універсальній здатності до концептуалізації та візуалізації. Селекція операцій конструалу в процесі концептуалізації детермінується індивідуальною специфікою когнітивного стилю, соціокультурного й комунікативного досвіду, а також ситуативним контекстом і мовним кодом. Порівняння вихідної та цільової концептуалізацій є можливим завдяки зіставленню вимірів образності: конфігурації «фігура і тло», «траєктор і орієнтир», специфікації/абстрагування, суб'єктивного/об'єктивного споглядання сцени, сумарного й послідовного сканування, конвенційної концептуальної метафори (орієнтаційної, онтологічної, структурної), неконвенційної образної метафори (утвореної через процедури розширення, специфікації, редукції та комбінування конвенційних метафор).

Критерієм оцінки якості перекладу в дисертаційному дослідженні є ступінь когнітивної еквівалентності. Когнітивна еквівалентність у роботі розглядається як ступінь відповідності фреймової інформації й ментальної образності оригіналу й перекладу. Умовою досягнення високого ступеня еквівалентності є максимально повне відтворення вихідного мапування між ІФ і ТФ та ментального образу. Середній ступінь еквівалентності досягається за умови безперешкодного відтворення фреймового мапування оригіналу, незважаючи на модифікацію ментального образу. Переклад характеризується низьким ступенем еквівалентності, якщо трансформації ментального образу в перекладі призводять до втрати компонентів фреймового мапування тексту-джерела й, відповідно, впливають на інтерпретацію. Переклад не є когнітивно еквівалентним до оригіналу, якщо цільова ІО активує мапування та ментальний образ, що не мають спільних рис з вихідними.

Для аналізу перекладу 1010 інтертекстуальних одиниць з англійської мови українською застосовано методику лінгвокогнітивного перекладацького аналізу інтертекстуальних одиниць, що складається з таких етапів: 1) ідентифікація ІО; 2) ідентифікація джерела, на яке введено покликання; 3)

аналіз фрагмента тексту з інтертекстуальним вкрапленням у межах макроконтексту всього твору й екстралінгвістичного контексту; 4) побудова схеми аналогічного мапування між фреймами, визначення характеру цього мапування, засобу його реалізації в тексті; 5) дослідження утворених концептуалізацій відповідних сегментів досліджуваного фрагмента тексту з ІО й джерела, на яке введено покликання; 6) оцінка вибору тактики та прийому перекладу ІО за критерієм когнітивної еквівалентності.

Для перекладу цитати, що, з огляду на переважно багатокomпонентну форму її текстової репрезентації, об'єктивно потребує лексико-граматичних модифікацій та, відповідно, трансформацій ментальної образності, переважно властивий середній ступінь когнітивної еквівалентності (70%). Високий ступінь когнітивної еквівалентності досягається за умови активації фреймового мапування та ментальної образності тексту-джерела з мінімальними втратами, що на практиці є нечастим явищем у зв'язку з відмінностями лексико-граматичних систем мов (15%). Модифікація ментального образу, що призводить до втрати тих компонентів фреймового мапування оригіналу, що впливають на результат інтерпретації цитати, призводить до низького ступеня когнітивної еквівалентності (10,5%). Переклад цитати не є когнітивно еквівалентним у випадку її нейтралізації або заміни іншою, що не містить спільних компонентів (4,5%).

Для перекладу алюзій, що здебільшого характеризується лаконічною формою текстової об'єктивації (одне слово, словосполучення) і є покликанням на тексти різних стилів, історичні й суспільні події та явища, відомих постатей та результати їхньої діяльності тощо, найчастіше властивий високий ступінь когнітивної еквівалентності (76%). Середній ступінь когнітивної еквівалентності є ознакою трансформації форми алюзії, що модифікує ментальний образ, який вона активує, однак, не перешкоджає відтворенню основних компонентів мапування (15%) (для багатокomпонентної форми текстової об'єктивації алюзії). Значні трансформації ментального образу алюзії, що призводять до зміни інтерпретації, є причиною низького ступеня

еквівалентності (2%). Нейтралізація алюзії або заміна її іншою, що не має спільних компонентів з вихідною, призводять до відсутності когнітивної еквівалентності (7%).

Під час перекладу ремінісценції трансформації конструалю сцени є переважно неминучими (з огляду на здебільшого багатокomпонентну форму її текстової об'єктивації, що ґрунтується на відлунні ритмічно-синтаксичної структури, образів чи мотивів тексту-джерела), що призводять до середнього ступеня когнітивної еквівалентності (47%). Максимально можливе збереження вихідного ментального образу й безперешкодна активація мапування забезпечують високий ступінь когнітивної еквівалентності під час перекладу ремінісценції (38%). Значні зміни ментальної образності, що впливають на інтерпретацію, є причиною низького ступеня когнітивної еквівалентності (8%). Переклад не є когнітивно еквівалентним через неуспішну ідентифікацію ремінісценції (7%).

Виокремлено такі лінгвокогнітивні тактики відтворення інтертекстуальності в перекладі з англійської мови українською: 1) *повна активація вихідної структури зі збереженням форми ІО* (переклад алюзій на відомих постатей, літературних персонажів, явища культури, історичні події тощо, що відтворюють ідентичну оригіналу форму ІО; цитат чи ремінісценцій, що не модифікують ментальний образ оригіналу) (66%); 2) *повна активація вихідної структури, незважаючи на модифікацію форми ІО* (переклад ІО, що повністю активують текстуальний фрейм, однак, містять граматичну перестановку або вмотивовану синонімічну заміну; інтеграція додаткових елементів змісту з метою збагачення оригіналу) (24%); 3) *часткова активація вихідної структуриу зв'язку з модифікацією мовної форми ІО* (відтворення тільки окремих компонентів фреймового мапування тексту-оригіналу) (4%).

Тактики повного відтворення вихідної структури із збереженням/модифікацією мовної форми ІО спрямовані на повноцінне відтворення мапування тексту-джерела, а отже, співвідносяться із стратегією форенізації.

Прийоми, застосовні в межах тактики *повного відтворення вихідної структури зі збереженням мовної форми ІО*, забезпечують досягнення високого ступеня когнітивної еквівалентності: 1) використання наявного перекладу вихідної ІО в ЦМ (з вказівкою на джерело чи без), якщо він зберігає ментальну образність оригіналу й не впливає на інтерпретацію; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без), що не модифікує ментальний образ ІО й відтворює усі компоненти фреймового мапування ВТ.

Прийоми, застосовні в межах тактики *повного відтворення вихідної структури із модифікацією мовної форми ІО*, забезпечують досягнення середнього ступеня когнітивної еквівалентності: 1) використання наявного перекладу ІО (з вказівкою на джерело чи без), що містить трансформації вихідного ментального образу, що не впливають на інтерпретацію текстового уривка з ІО; 2) авторський переклад (з вказівкою на джерело чи без) за умови, якщо зміни ментального образу ІО не збіднюють інтерпретацію ВТ; 3) доповнення ментальної образності й слотової структури ВТ через введення додаткових елементів змісту.

Тактика часткової активації вихідної структури із модифікацією мовної форми ІО корелює із стратегією форенізації тоді, коли переклад зберігає вихідну ІО (але збіднює інтерпретацію через втрату компонентів мапування) або замінює її іншою (відомою для представників вихідної культури), що має спільні компоненти з вихідною; а зі стратегією доместикації — коли вводить специфічну для цільової культури ІО, що має спільні риси з вихідною. Результатом застосування прийомів в межах цієї тактики є низький ступінь когнітивної еквівалентності: 1) використання наявного перекладу ІО або авторський переклад ІО (що була раніше перекладена), що не відтворює усіх компонентів фреймового мапування ВТ і змінює інтерпретацію; 2) авторський переклад ІО (з вказівкою на джерело), яка не перекладена українською та містить модифікації ментального образу, що впливають на інтерпретацію; 3) заміна іншою ІО (відомою для представників вихідної культури), що має

спільні компоненти з вихідною ІО; 4) заміна іншою ІО (специфічною для представників цільової культури), що має спільні компоненти з вихідною ІО.

Причинами відсутності когнітивної еквівалентності (6%) є: 1) опущення ІО; 2) невикористання наявного перекладу; авторський переклад ІО, що вносить значні модифікації до вихідної ментальної образності, призводячи до нейтралізації інтертекстуальності; 3) заміна іншою ІО, що не має з вихідною ІО спільних компонентів, потрібних для інтерпретації.

Дисертаційна праця відкриває **перспективу для подальших досліджень**, що полягає у:

- лінгвокогнітивному й перекладознавчому дослідженні інших засобів реалізації категорії інтертекстуальності;
- залученні інших мов для здійснення зіставного перекладацького аналізу;
- аналізу перекладу ІО в окремих типах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Спеціальна література

1. Алексеева И. С. Введение в перевод. Москва, 2004. 352 с.
2. Андрейко Л. В. Стратегії очуження та одомашнення при перекладі інтертекстуальних одиниць в художньому творі. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7. № 3. С. 7–13.
3. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / науч. редактор П. Е. Бухаркин. Санкт-Петербург, 1999. 444 с.
4. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления. *Методические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И. А. Стернина. Воронеж, 2001. С.52–57.
5. Барт Р. Від твору до тексту / пер. з франц. Ю. Гудзя. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 378–385.
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва, 1975. 177 с.
7. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва, 1975. 504с.
8. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского. *Собрание сочинений*. Москва, 2000. Т.2. 543 с.
9. Бистров Я.В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики. Київ; Івано-Франківськ, 2016. 320 с.
10. Бистров Я. В. Метафорична концептуалізація образ-схеми ВГОРІ/ВНИЗУ у дейктичному просторі біографічної оповіді. *Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства : напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія* / гол. ред. К. І. Мізін. Переяслав-Хмельницький; Кременчук, 2019. С. 106–116.
11. Білоус І. З., Ікалюк Л. М. Проблема перекладу біблійних інтертекстуальних елементів. *Молодий вчений*. 2019. №11. С. 938–943.

12. Богуславська Л. А. Відтворення мовної гри Л. Керролла в англо-українських перекладах : когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Херсон, 2017. 20 с.
13. Бойко Л.Б.К вопросу о переводе интертекста. *Вестник РГУ им. И. Канта. Филологические науки*. 2006. Вып. 2. С. 52–59.
14. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі часописів “Time” та “Newsweek”) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2012. 219 с.
15. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва, 1980. 342 с.
16. Воробйова М. В. Алюзія в англomовному публіцистичному дискурсі: структура, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2011. 20 с.
17. Гаспаров М. Л. Брюсов и буквализм. *Поэтика перевода*. Москва, 1988. С. 29–62.
18. Голев Н.Д., Сайкова Н. В. К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов. *Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты* / под общей ред. В. А. Пищальниковой. Барнаул, 2001. Вып.3. С. 20–27.
19. Голубенко Н. І. Відтворення англomовних репрезентацій концептосфери американського півдня в українському художньому перекладі (на матеріалі американських романів ХІХ – ХХ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2016. 219 с.
20. Голубенко Н. І. Відтворення оригіналу в контексті когнітивного аспекту до перекладу. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2017. Випуск 34. С. 90–93.
21. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англomовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2006. 18 с.
22. Дейк ван Т. А, Кинч В. Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1988. Вып. 23. С. 153–211.

23. Делёз Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато. Капитализм и шизофрения / пер. с фр. и послесл. Я. И. Свирского, науч. ред. В. Ю. Кузнецов. Екатеринбург; Москва, 2010. 895 с.
24. Дзера О. В. Біблема як одиниця біблійного інтертексту : перекладознавчий підхід. *Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія «Філологічні науки»*. Львів, 2018. №9. С. 61–67.
25. Дзера О. В. Біблійний інтертекстуальний простір роману «Портрет Доріана Грея» О. Вайлда і його українського перекладу. *Іноземна філологія*. Львів, 2013. Вип. 125. С. 159–167.
26. Дзера О. В. Соціокультурні та лінгвокогнітивні виміри біблійного інтертексту в просторі сучасного перекладознавства : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Київ, 2018. 36 с.
27. Денисова Г. В. В мире интертекста : язык, память, перевод. Москва, 2003. 298 с.
28. Деррида Ж. Письмо к японському другу. URL : <https://cutt.ly/lfavcAC> (дата звернення : 23.08.2020).
29. Эко У. Интертекстуальная ирония и уровни чтения. *О литературе: эссе* / пер. с ит. С. Сидневой. Москва, 2016. С. 262–291.
30. Еко У. Риторика та ідеологія / пер. з італ. У. Головацької. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 420–428.
31. Эко У. Сказать почти то же самое. *Опыты о переводе*. Санкт-Петербург, 2006. 574 с.
32. Єнчева Г. Г. Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу авіаційних термінів : дис... канд. наук : 10.02.16. Київ, 2011. 201 с.
33. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького* / під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. Чернівці, 2008. С. 357–368.

34. Казакова Т. А. Translation Techniques. Практические основы перевода. Санкт-Петербург, 2001. 318 с.
35. Кам'янець А. Б., Некряч Т. Є. Інтертекстуальна іронія і переклад. Київ, 2010. 176 с.
36. Карасик В. И. Типы вторичных текстов. *Языковая личность : проблемы обозначения и понимания : тезисы докл. научн. конф.* Волгоград, 1997. С. 69–70.
37. Карасик В. И. Языковая матрица культуры. Москва, 2013. 320 с.
38. Клюканов И. Э. Динамика межкультурного общения : системно-семиотическое исследование. Тверь, 1998. 205 с.
39. Козицкая Е. А. Смыслообразующая функция цитаты в поэтическом тексте. Тверь, 1999. 139 с.
40. Коляденко О. О. Термін фрейм у лінгвістиці. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(1). С. 139–144.
41. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. Москва, 1980. 154 с.
42. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : Монографія. Київ, 2012. 320 с.
43. Копильна О. М. Відтворення авторської алюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англомовної прози ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. наук : 10.02.16. Київ, 2007. 17 с.
44. Кравцова М. О. Особливості відтворення інтертекстуального характеру мовлення Едгара з Шекспірової трагедії «Король Лір». *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 124–132.
45. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультуро́логия. Москва, 2002. 284 с.
46. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине ХХ века. *Язык и наука конца ХХ века*. Москва, 1995. С. 144–238
47. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Омск, 1999. 268 с.

48. Лавриненко О. О. Комунікативно-прагматичний потенціал алюзії в англійському та українському публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2009. 20 с.
49. Лотман Ю. Текст у тексті / пер. з рос. М. Приходи. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 428–442.
50. Майданова Л. П. Речевая интенция и типология вторичных текстов. *Человек. Текст. Культура.* Екатеринбург, 1994. С. 81–04.
51. Мельник Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* 2014. Серія: Філологія. Вип. 20. С. 249–253.
52. Морозова Е. И. Фреймовые структуры знаний в языке и дискурсе. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика».* Херсон, 2010. Вип. 11. С. 268–272.
53. Москвин В. П. Интертекстуальность : категориальный аппарат и типология. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета.* 2013. С. 54–61.
54. Ніконова В. Г. Проблема адекватності перекладу художнього тексту: типи міжмовної мовленнєвої кореляції. *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія, Педагогіка, Психологія.* Київ, 2017. Вип. 34. С. 21–28.
55. Орлова С. І. Методологія когнітивного аналізу стилю у художньому перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2014. Вип. 50(2). С. 150–157.
56. Петрина Х. В. Функціонально-семантичний аналіз алюзій в українських постмодерністських художніх текстах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2019. 219 с.
57. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва, 2010. 314 с.
58. Попова Ю.К. Межтекстовые отношения и их трансляция (на материале англоязычный постмодернистских художественных текстов и их переводов) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.1. Пермь, 2016. 210 с.

59. Попович А. Проблемы художественного перевода / под общей ред. П. М. Топера; пер. со словацкого И. А. Бернштейн и И. С. Чернявской. Москва, 1980. 202 с.
60. Приходько В. Б. Інтертекстуальність як проблема перекладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2017. № 1 (13). С. 262–266.
61. Проскурина А. А. Прецедентные тексты в англоязычном юмористическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2004. 203 с.
62. Прохорова Л. П. Интертекстуальность в жанре литературной сказки: на материале английских литературных сказок : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Кемерово, 2002. 218 с.
63. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / пер. с франц. Г. К. Косикова, В. Ю. Лукасик, Б. П. Нарумова. Москва, 2008. 240 с.
64. Ребрій О. В., Ташченко Г. В. Прецедентні імена як проблема художнього перекладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2015. Вип. 81. С. 273–280.
65. Савченко Н. Н., Котова А. В. Аллюзия как речевой способ реализации категории интертекстуальности в тексте англоязычной пародии. *Вісник Харківського національного університету. Серія : Філологія*. Харків, 2015. Вип. 73. С. 77–80.
66. Селіванова О. О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці. URL : <https://cutt.ly/chGjaXi> (дата звернення : 23.08.2020).
67. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава, 2008. 711 с.
68. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва, 2000. 139 с.
69. Солуянова Н. А. Проблема интертекстуальности в переводе : на материале переводов произведений Б. Акунина : дисс. ... кандидата филологических наук : 10.02.20. Москва, 2013. 180 с.

70. Статкевич Л. П. Форми реалізації інтертекстуальності в тексті художнього твору. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків, 2011. Серія : Філологія. Вип.61. С. 285–288.
71. Сунько Н. О. Алюзія як маркер інтертекстуальності в англійськомовному газетному заголовку : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 227 с.
72. Сюта Г. М. Цитата в українському поетичному тексті ХХ століття : джерела, прагматика, рецепція : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 544 с.
73. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 35. С. 94–97.
74. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у перекладі : Загальний огляд та обґрунтування інтегрованого підходу. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Т. 2. С. 51–57.
75. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність як аналогове мапування між фреймами. *«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації»*. 2018. Том 29 (68). № 4. С. 88–93.
76. Ташченко Г. В. Лінгвокогнітивні та культурологічні особливості англо-українського перекладу прецедентних імен (на матеріалі художньої літератури) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 263 с.
77. Ташченко Г. В. Переклад прецедентних імен : когнітивний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 21(1). С. 135–139.
78. Телия В. Н. Русская фразеология : Семантический, прагматический, культурологический аспекты. Москва, 1996. 288 с.
79. Ткачівська М. Р., Тихоновська О. В. Реалізація категорії інтертекстуальності в постмодерному творі та способи її перекладу (на матеріалі німецькомовного перекладу роману Ю. Андруховича «Московіада»). *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія». Серія : філологічна. 2010. Вип. 14. С. 251–257.

80. Тороп П. Х. Проблема интекста. *Труды по знаковым системам*. Тарту, 1981. С. 33–44.

81. Тороп П. Х. Тотальный перевод. Тарту, 1995. 220 с.

82. Устинова Т. В. Лингвистически опосредованная реконцептуализация исходного сообщения : когнитивные аспекты смыслообразования в поэтическом переводе. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2017. №4. С. 87–94.

83. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов : Контрапункт интертекстуальности. Москва, 2007. Изд. 3-е. 280 с.

84. Фоменко И. В. Цитата. *Введение в литературоведение : Литературное произведение : основные понятия и термины* / под. ред. Л. В. Чернец. Москва, 1999. 555 с.

85. Фуко М. Воля к истине : по ту сторону знания, власти и сексуальности. *Работы разных лет* / пер. с франц. Москва, 1996. 448 с.

86. Фуко М. Слова и вещи. *Археология гуманитарных наук*. Санкт-Петербург, 1994. 408 с.

87. Хайруллин В. И. *Перевод и фреймы*. Москва, 2010. 144 с.

88. Холодная М. А. Психология интеллекта : Парадоксы исследования. Санкт-Петербург, 2002. 2-е изд. 272 с.

89. Чернов Г. В. Контекстно-свободная и контекстно-связанная имплицативность и проблема переводимости. *Текст и перевод*. Москва, 1988. С. 51–63.

90. Чернявская В. Е. Интертекст и интердискурс как реализация текстовой открытости. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. №1. С. 106–111.

91. Шаповал М. О. Интертекст у світлі рампи : міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми : монографія. Київ, 2009. 352 с.

92. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. Москва, 1988. 216 с.

93. Шурма С. Г. Концептуальний зсув при перекладі образності в межах культурної моделі ВЕЛИКИЙ ЛАНЦЮГ БУТТЯ (на матеріалі сучасних американських романів). *Лінгвістика XXI століття*. 2013. С. 209–219.
94. Янссен-Фесенко Т. А., Вайгель А. Л. Перевод в структуре ментального пространства : концептуальный поход. *Язык и культура*. 2013. № 4 (24). С. 66–76.
95. Ярема О. Б. Алюзія в текстах британської художньої літератури : лінгвостатистичний аспект (на матеріалі творів модерністів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04.Запоріжжя, 2016. 355 с.
96. Abelson, R. P., McKoon, G., Ratcliff, R., Seifert, S. M. Memory Connections Between Thematically Similar Episodes. *Journal of Experimental Psychology : Learning, Memory, and Cognition*. 1986. Vol. 12. No. 2. P. 220–231. URL : <https://cutt.ly/3fptiCv> (дата звернення : 23.08.2020).
97. Albertazzi, L. Which semantics? *Meaning and cognition* / ed.L. Albertazzi. Amsterdam; Philadelphia, 2000. Vol. 2. P. 1–25.
98. Allen, Gr. Intertextuality. London; New York, 2000, 238 p.
99. Barsalou, L. W. Perceptual Symbols Systems. *Behavioral and Brain Sciences*. 1999. 22(4). P. 577–660.
100. Barthes, R. Rhetoric of the Image. *Image, Music, Text* / select. and trans. by S. Heath. London, 1977. P. 32–52.
101. Barthes, R. S/Z / trans. by R. Miller. New York, 1974. 271 p.
102. Barthes, R. The Death of the Author. *Image, Music, Text* / select. and transl. by Stephen Heath. London, 1977. P. 142-149.
103. Bassnett, S. Translation Studies. New York, 2002. 3rd ed. 176 p.
104. Bassnett, S., Lefevere, A. Where are we in Translation Studies? *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation* / eds. S. Bassnet, A. Lefevere. Clevedon, 1998. 143 p.
105. Ben-Porat, Z. The Poetics of Literary Allusion. *PTL : A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature*. 1976. Vol. 1. P. 105–128.

106. Bergen, B. Embodiment, Simulation and Meaning. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. N. Riemer. Abingdon; New York, 2015. P. 142–157.
107. Bertoldi, A., Chishman, R. Frame Semantics and Legal Corpora Annotation. *Linguistic Issues in Language Technology*. 2012. 7(9). URL : <https://cutt.ly/lfav40> (дата звернення : 23.08.2020).
108. Beyond Metaphor : The Theory of Tropes in Anthropology / ed. J. W. Fernandez. Stanford, 1991. 298 p.
109. Bichet, M. The treatment of intertextuality in translation studies : a case study with the 2009 English translation of Simone de Beauvoir's *Le Deuxième Sexe*. *New Voices in Translation Studies*. 2017. No. 17. P. 1–30.
110. Boas, H, C. Frame Semantics and Translation. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Applications* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin, 2013. P. 125–159.
111. Bojović, B. Metaphorical Processes in English and French within the Source and Target Domain in Cognitive Semantics. *Journal of Educational and Social Research MCSER Publishing*. Rome, 2014. Vol. 4 No.4. P. 69–75.
112. Booth, M. Shakespeare and Conceptual Blending : Cognition, Creativity, Criticism. Cham, 2017. 257 p.
113. Broich, U., Pfister, M. Intertextualität. Formen, Funktionen, Anglistische Fallstudien. Tübingen, 1985. P. 385 p.
114. Bullo, S. Investigating intertextuality and interdiscursivity in evaluation : the case of conceptual blending. *Language and Cognition*. 2017. Vol. 9, Issue 4. P. 709–727.
115. Burke, M. Literature as Parable. *Cognitive Poetics in Practice* / ed. J. Gavins, G. Steen. London, 2003. P. 113–127.
116. Burmakova, E. A., Marugina, N. I. Cognitive Approach to Metaphor Translation in Literary Discourse. *Procedia-social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 154. P. 527–533.
117. Bush, P. Intertextuality and the Translator as Story-Teller. *Revue de traduction palimpsests*. 2006. No. 18. P. 213-229.

118. Bystrov, Y., Sabadash, D. The writer's pragmatic aims attainment in Doris Lessing's *To Room Nineteen* : A cognitive linguistics view. *Topics in Linguistics*. 2019. 20(1). P. 41–53.
119. Cavalcante, S. A Preliminary Essay on Intertextuality as a Socio-Cognitive Phenomenon. *9th Conference on Conceptual Structure, Discourse, and Language (CSDL9) (2008/10/17)*. 2012. 25 p.
120. Ceylan, M. M. The Battle of Eros and Thanatos in *The Sense of an Ending* by Julian Barnes. *English Studies in the 21st Century*. 2020. Ch.13. P.171-182.
121. Cienki, A. Frames, Idealized Cognitive Models, and Domains. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. New York, 2007. P. 170-188.
122. Collet, T. Intertextuality in specialised translation : citations as semantic markers in social science. *The Journal of Specialised Translation*. 2016. No. 26. P. 72–95.
123. Coulson, S. Conceptual Blending in Thought, Rhetoric, and Ideology. *Cognitive Linguistics : Current Applications and Future Perspectives* / eds. G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, F. J. Ruiz de Mendoza Ibáñez. Berlin; New York, 2006. P. 187–211.
124. Coulson, S., Fauconnier, G. Fake Guns and Stone Lions : Conceptual Blending and Privative Adjectives. *Cognition and Function in Language* / eds. B. Fox, D. Jurafsky, L. Michaelis. Palo Alto, California, 1999. URL : <https://cutt.ly/MfaxrB3> (дата звернення : 23.08.2020).
125. Coulson, S., Oakley, T. Blending basics. *Cognitive Linguistics*. 2000. 11(3–4), P. 175–196.
126. Croft W., Cruse A. D. *Cognitive Linguistics*. New York, 2004. 374 p.
127. Croft, W., Wood, E. J. Construal operations in linguistics and artificial intelligence. *Meaning and cognition* / ed.L. Albertazzi. Amsterdam; Philadelphia, 2000. Vol. 2. P. 51–79.
128. *Crossroads in Literature and Culture* / eds. J. Fabiszak, E. Urbaniak-Rybicka, B. Wolski. New York; Dordrecht; London; Heidelberg, 2012. 532 p.

129. Deleuze, G. *Difference and Repetition* / trans. by P. Patton. New York, 1994. 350 p.
130. Demetska, V. Adaptive Model in Translation : Psycholinguistic Dimension. *Psycholinguistics*. 2019. 26(2). P. 70–90.
131. Derrida, J. *Of Grammatology* / trans. by G. Ch. Spivak. Baltimore; London, 1976. 360 p.
132. Designing a Frame-Semantic Machine Translation Evaluation Metric / O. Czulo, T. T. Torrent, E. Edison da Silva Matos, A. Diniz da Costa, D. Kar / *Proceedings of the 2nd Workshop on Human-Informed Translation and Interpreting Technology (HiT-IT, September 5-6, 2019)*. Varna, 2019. P. 28–35.
133. Djidjik, L. Intertextuality & Cognition: Behind the Translator's Knowledge and Linguistic Skills. 2019. URL : <https://cutt.ly/zfo8ENm> (дата звернення : 23.08.2020).
134. Dzera, O., Kushnir, L., Kushnir, O. Conciseness of Ukrainian, Russian and English : Application to Translation Studies. *2019 XIth International Scientific and Practical Conference on Electronics and Information Technologies (ELIT)*, 2019. P. 44–50.
135. Dzera O. Intertextuality and translation theory : strategies of research. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острог, 2018. Вип. 2(70). С. 11–15.
136. Dżereń-Głowacka, S. Formal and conceptual blending in Terry Pratchett's Discworld. *Selected Papers from UK-CLA Meetings*. 2012. Vol 1. P. 193–208. URL : <https://cutt.ly/xfavWvx> (дата звернення : 23.08.2020).
137. Eco, U. Interpretation and Overinterpretation : World, History, Texts. *The Tanner Lectures on Human Values*. 1990. URL : <https://cutt.ly/tfpFOyN> (дата звернення : 23.08.2020).
138. Evans, V. Cognitive Linguistics. *The Oxford Handbook of Cognitive Science* / ed. S. E. F. Chipman. New York, 2017.

139. Fauconnier, G., Turner, M. Blending as a central process of grammar. *Conceptual structure, discourse, and language* / ed. A. Goldberg. Cambridge, 1996. URL : <https://cutt.ly/XfprucM> (дата звернення : 23.08.2020).
140. Fauconnier, G. Mappings in Thought and Language. New York, 1997. 214 p.
141. Fauconnier, G. Mental Spaces : Aspects of Meaning Construction in Natural Language. Cambridge, 1994. 190 p.
142. Fauconnier, G., Turner, M. The Way We Think : Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York, 2002. 440 p.
143. Feldman, J. From Molecule to Metaphor : A Neural Theory of Language. Massachusetts, 2008. 384 p.
144. Ferreira, A., Schwieter, J. W. Directionality in Translation. *Handbook of Translation and Cognition, The* / eds. J. W. Schwieter, A. Ferreira. Hoboken, 2017. P. 90–106.
145. Fillmore, Ch., Baker, C. F. A Frames Approach to Semantic Analysis. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / eds. B. Heine, H. Narrog. Oxford, 2009. P. 313–340.
146. Fillmore, Ch. Frame Semantics. *Linguistics in the Morning Calm* / ed. The Linguistic Society of Korea. Hanshin, 1982. P.111–138. URL : <https://cutt.ly/DfavRm4> (дата звернення : 23.08.2020).
147. Fillmore, C. J., The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory* / eds. E. Bach, R. T. Harms. New York, 1968. P. 1–88.
148. Fillmore, C. J., The Case for Case Reopened. *Syntax and Semantics* / eds. P. Cole, J. Sadock. New York, 1977. Vol. 8. P. 59–81.
149. Foucault, M. What is an Author? *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* / ed. by D. F. Bouchard; transl. by D. F. Bouchard, S. Simon. New York, 1977. P. 113–139.
150. Freud, S. Beyond the Pleasure Principle. *The International Psycho-Analytical Library*. London; Vienna, 1922. No. 4. URL : <https://cutt.ly/uhQmsoA> (дата звернення : 23.08.2020).

151. Gach, N. Dynamic construal of proper names' meaning within the poetic discourse interpretation. *Cognitive Linguistics in Wrocław : Conference proceedings (Wrocław, 3-6 December, 2015)*. Wrocław, 2015. URL : <https://cutt.ly/AssBZrU> (дата звернення : 23.08.2020).
152. Genette, G. *Palimpsests : Literature in the Second Degree*. Lincoln, 1997. 490 p.
153. Gibbs, R. W, Jr. *The Poetics of Mind : Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge, 1994. 527 p.
154. Giles, J. *The Spaces of Violence*. Tuscaloosa, Alabama, 2006. 209 p.
155. Grube, J. *Tender is the Night : Keats and Scott Fitzgerald*. Halifax, 1964. 441 p.
156. Halverson, S. L. Implications of Cognitive Linguistics for Translation Studies. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Application* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin; Boston, 2013. P. 33–75.
157. Hatzidaki, A. A cognitive approach to translation : The psycholinguistic perspective. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Application* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin; Boston, 2013. P. 395–415.
158. Hays, R. B. *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*. New Haven; London, 1989. 240p.
159. Heerden, Ch. van. *Intertextuality Reinterpreted : A Cognitive Linguistics Approach with Specific Reference to Conceptual Blending*. University of South Africa, 2008. 172 p.
160. Hendricks, C. Foucault's Kantian critique : Philosophy and the present. *Philosophy and Social Criticism*. 2008. 34(4). P. 357–382.
161. Himood, Z. F. The Translatibility of Allusive Expressions in Najiub Mahfouz's Novel "Midaq Alley" into English. *College of Basic Education Researchers Journal*. 2019. Vol. 9. No. 4. P. 564–588.
162. Hoff, M. *Virginia Woolf's Mrs. Dalloway : Invisible Presences*. Clemson, 2009. 256 p.

163. Hollander, J. The Figure of Echo : A Mode of Allusion in Milton and After. Berkeley, 2018. 166 p.
164. Holmes, J. S. On Matching and Making Maps : From a Translator's Notebook. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam, 1988. P. 54–63.
165. Holz-Mänttari, J. Das Transfer Prinzip. *Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven* / eds. Arntz, R, Thome G. Tübingen, 1990. P. 59–70.
166. Hönig, H. G. Holmes's 'Mapping Theory' and the Landscape of Mental Translation Processes. *Translation Studies : the state of the art. Proceedings of the First James S. Holmes Symposium on Translation Studies* / eds. K. M. van Leuven-Zwart, T. Naaijken. Amsterdam, 1991. P. 77–91.
167. Hylen, S. Allusion and Meaning in John 6. Berlin, 2005. 237 p.
168. Johnson-Laird, P. N. Mental Models and Human Reasoning. *PNAS*. 2010. 107(43). P. 71–115.
169. Johnson H. M., Seifert S. M. The Role of Predictive Features in Retrieving Analogical Cases. *Journal of Memory and Language*. 1992. Vol. 31. 1992. P. 648–667. URL : <https://cutt.ly/LfptaBw> (дата звернення : 23.08.2020).
170. Karpenko-Seccombe, T. Intertextuality as cognitive modelling. *English Text Construction*. 2016. Vol. 9. Issue 2. P. 244–67.
171. Kovalyuk, Y. Idioms in Action : A Case of Conceptual Metaphor Theory vs Blending Theory. *Advanced Education*. 2019. No. 13. P. 97–102.
172. Kövecses, Z. Aspects of Metaphor in Discourse. *Belgrade English Language and Literature Studies* / ed. G. Corac. Belgrade, 2009. Vol. 1. P. 81–97.
173. Kövecses, Z. Conceptual Metaphor Theory and the Nature of Difficulties in Translation. *Tradurre Figure : Translating Figurative Language*. / eds. D. R. Miller, E. Monti. Bologna, 2014. P. 25–31.
174. Kövecses, Z. Metaphor in Culture : Universality and Variation. New York, 2005. 314 p.
175. Kristeva, J. Revolution in Poetic Language. *The Kristeva Reader* / ed. T. Moi. New York, 1986. P. 89-137.

176. Kristeva, J. The Bounded Text. *Desire in Language : A Semiotic Approach to Literature and Art* / ed. by Leon S. Roudiez. New York, 1980. 305 p.
177. Kristeva, J. Word, Dialogue and Novel. *The Kristeva Reader* / ed. by Toril Moi. New York, 1986. P. 34–61.
178. Kuleli, M. Intertextual allusions and evaluation of their translation in the novel *Silent House* by Orhan Pamuk. *Social and Behavioral Sciences*. 2014. No. 158. P. 206–213.
179. Kußmaul, P. Translation through Visualisation. *Meta*. 2005. 50(2). P. 378–391.
180. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago Press, 1980. 256 p.
181. Lakoff, G. *More Than Cool Reason : A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, 1989. 240 p.
182. Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. *Metaphor and Thought* / ed. A. Ortony. Cambridge, 1993. P. 202–252.
183. Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, 1987. 631 p.
184. Langacker, R. W. *Cognitive Grammar : A Basic Introduction*. Oxford, 2008. 273 p.
185. Langacker, R. W. Cognitive Grammar. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford, 2007. P. 421–463.
186. Langacker R., W. *Concept, Image, and Symbol : The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin; New York, 1991. 405 p.
187. Langacker, R. W. Deixis and Subjectivity. *Grounding : The Epistemic Footing of Deixis and Reference* / ed. H. Kaminski. Berlin, 2002. P. 1–29.
188. Langacker, R. W. *Foundations of Cognitive Grammar : Theoretical Prerequisites*. Stanford, California, 1987. Vol. I. 540 p.
189. Langacker, R. W. *Grammar and Conceptualization*. Berlin; New York, 1999. 440 p.
190. Langacker, R. W. Substrate, System, and Expression : Aspects of the Functional Organization of English Finite Clauses. *Cognitive Linguistics between*

Universality and Variation / eds. M. Brdar, I. Raffaelli, M. Žic Fuchs. Newcastle upon Tyne, 2012. P. 3–53.

191. Langacker, R. W. Universals of construal. *Proceedings of the nineteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on semantic typology and semantic universals* / eds. J. S. Guenter, B. A. Kaiser, Ch. S. Zoll. 1993. No. 19. P. 447–463.

192. Langacker, R. W. Why a mind is necessary : conceptualization, grammar and linguistic semantics. *Meaning and cognition* / ed. L. Albertazzi. Amsterdam; Philadelphia, 2000. Vol. 2. P. 25–39.

193. Lefevere, A. *Translating Literature : The German Tradition from Luther to Rosenzweig*. Assen, 1977. 116 p.

194. Lefevere, A. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. New York; London. 2016 p. 134 p.

195. Leppihalme, R. *Culture Bumps : An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon, 1997. 241 p.

196. Lewandowska-Tomaszczyk, B. Re-conceptualization and the emergence of discourse meaning as a theory of translation. *Meaning in Translation* / eds. B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen. Frankfurt am Main, 2010. P. 105–148.

197. Liu, G. Q. Pseudotranslation, intertextuality and metafictionality : three case studies of pseudotranslation from early twentieth-century China. *Perspectives : Studies in Translation Theory and Practice*. 2018. URL : <https://cutt.ly/IfavYoW> (дата звернення : 23.08.2020).

198. Lundhaug, H. *Images of Rebirth : Cognitive Poetics and Transformational Soteriology in the Gospel of Philip and the Exegesis on the Soul*. Leiden, 2010. 593 p.

199. Lunkova, L., Pavlova, M. Cognitive Aspect of English-Russian Metaphor Translation in Julian Barnes' *Talking it Over*. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*. 2018. Vol. 9. No. 4. P. 904–910.

200. Mandelblit, N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. *Translation and Meaning* / eds. M. Thalen and B. Lewandowska-Tomasczyk. Maastricht, 1995. Part 3. P. 482–495.
201. Martín de León, C. Who cares if the cat is on the mat? Contributions of cognitive models of meaning to translation. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Application* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin; Boston, 2013. P. 99–123.
202. McClelland, J. L., Rumelhart, D. E., Hinton, G. E. The Appeal of Parallel Distributed Processing / eds. Rumelhart, D. E., McClelland, J. L. and the PDP Research Group. Massachusetts, 1986. P. 3–44.
203. McKoon, G., Ratcliff, R. Making the Connection : Generalized Knowledge Structures in Story Understanding. *Journal of Memory and Language*. Vol. 28. 1989. P. 711–734.
204. Minsky, M. A Framework for Representing Knowledge. *The Psychology of Computer Vision* / ed. P. H. Winston. New York, 1975. URL : <https://cutt.ly/pfavIct> (дата звернення : 23.08.2020).
205. Monti, E. Translating the Metaphors We Live By. *European Journal of English Studies*. 2009. 13(2). P. 207–221.
206. Mota, M., Tiessen, P. The Cinema of Malcolm Lowry : A Scholarly Edition of Lowry's "Tender is the Night". Vancouver, 1990. 276 p.
207. Muñoz Martín, R. More than a way with words: The interface between Cognitive Linguistics and Cognitive Translatology. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Application* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin; Boston, 2013. P. 75–99.
208. Neubert, A, Shreve, G. M. Translation as Text. Kent, Ohio; London, 1992. 169 p.
209. Newmark, P. A Textbook of Translation. New York, 1988. 292 p.
210. Nida, E. Language, Culture, and Translating. Shanghai, 1993. 208 p.
211. Nida, E. Toward a Science of Translating : with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translation. Leiden, 1964. 170 p.

212. Nikonova, V. H., Boyko, Ya. V., Savina, Yu. O. Incongruity-specific British and American Humour from the Perspective of Translation Studies. *Kalby studijos / Studies about Languages*. Kaunas, 2019. No. 35. P. 89–103.
213. Nord, Ch. Quo vadis, functional translatology? *The Known Unknowns of Translation Studies* / eds. by E. Brems, R. Meylaerts, L. van Doorslaer. 2012. P. 26–42.
214. Panagiotidou, M.-E. Intertextuality and literary reading : a cognitive poetic approach : PhD thesis. University of Nottingham, 2012. URL : <https://cutt.ly/NfavO8H> (дата звернення : 23.08.2020).
215. Poston, C. H. Cliffnotes on Fitzgerald's *Tender is the Night*. 1974. 68 p. URL : <https://cutt.ly/OhQA6Ow> (дата звернення : 23.08.2020).
216. (Re)construing Meaning in NLP / Trott, S., Torrent, T. T., Chang, N., Schneider, N. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. 2020. P. 5170–5184. URL : <https://cutt.ly/dfp7JKF> (дата звернення : 23.08.2020).
217. Reiss, K., Vermeer, H. Towards a General Theory of Translational Action : Skopos Theory Explained / trans. by Ch. Nord. London; New York, 2014. 221 p.
218. Riffaterre, M. Semiotics of Poetry. Bloomington, 1978. 213 p.
219. Rojo López, A. M. Applying Frame Semantics to Translation : A Practical Example. *Meta*. 2002. 47(3). P. 312–350.
220. Rojo, A., Ibarretxe-Antucano, I. Cognitive Linguistics and Translation Studies: Past, Present and Future. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Applications* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin, 2013. P. 3–30.
221. Rothbart, S.L. The translation of humour in Roald Dahl's parody : a study of *The Twits* and *George's Marvellous Medicine*. Johannesburg, 2009. URL : <https://cutt.ly/6favAAF> (дата звернення : 23.08.2020).
222. Saussure, F., de. Course in General Linguistics / eds. Ch. Bally, A. Sechehaye; trans. by W. Baskin. New York; Toronto; London, 1959. URL : <https://cutt.ly/jfavSNl> (дата звернення : 23.08.2020).

223. Schaffner, Ch. Metaphor and translation : some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*. 2004. No. 36. P. 1253–1269.
224. Schank, R. Dynamic Memory : A Theory of Learning in Computers and People. New York, 1983. 272 p.
225. Schank, R., Dynamic Memory Revisited. New York, 1999. 302 p.
226. Schank, R. Language and Memory. *Cognitive Science*. 1980. No. 4. P. 243–284.
227. Schank, R. Tell Me a Story : Narrative and Intelligence. Evanston, Illinois, 1995. 253 p.
228. Schenk, K. D., Vitalri, N. P., Davis, K. S. Differences between Novice and Expert Systems Analysts : What Do We Know and What Do We Do? *Journal of MIS*. 1998. 15(1). P. 9–50.
229. Semino, E. Text worlds. *Cognitive poetics : Goals, gains, and gaps* / eds. J. Vandaele, G. Brône. 2009. P. 33–71.
230. Shonoda, M.-A. Metaphor and Intertextuality : A Cognitive Approach to Intertextual Meaning-Making in Metafictional Fantasy Novels. *International Research in Children's Literature*. 2012. 5(1). P. 81–96.
231. Shreve, G. M., Lacruz, I. Aspects of a Cognitive Model of Translation. *The Handbook of Translation and Cognition* / eds. J. W. Schwieter, A. Ferreira. Hoboken, 2017. P. 127–144.
232. Sickinger, P. Aiming for Cognitive Equivalence – Mental Models as a Tertium Comparationis – for Translation and Empirical Semantics. *Research and Language*. 2017. Vol. 15:2. P. 213–236.
233. Slobin, D. Relating Narratives in Translation. *Perspectives on Language and Language Development : Essays in Honor of Ruth A. Berman* / eds. D. Ravid, H. B. Shyldkrot. Dordrecht, 2005. P. 115–129.
234. Snell-Hornby, M. Translation Studies : An integrated approach. Amsterdam, 1995. 172 p.

235. Soletskyy, O. Emblematic Mechanisms and Psychoanalysis : Iconic-Conventional Convergence and Psychoanalytic Diagnostics. *Language and Psychoanalysis*. 8(2), Edinburgh, 2019. P. 4–29.
236. Sommer, B. D. A Prophet Reads Scripture : Allusion in Isaiah 40-66. Stanford, 1998. 355p.
237. Sourvinou-Inwood, C. “Reading” Greek Death : To the End of the Classical Period. Oxford, 1996. 489 p.
238. Steen, G. Translating Metaphor : What’s the problem? *Tradurre Figure: Translating Figurative Language*. / eds. D. R. Miller, E. Monti. Bologna, 2014. P. 11–25.
239. Stephens, J., Geerts, S. Mishmash, Conceptual Blending and Adaptation in Contemporary Children’s Literature Written in Dutch and English. *Never-ending Stories* / eds. S. van den Bossche, S. Geerts. Ghent, 2014. P. 193–214.
240. Stockwell, P. Cognitive Poetics : An Introduction. London, 2002. 193p.
241. Tabakowska, E. Cognitive Linguistics and Poetics of Translation. Tübingen, 1993. 146 p.
242. Talmy, L. Attention Phenomena. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford, 2007. P. 264–294.
243. Talmy, L. Toward a Cognitive Semantics. Cambridge, Massachusetts; London, 2000. Vol. 1. 565 p.
244. Tatsakovych, U. Frame Semantics and Translation of Intertextuality. *Studies about Languages*. Kaunas, 2019. No. 35. P. 104–120.
245. Thornton, W. Allusions in Ulysses : An Annotated List. Chapel Hill, 1973. 554 p.
246. Vannerem, M., Snell-Hornby, M. Die Szene hinter dem Text : ‘Scenes-and-Frames’ Semantics in der Übersetzung. *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis* / ed. M. Snell-Hornby. Tübingen, 1986. P. 184–205.

247. Velykoroda, Y. Conceptual Metaphorization through Precedent-Related Phenomena in Media Discourse. *Studies about languages*. Kaunas, 2019. No. 34. P. 32–45.
248. Venuti, L. *The Translator's Invisibility : A History of Translation*. New York; London, 2008. 319 p.
249. Verhagen, A. Construal and perspectivization. *The Oxford handbook of cognitive linguistics* / eds. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford, 2007. P. 48–82.
250. Vermeer, H. J. Is Translation a Linguistic or a Cultural Process? *Studies in Translation* / ed. Malcolm Coulthard. 1992. No. 28. P. 37–49.
251. Vermeer, H. J. Skopos and commission in translational action. *The Translation Studies Reader* / ed. L. Venuti. London; New York, 2012. 3rd edition. P. 191–202.
252. Vermeer, H. J., Witte, H. Mogen Sie Zistrosen? Scenes & Frames & Channelsim Translatorischen Handeln. *TextConText Beiheft 3*. Heidelberg, 1990. 165 p.
253. Wallace, S. Figure and Ground : The Interrelationships of Linguistic Categories. *Tense-Aspect : Between semantics & pragmatics* / ed. P. J. Hopper. Amsterdam, 1982. P. 201–223.
254. Wenley, S. *Existential Thought in American Psycho and Fight Club*. University of Wellington, 2011. 240 p.
255. Williams, T. L. “As It Was in the Beginning” : The Struggle for History in the ‘Nestor’ Episode of ‘Ulysses’. *The Canadian Journal of Irish Studies*. 1990. Vol. 16. No. 2. P. 36-46.
256. Wills, W. Translator Awareness. P. 89-100. URL : <https://cutt.ly/ofavFus> (дата звернення : 23.08.2020).
257. Zasyekin, S. Translation as a Psycholinguistic Phenomenon. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2010. 39 (3). P. 225–234.
258. Zhabotynska, S. Images of Ukraine – EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse. Series : “Philology”*. 2018. № 17. P. 118–140.

259. Zwaan, R. Mental Simulation in Language Comprehension and Social Cognition. *European Journal of Social Psychology*. 2009. 39 (7). P. 1142–1150.

II. Лексикографічні джерела

260. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
261. Енциклопедія історії України / за ред. В. А. Смолія та ін. Київ, 2003. Т. 1. 688 с.
262. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни: у 4 т. Донецьк, 2012. Т. 1. 420 с.
263. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. Т. 1. 607 с.
264. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Громяк, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. Київ, 2007. 2-е вид. 752 с.
265. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL : <https://cutt.ly/KhQL1Dh> (дата звернення : 23.08.2020).

III. Джерела ілюстративного матеріалу

266. (Барнз, ВЗ) Барнз Дж. Відчуття закінчення / пер. з англ. В. Кузнецова. Київ, 2013. 204 с.
267. (Берджес, МА) Берджес, Е. Механічний апельсин / пер. з англ. О. Буценка. Київ, 2017. 192 с.
268. (Огієнко, Б) Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / пер. І. Огієнка. 1988. 1501 с.
269. (Бредбері, Ф) Бредбері Р. 451° за Фаренгейтом / пер. з англ. Є. Крижевича. Тернопіль, 2018. 144 с.
270. (Воннегут, БНП) Воннегут, К. Бойня номер п'ять / пер. з англ. В. Діброва, Л. Діброва. Львів, 2014. 320 с.

271. (Вулф, МД) Вулф В. Місіс Делловей / пер. з укр. Т. Бойка. Київ, 2016. 207 с.
272. (Гакслі, ЖК) Гакслі О. Жовтий Кром / пер. з англ. В. Вишневий. *Всесвіт*. 1978. №1 (589). С. 70-177.
273. (Гакслі, ЯЧС) Гакслі, О. Який чудесний світ новий! / пер. з англ. В. Морозова. Львів, 2016. 368 с.
274. (Геллер, П) Геллер Дж. Пастка-22 / пер. з англ. О. Фешовець. Чернівці, 2016. 464 с.
275. (Джойс, У) Джойс Дж. Улісс / пер. з англ. О. Тереха, О. Мокровольського. Київ, 2015. 736 с.
276. (Еліот, СЗ, 1) Еліот Т. С. Спустошена земля / пер. з англ. О. Українця. *Всесвіт*. Київ, 2014. №. 9-10. С. 21-33.
277. (Еліот, СЗ, 2) Еліот Т. С. Спустошена земля / пер. з англ. Р. Скакуна. URL : <https://cutt.ly/0fayMJ2> (дата звернення : 23.08.2020).
278. (Еліот, СА) Элиот, Т. С. Суини-Агонист / пер. А. Сергеева. *Полые люди*. Санкт-Петербург, 2000. С. 110-132 URL : https://cutt.ly/XhQWu9l_ (дата звернення : 23.08.2020).
279. (Елліс, АП) Елліс Б. І. Американський психопат / пер. О. Оксенич. Харків, 2016. 512 с.
280. (Етвуд, ОС) Етвуд, М. Оповідь Служниці / пер. з англ. О. Оксенич. Харків, 2017. 272 с.
281. (Зузак, КК) Зузак М. Крадійка книжок / пер. Н. Гоїн. Харків, 2015. URL : <https://cutt.ly/Qfay5y6> (дата звернення : 23.08.2020).
282. (Кітс, ДС) Кітс, Дж. До солов'я. *Поезії* / пер. з англ. В. Мисик. Київ, 1968. С. 48-51.
283. (Кривецький, ЗКК) Кривецький О. Зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання. URL : https://cutt.ly/bhQJf16_ (дата звернення: 23.08.2020).

284. (Мак'юен, С) Мак'юен І. Спокута / пер. з англ. О. Смольницької. Київ, 2018. 416 с.
285. (Мартель, ЖП) Мартель Я. Життя Пі / пер. з англ. І. Шувалової. Львів, 2016. 400 с.
286. (Гижа, НПБ) Новітній переклад Біблії / пер. О. Гижі. Київ, 2013. 1210 с.
287. (Ондатже, АП) Ондатже М. Англійський пацієнт / пер. з англ. Є. Даскал. Харків, 2016. 304 с.
288. (Орвелл, 1984) Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ, 2015. 312 с.
289. (Поуп, ОК) Поуп А. Опыт о критике / пер. А. Субботина. *Поэмы*. Москва, 1988. URL : <https://cutt.ly/9hFd6MN> (дата звернення : 23.08.2020).
290. (Хоменко, СП) Святе письмо Старого та Нового Заповіту / пер. І. Хоменка. Жовква, 2007. 3-є вид. 1464 с.
291. (Святі таїнства, КМ) Святі таїнства. *Католицький молитовник*. URL : <https://cutt.ly/Lfauc72> (дата звернення : 23.08.2020).
292. (Сміт, БЗ) Сміт З. Білі зуби / пер. Н. Куликова, Р. Семківа. Київ, 2009. 609 с.
293. (Стендаль, ЧЧ) Стендаль. Червоне і чорне / пер. з фр. Д. Паламарчука. Харків, 2004. 512 с.
294. (Томпсон, СВ) Томпсон Г. С. Страх і відраза в Лас-Вегасі : шалена подорож у серце американської мрії / пер. з англ. Г. Белякова. Київ, 2016. 224 с.
295. (Фаулз, К) Фаулз Дж. Колекціонер / пер. з англ. Г. Яновської. Харків, 2015. 304 с. URL : <https://cutt.ly/5fauFjO> (дата звернення : 23.08.2020).
296. (Фаулз, М) Фаулз Дж. Маг / пер. з англ. О. Короля. Харків, 2016. 560 р. URL : <https://cutt.ly/lfauLo0> (дата звернення : 23.08.2020).
297. (Фіцджеральд, ВГ, 1) Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі / пер. з англ. О. Мокровольського. Тернопіль, 2016. 320 с.
298. (Фіцджеральд, ВГ, 2) Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі / пер. з англ. М. Пінчевського. Київ, 1982. 472 с.

299. (Фіцджеральд, НЛ) Фіцджеральд Ф. С. Ніч лагідна / пер. з англ. М. Пінчевського. Харків, 2016. 412 с.
300. (Фоер, ВЯ) Фоер Дж. С. Все ясно / пер. з англ. Р. Семківа. Київ, 2005. 428 с.
301. (Фоер, СГ) Фоер Дж. С. Страшенно голосно і неймовірно близько / пер. з англ. О. Постранської. Харків, 2015. 384 р.
302. (Шекспір, Г) Шекспір В. Гамлет, Принц Датський / пер. Л. Гребінки. *Шекспір: Твори в шести томах* / за ред. П.А. Загребельного, Д. В. Затонського та ін. Київ, 1986. Том 5. С. 5-119.
303. (Шекспір, ДН) Шекспір В. Дванадцята ніч, або Як собі хочете / пер. М. Рильського. *Шекспір: Твори в шести томах* / за ред. П.А. Загребельного, Д. В. Затонського та ін. Київ, 1986. Том 4. С. 171-249.
304. (Шекспір, РД) Шекспір В. Ромео і Джульєтта / пер. І. Стешенко. *Шекспір: Твори в шести томах* / за ред. П.А. Загребельного, Д. В. Затонського та ін. Київ, 1985. Том 2. С. 311-414.
305. (Atwood, НТ) Atwood, M. The Handmaid's Tale. Toronto, 1985. 237 p.
306. (Barnes, SE) Barnes, J. The Sense of an Ending. New York, 2011. 150 p.
307. (Blackstone, CLE) Blackstone, W. Commentaries on the Laws of England. Vol. 1. URL : <https://cutt.ly/xhFjnIl> (дата звернення : 23.08.2020).
308. (Bradbury, F) Bradbury, R. Fahrenheit 451. New York, 2011. 208 p. URL : <https://cutt.ly/VfaokMs> (дата звернення : 23.08.2020).
309. (Burgess, CO) Burgess, A. A Clockwork Orange (Restored Text). New York, 2012. 224 p.
310. (DeLillo, ZK) DeLillo, D. Zero K. New York, 2016. 274 p.
311. (Eliot, SA) Eliot, T. S. Sweeney Agonistes. Fragments of an Aristophanic Melodrama. London, 1932. 31 p.
312. (Eliot, WL) Eliot, T. S. The Waste Land. URL : <https://cutt.ly/kfaoTzX> (дата звернення : 23.08.2020).
313. (Ellis, AP) Ellis, B. E. American Psycho. New York, 1991. 416 p.

314. (Fitzgerald, TN) Fitzgerald, F. S. *Tender is the Night*. Ware, Hertfordshire, 1995. 274 p.
315. (Fitzgerald, GG) Fitzgerald, F. S. *The Great Gatsby*. New York, 1995. 218 p.
316. (Foer, EI) Foer, J. S. *Everything is Illuminated*. Boston; New York, 2002. 288 p.
317. (Foer, EL) Foer, J. S. *Extremely Loud and Incredibly Close*. Boston; New York, 2005. 368 p.
318. (Fowles, C) Fowles, J. *The Collector*. Boston, 1991. 320p.
319. (Fowles, M) Fowles, J. *The Magus*. London, 1968. 570p.
320. (Gifford, UA) Gifford, D., Seidman, R. J. *Ulysses Annotated : Revised and Expanded Edition*. Berkeley, 2008. 645 p.
321. (Heller, C) Heller, J. *Catch-22*. URL : <https://cutt.ly/5faoVwZ> (дата звернення : 23.08.2020).
322. (Huxley, BNW) Huxley, A. *Brave New World*. New York, 1998. 268 p.
323. (Huxley, CY) Huxley, A. *Crome Yellow*. New York, 1922. 307 p.
324. (Joyce, U) Joyce, J. *Ulysses*. The Project Gutenberg EBook. URL : <https://cutt.ly/5fao9A4> (дата звернення : 23.08.2020).
325. (Keats, ON) Keats, J. *Ode to a Nightingale*. URL : <https://cutt.ly/Sfao7hr> (дата звернення : 23.08.2020).
326. (KJV) King James Bible. URL : <https://cutt.ly/MhQvwrm> (дата звернення : 23.08.2020).
327. (Marshall, PB) Marshall, P. V. *Prayer Book Parallels : The Public Services of the Church Arranged for Comparative Study*. NewYork, 1989. Vol. 1. 702 p.
328. (Martel, LP) Martel, Y. *Life of Pi*. Orlando, Florida, 2001. 336 p.
329. (Martin, E) Martin, R. *Enniscorthy*. URL : <https://cutt.ly/chQR6LA> (дата звернення : 23.08.2020).
330. (McEwan, A) McEwan, I. *Atonement*. New York, 2003. 351 p.
331. (NIV) New International Version of the Bible. URL : <https://cutt.ly/ghQUP30> (дата звернення : 23.08.2020).
332. (Ondaatje, EP) Ondaatje, M. *The English*. New York, 1922. 320 p.

333. (Orwell, 1984) Orwell, G. 1984. Boston, Massachusetts, 1983. 648p.
334. (Pope, EC) Pope, A. An Essay on Criticism. URL : <https://cutt.ly/OhQRfp4> (дата звернення : 23.08.2020).
335. (Shakespeare, KL) Shakespeare, W. King Lear. URL : <https://cutt.ly/ShQMoPV> (дата звернення : 23.08.2020).
336. (Shakespeare, RJ). Romeo and Juliet. URL : <https://cutt.ly/7hQDnVu> (дата звернення : 23.08.2020).
337. (Shakespeare, H) Shakespeare, W. The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark. URL : <https://cutt.ly/Nfappt2> (дата звернення : 23.08.2020).
338. (Shakespeare, TN) Shakespeare, W. Twelfth Night. URL : <https://cutt.ly/Mfaphuf> (дата звернення : 23.08.2020).
339. (Stendhal, RB) Stendhal. The Red and the Black / trans. by R. Gard. 2002. 608 p.
340. Sullivan, T. D. God Save Ireland. URL : <https://cutt.ly/8hQ1Tmy> (дата звернення : 23.08.2020).
341. (Thompson, FL) Thompson, H. S. Fear and Loathing in Las Vegas : A Savage Journey to the Heart of the American Dream. New York, 1998. 2nd ed. 224 p.
342. (Vonnegut, SF) Vonnegut, K. Slaughterhouse-Five. New York, 2009. 240 p.
343. (Woolf, MD) Woolf, V. Mrs Dalloway. Ware, Hertfordshire, 1996. 141 p.
344. (Zusak, BT) Zusak, M. The Book Thief. New York, 2006. 552 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача за темою дисертації**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати:**

1. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 35. С. 94—97.
2. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність як аналогове мапування між фреймами. *«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації»*. 2018. Том 29 (68). № 4. С. 88—93.
3. Тацакович У.Т. Інтертекстуальність у перекладі : Загальний огляд та обґрунтування інтегрованого підходу. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Т. 2. С. 51—57.
4. Tatsakovych, U. Frame Semantics and Translation of Intertextuality. *Studies about Languages*. Kaunas, 2019. No. 35. pp. 104—120. (SCOPUS)

Відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. V Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна філологія : теорія і практика» (м. Вінниця, 14-15 грудня, 2018 р.).
 2. I Міжнародна конференція «Переклад і мова : компаративні студії» (м. Київ, 27-28 березня, 2019 р.).
- I Щорічні звітні конференції викладачів та аспірантів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, 2019-2020 рр.).
- II Фаховий семінар розширеного засідання кафедри української мови і кафедри англійської філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, протокол № 3 від 23 жовтня 2020 р.).